

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİMDALI

ANADOLU MASALLARINDA KILAVUZ HAYVANLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MÜNEVVER YAVUZ

BALIKESİR, 2022

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİMDALI

ANADOLU MASALLARINDA KILAVUZ HAYVANLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MÜNEVVER YAVUZ

TEZ TANIŞMANI

PROF. DR. HALİL İBRAHİM ŞAHİN

BALIKESİR, 2022

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda 201912511011 numaralı Münevver Yavuz'un hazırladığı "Anadolu Masallarında Kılavuz Hayvanlar" konulu YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 28 Haziran 2022 tarihinde yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezin onayına OY BİRLİĞİ/OY ÇOKLUĞU ile karar verilmiştir.

Üye (Başkan) Prof. Dr. Ali DUYMAZ

İmza

Üye (Danışman) Prof. Dr. Halil İbrahim ŞAHİN

İmza

Üye Doç. Dr. Erdal ADAY

İmza

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

.../.../...

Enstitü Onayı

ETİK BEYAN

Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

28/06/2022

İmza

Münevver YAVUZ

ÖNSÖZ

Masallar, bilinmezlikler dünyasında, olağanüstü kahramanların, sıra dışı varlıklarla çevrildiği, zamansız sözlü geleneğin, motiflerle bezenmiş ürünleridir. Genellikle insanların çocukluk çağında tanışmış olduğu bu büyülü, maceralarla dolu eğitici tür, yapısal olarak evrensel özellikler göstermesine rağmen üretildikleri toplumların köklü geleneğine bağlı kültürel benliğini barındırması yönüyle millileşir. Nitekim Türk toplumunun ananesel belleğini içerisinde barındıran Anadolu masallarında, belki de en dikkat çekici hususlardan birisi hayvanlar olmuştur. Türk toplumu tarih öncesi çağlardan bu güne yiyecek, giyecek, ulaşım gibi çeşitli sebepler doğrultusunda, göçebe hayatından yerleşik hayatına kadar hayvanlarla etkileşim içine girmiştir. Ancak masal dünyasında, sosyal hayattaki bu hayvanlar bambaşka bir boyut kazanmış, anlamlar yüklenmiş, akıl almaz özelliklerle tasvir edilmişlerdir. Anadolu masallarında hayvanlara kazandırılmış boyutlardan birside masal kahramanına yaptığı kılavuzluktur. Anadolu masallarında, birden fazla masalda karşımıza çıkarak, belirli hayvanlar etrafında şekillenen ve olağanüstü hususiyetlere sahip “kılavuz hayvan” motifleri tespit edilmiş olup, çalışmada kılavuz hayvanların tasnifi, tespit edilen bu hayvanların Türk kültüründeki yeri belirlenerek ve kılavuz hayvan motifi tahlil edilmiştir.

Masalların, özellikle de Türk masallarının motiflerinin tespitinde ve masal çözümlemelerinde katkı sağlayacağı düşünülen bu çalışma, bir “Giriş” ve iki bölümden oluşmaktadır:

Giriş bölümünde tezin amacı, problemi, önemi, varsayımları, sınırlılıkları ve tanımları verilmiş, ‘İlgili Alanyazın’ bölümünde ise kuramsal çevrece çizilerek kılavuz hayvan motifi ve masallar ile ilgili yapılan çalışmalar değerlendirilmiştir. ‘Yöntem’ bölümünde, araştırmanın yöntemi, başvuru kaynakları, veriler ve verilerin analizi üzerinde durulmuştur.

Araştırmanın ‘Bulgular ve Yorumlar’ kısmında yer alan “Türk Toplumunda Kılavuzun Rolü Ve Sözlü Gelenekte Kılavuz” adlı bölümde, kılavuz kelimesinin Türk tarihinde ve sözlü halk edebiyatı ürünlerinde üstlendiği anlamlar ve Türk tarihinde, sözlü kültüründe yer alan kılavuzlar, bu kılavuzların yeri ve önemi değerlendirilmiştir.

Çalışmanın en kapsamlı ve son kısmı “Anadolu Masallarında Kılavuz Hayvan Motifi Ve Tahlili” adlı bölümde ise incelenen Anadolu masallarında, tespit edilen kılavuz

hayvanlar alt başlıklar halinde verilerek, tespit edilen hayvanların Türk kültüründeki yeri ve önemi üzerinde durulmuş olup, kılavuz hayvanların tespit edilen belirli özellikleri masalarda ortaya çıkışları, masalarda sahip oldukları olağanüstülükler ve hangi kahramanlara kılavuzluk yaptıkları verilmiştir. Uyguladığımız yöntem çerçevesinde tespit ettiğimiz motifler, bahsi geçen alt başlıklar içerisinde bulunan dipnotlarda gösterilmiştir.

Çalışmamın her aşamasında bana daima kılavuzluk eden, değerli vaktini ayıran ve her zaman yolumu aydınlatan, çalışmalarımı destekleyen çok kıymetli tez danışmanım Prof. Dr. Halil İbrahim ŞAHİN'e, tez süresince odasının kapısı daima açık olan, tecrübeleri ve fikirleriyle ufkumu genişleten çok değerli hocam Prof. Dr. Ali DUYMAZ'a sonsuz teşekkürlerimi sunar; çalışmam sırasında her zaman beni destekleyen, görüşleriyle çalışmamı şekillendiren ve her zaman yanımda olan Onur BELLİ'ye, beni masallarla tanıştıran büyüyen biricik anneanneme, maddi, manevi desteklerini ve sevgisini esirgemeyen başta annem olmak üzere tüm aileme teşekkürü bir borç bilirim.

BALIKESİR, 2022

MÜNEVVER YAVUZ

ÖZET

ANADOLU MASALLARINDA KILAVUZ HAYVANLAR

YAVUZ, Münevver

Yüksek Lisans, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Halil İbrahim ŞAHİN

2022, 124 sayfa

Masal, icra edildiği toplumun geleneklerini, göreneklerini, inançlarını, örflerini, adetlerini, zihniyetlerini, değerlerini, günlük hayatlarını kısaca tüm maddi manevi kültürünü, geçmişini bünyesinde barındıran ve geçmişin izlerini yarınlara aktaran yegâne sözlü halk edebiyatı ürünüdür. İçinde barındığı toplumun, benliğini tüm çıplaklığıyla gözler önüne seren ve bunu yaparken kendine has anlatımını kullanan masal, motif adı verilen parçalanamaz, en küçük yapı taşlarından meydana gelmektedir. Bu çalışmada, zengin bir masal külliyatına sahip olan Anadolu coğrafyasında yaşayan, Türk toplumunun masalları ele alınarak incelenmiş olup, bu masalarda yaratılıştan günümüze, dünya üzerinde, insanlarla çok boyutlu ilişkiler kurarak bir arada yaşamış olan hayvanların, belirli mantıksal olgular etrafında, Anadolu masallarında sürekli tekrar eden, müstesna ve dikkat çeken kılavuzluk özelliği tespit edilerek, tespit edilen kılavuz hayvan motifi, hangi hayvanların kılavuz olduğu ve bu hayvanların Türk kültüründeki yeri incelenmiştir. Çalışmamızda, başta Stith Thompson'un *Motif-Index Of Folk Literature* adlı kataloğundan yararlanılmış olup, tespit edilen kılavuz hayvan motifleri araştırmalarımız sonucu tahlil edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kılavuz, Masal, Hayvan, Motif, Anadolu.

ABSTRACT

THE GUIDANCE ANIMALS IN ANATOLIA TALES

YAVUZ, Münevver

Master Thesis, Department of Turkish Language and Literature

Advisor: Prof. Dr. Halil İbrahim ŞAHİN

2022, 124 pages

The tale is the unique oral folk literature product that contains the traditions, customs, beliefs, customs, traditions, mentalities, values, daily lives of the society in which it is performed, in short, all the material and spiritual culture and past, and transfers the traces of the past to the future. The tale, which reveals the self of the society it lives in with all its nakedness and uses its unique expression while doing this, consists of the smallest and indivisible building blocks called motifs. In this study, the tales of the Turkish society living in the Anatolian geography, which has a rich corpus of tales, were examined by considering the tales of the animals that have lived together in these tales from the creation to the present by establishing multidimensional relations with people, around certain logical phenomena, which are constantly repeated in Anatolian tales. The guide animal motif, which animals are guides, and the place of these animals in Turkish culture were examined by determining the unique and remarkable guiding feature. In our study, Stith Thompson's catalog named Motif-Index Of Folk Literature was used, and the determined guide animal motifs were analyzed as a result of our research.

Keywords: Guide, Tale, Animal, Motif, Anatolia.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırmanın Konusu.....	1
1.2. Araştırmanın Amacı.....	1
1.3. Araştırmanın Önemi.....	2
1.4. Araştırmanın Varsayımları.....	2
1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	2
1.6. Tanımlar.....	4
1.6.1. Masal.....	4
1.6.2. Kılavuz Terimi.....	6
1.6.2.1. Kılavuz Kelimesinin Sözlük Anlamı.....	6
2. İLGİLİ ALANYAZIN.....	9
2.1. Kuramsal Çerçeve.....	9
2.2. İlgili Araştırmalar.....	9
3. YÖNTEM.....	11
3.1. Araştırma Modeli.....	11
3.2. Evren Örneklem.....	11
3.3. Verilerin Toplama Araç ve Teknikleri.....	12
3.4. Verilerin Toplanma Süreci.....	12
3.5. Verilerin Analizi.....	12
4. BULGULAR VE YORUMLAR.....	14
4.1. Türk Toplumunda Kılavuzun Rolü ve Sözlü Gelenekte Kılavuz.....	14

4.2. Anadolu Masallarında Kılavuz Hayvan Motifi ve Tahlili.....	20
4.2.1. Aslan	21
4.2.1.1 Motif Tahlili: Aslan.....	21
4.2.2. At.....	23
4.2.2.1. Motif Tahlili: At	25
4.2.3. Balık.....	49
4.2.3.1. Motif Tahlili: Balık	49
4.2.4. Fare	52
4.2.4.1. Motif Tahlili: Fare	52
4.2.5. İnek	54
4.2.5.1. Motif Tahlili: İnek.....	55
4.2.6. Kedi.....	58
4.2.6.1. Motif Tahlili: Kedi	59
4.2.7. Köpek.....	61
4.2.7.1. Motif Tahlili: Köpek	62
4.2.8. Kurt	65
4.2.8. 1. Motif Tahlili: Kurt.....	66
4.2.9. Kuşlar.....	68
4.2.9.1. Anka Kuşu.....	68
4.2.9.1.1.Motif Tahlili: Anka Kuşu	69
4.2.9.2. Bülbül	74
4.2.9.2.1. Motif Tahlili: Bülbül	75
4.2.9.3. Güvercin	77
4.2.9.3.1. Motif Tahlili: Güvercin	78
4.2.9.4. İbibik Kuşu	81
4.2.9.4.1. Motif Tahlili: İbibik Kuşu	81
4.2.9.5. Karga	82

4.2.9.5. 1. Motif Tahlili: Karga.....	83
4.2.9.6. Kartal	86
4.2.9.6.1. Motif Tahlili: Kartal	87
4.2.9.7. Kuş	91
4.2.9.7.1. Motif Tahlili: Kuş.....	92
4.2.9.8. Leylek.....	100
4.2.9.8. 1. Motif Tahlili Leylek	101
4.2.10. Tilki.....	102
4.2.10.1. Motif Tahlili: Tilki	103
4.2.11. Yılan/ Ejderha	105
4.2.11.1. Motif Tahlili: Yılan/ Ejderha.....	106
5. SONUÇ VE ÖNERİLER	115
KAYNAKÇA.....	118

KISALTMALAR LİSTESİ

- Çev.** : Çeviren
MMY : Motif Münevver Yavuz
MST : Stith Thompson
s. : Sayfa
vb. : Ve benzeri
Yay. Haz. : Yayına Hazırlayanlar

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu

Araştırmanın konusu, Anadolu coğrafyasından bilimsel yöntemler ışığında derlenerek oluşturulan masal külliyatı içerisinde tespit edilerek incelenen masal çalışmalarında olağanüstü özellikler sergileyerek, bir yer, kişi, bölge gibi çeşitli konular hakkında diğer masal kahramanlarından daha fazla bilgi sahibi olan ve kahramana yol göstererek akıl veren, kılavuz hayvan motifinin tespiti, kılavuz hayvanların tasnifi ve tespit edilen bu hayvanların Türk kültüründeki yeri ve masalarda üstlendikleri fonksiyonların belirlenerek incelenmesinden oluşmaktadır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Masallar, yapısal olarak evrensel özellikler gösteren fakat üretildikleri toplumların köklü geleneğine bağlı kültürel benliğini barındırması yönüyle millileşen ve belirli mantıksal olgular sistemi çerçevesinde anlatılan halk edebiyatı ürünleridir. Çalışmamızın amacı, zengin gelenek ve kültür benliğine sahip olan Anadolu masallarında sürekli tekrar ederek, müstesna ve dikkat çekebilen hususiyetleri var olduğu tespit edilen “kılavuz hayvan” motifinin tespiti, kılavuz hayvanların tasnifi, tespit edilen bu hayvanların Türk kültüründeki yeri ve masalarda üstlendikleri fonksiyonların belirlenerek incelenmesidir.

Türkiye sahasında yapılan masal çalışmalarında “kılavuz hayvan” motifinin tespit edilerek araştırılması üzerine akademik alanda kapsamlı bir çalışma yapılmadığı tespit edilmiştir. Bu eksikliğin giderilmesi amacıyla Anadolu masallarında kılavuz hayvan motifi tespit edilerek, kılavuz hayvanların tasnifi, tespit edilen bu hayvanların Türk kültüründeki yeri incelenmiş, çalışma öncesinde bu varsayımlara cevaplar aranarak çalışmaya başlanılmıştır:

1. Anadolu masallarında kılavuzluk görevini neden hayvanlar üstlenir?

2. Anadolu masallarında her türden, doğada var olan veya hayal mahsulü olan, tüm hayvanlar “kılavuz hayvan” olabilir mi?

3. Anadolu masallarında kılavuzluk görevini üstlenen hayvanların Türk kültüründe var olan yeri, anlamı ve önemi nedir?

1.3. Araştırmanın Önemi

Çalışmamızda, folklor araştırmacıları tarafından kuramlar yardımıyla formüle edilmeye çalışılan halk edebiyatı ürünlerinden, Anadolu coğrafyasında anlatılan masalarda sürekli tekrar ettiği görülen “kılavuz hayvan” motifi ele alınmaktadır. İnsanlığın var olduğu kadim çağlardan günümüze insanlarla çok boyutlu ilişkiler kurarak bir arada yaşamış olan hayvanlar zamanla sosyal ve kültürel hayatın vazgeçilmez unsurları haline gelmiş ve ona çeşitli anlamlar ve kutsiyetler yüklenmesi kaçınılmaz olmuştur. Sözlü halk edebiyatı ürünlerinden masalarda hayvanlara yüklenen çeşitli anlam ve kutsiyetlerden birisi de kılavuzluktur. Bu bağlamda Anadolu masallarında “kılavuzluk” görevini üstlenen hayvanların tespiti, tasnifi, Türk kültüründeki yerinin belirlenmesi önem arz etmektedir.

1.4. Araştırmanın Varsayımları

Yapılan araştırmalar sonucunda Anadolu masallarında sürekli tekrar ettiği belirlenen müstesna ve dikkat çeken, kılavuz hayvan motifi üzerine kapsamlı bir çalışma olmadığı kanısına varılmıştır. Bu sonuç doğrultusunda Anadolu masallarında tespit edilmesi gereken, masalın değiştirilemez en küçük yapı taşı motif, yani tarafımızca tespit edilen kılavuz hayvan motifi, motif çalışmaları bakımından eksik kalmış olduğu görülmüştür. Bu doğrultuda Anadolu da varlığını sürdüren Türklerin masalları incelenerek, masallar içinde kılavuz hayvan motifinin tespiti ve incelenmesi gerekliliğine inanılmıştır.

1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma, veri kaynağı olarak Anadolu yani Türkiye sahası Türkleri tarafından icra edilen masallarının bilimsel derlemelerinden yola çıkılarak oluşturulmuş, ulaşılabilen yazılı bilgi kaynakları; kitaplar, doktora tezleri, yüksek lisans tezleri ile sınırlandırılmıştır.

Araştırmanın kapsamı içerisinde incelenen kitaplar: *44 Türk Masalı* (Ignác Kúnos), *Osmanlı Dönemi Türk Halk Masalları 1* (Ignác Kúnos), *Türk Masalları* (Ignác Kúnos), *Ocaktan Gelen Haber* (Ignác Kúnos), *Türk Masalları* (K.D.), *Altın Işık* (Ziya Gökalp), *Az Gittik Uz Gittik* (Pertev Naili Boratav), *Zaman Zaman İçinde* (Pertev Naili Boratav), *Taşeli Masalları* (Ali Berat Alptekin), *Hayvan Masalları* (Ali Berat Alptekin), *Gümüşhane ve Bayburt Masalları* (Saim Sakaoglu), *Erzurum Masalları* (Bilge Seyidoğlu), *Kilis Masalları Derleme Ve İnceleme* (Hüseyin Doğramacıoğlu), *Muğla Masalları* (Mehmet Naci Önal), *Malatya Masalları* (Mehmet Yardımcı), *Yukarı Çukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması* (Esmâ Şimşek), *Afyonkarahisar Masalları* (Mehmet Özçelik), *Anadolu Türk Masallarından Derlemeler* (Necati Demir), *Elazığ Masalları (İnceleme)* (Umay Günay), *Yalvaç Masalları* (Halil Altay Göde), *Niğde Masalları* (Nedim Bakırcı), *Adıyaman Yöresi Masalları* (Abdullah Doğan), *Ereğli Masalları* (Muhammed Bekdik) bulunmaktadır.

Araştırmanın kapsamı içerisinde incelenen doktora tezleri: *Yozgat Masallarında Motif ve Tip Araştırması (İnceleme- Metinler)* (Namık Aslan), *Gaziantep Masalları Üzerine Bir İnceleme* (Behiye Köksel), *Erzincan Masalları (Metinler ve İncelemeler)* (Ruhi Kara), *Karakuyu Köyü (Boğazlıyan-Yozgat) Çevresi Masalları* (Metinler ve İncelemeler) (Ahmet Öcal), *Yakaafşar Kasabası Anlatı Türleri Üzerine Bir İnceleme (Hikâye, Masal, Fıkra)* (Aziz Kılınç), *Van Yöresine Ait Türk Halk Masalları* (Handan Kasımoğlu), *Kahramanmaraş Masalları Üzerine Tip Ve Motif Araştırması* (İbrahim Erşahin), *Kırşehir'den Derlenen Masalların Kohlberg'in Zihinsel Ahlaki Gelişim Kuramına Göre İncelenmesi* (Meltem Yılmaz), *Tunceli'den Derlenen Masallar (Metin-İnceleme)* (Yılmaz Kaval) çalışmaları bulunmaktadır.

Araştırmanın kapsamı içerisinde incelenen yüksek lisans tezleri: *Tokat Çevresinde Cin Fıkraları ve Masalları (İnceleme-Metin)* (Emin Ulu), *Yıldızeli Atıfet Bildik'ten Derlenen Masallar (İnceleme-Metin)* (Suna Bildik Pamir), *Trabzon Masalları Üzerine Bir Araştırma* (Yılmaz Akgün), *İspir ve Pazaryolu Yöresi Masalları (Metin ve İncelemeler)* (Ferit Ayyıldız), *Bingöl Masalları(İnceleme-Metin)* (Okan Alay), *Sütçüler Masalları Üzerine Bir İnceleme* (Seher Demirbaş), *Balıkesir Masallarında Motif ve Tip Araştırması* (Satı Kumartaşlıoğlu), *Erdemli Masalları* (Ümmü Gülsüm Bozlak), *Tarsus Masalları* (Öznur Kara), *Manisa Masalları Üzerine Bir İnceleme* (Talha Tunç), *Safranbolu Masalları* (Safiye Dağı), *Bucak Masalları Üzerine Bir İnceleme* (Esra Dalğar), *Muğla Masalları Metin-İnceleme* (Esra Akyol), *Amasya Masalları* (Araştırma-İnceleme-Metin)

(Burcu Göde), *Kastamonu Masalları (Araştırma- İnceleme-Metin)* (Sagıp Atlı), *Iğdır Masalları (İnceleme-Metin)* (Hidayet Aydın), *Giresunlu Bir Masal Anası: Arife Şafak'ın Masal Anlatıcılığı ve Masalların Bağlamsal Çözümlemesi* (Demet Şafak Aydın), *Aydın Halk Masalları* (Kenan Çiftçi), *Şereflikoçhisar Masallarının Propp Metoduna Göre İncelenmesi* (Lale Tunçbilek), *Çankırı Masalları* (Serdar Ahmet Arslan), *Uşak'tan Derlenen Masallar Üzerine Bir İnceleme* (Yeliz Bahadır), *Arpaçay Köylerinden Derlenen Masalların Ve Halk Hikâyelerinin Motif İncelemesi* (Fatma Kutay Çalışkan), *Tokat Masalları Üzerine Araştırma Ve İncelemeler* (Mustafa Sargın), *Yunt Dağı Yörük Masalları: Metin Ve Bağlam Merkezli Bir İnceleme* (Esra Çam), *Van-Gevaş Yöresi Anlatı Geleneği (Hikaye-Masal)* (Rabi Bayezit) *İdil Masal ve Efsaneleri* (Hayrettin Adlığ), *Beyşehir Masalları Üzerine Bir İnceleme* (Seher Korucu), *Şanlıurfa Masalları* (Mine Ayan), *Zonguldak Masalları (Araştırma-İnceleme-Metin)* (Sonay Çalışoğlu), *Erzurum İl Merkezine Bağlı Beş Köyde Kültür Değişmeleri Açısından Masal Anlatma Geleneği Üzerine Bir İnceleme* (Rümeysa Meliha Günay) çalışmaları bulunmaktadır.

Çalışma süresince Anadolu coğrafyasına ait her bölgeden derlenmiş en az bir çalışmanın incelenmesine özen gösterilmiştir. Bu bağlamda çalışma kapsamınca, kitaplarda bulunan 1589, doktora tezlerinde bulunan 676 ve yüksek lisans tezlerinde bulunan 1707 masal incelenmiştir.

1.6.Tanımlar

1.6.1. Masal

İngilizce “folk tale”, Fransızca “conte”, Almanca “märchen”, Arapça “mesel” olarak karşılanan masal kelimesi, yıllar içinde Anadolu da kıssa, dastan, hikâye, matal, mesel vb. kelimelerle anılmış ve aktarılmıştır.

Masallar, tarihi bilinmeyen bir dönemde ilk olarak sözlü, daha sonra yazılı icra edilmeye başlayan, genellikle insanların çocukluk dönemlerinde tanışmış olduğu, onları hayal dünyalarının ötesinde maceralara taşıyan, meraklarını cezbeden ve bunu yaparken onları eğiten evrensel sözlü halk anlatılarıdır. Masallar, anlatıldıkları toplumların geleneklerini, göreneklerini, inançlarını, örflerini, adetlerini, zihniyetlerini, değerlerini, günlük hayatlarını kısaca tüm maddi manevi kültürünü, geçmişini içinde barındıran ve gelecek nesillere aktarılmak suretiyle geleceklerini şekillendiren anlatılar olma özelliğini

benliğinde taşır. Ignác Kúnos, masalları bu yönüyle her milletin dönem aynası olarak tanımlamış ve bu aynanın eski zamanların ahlakını göstereceğini ifade etmiştir(Kúnos, 1994 s. 88). Masallar yapısal olarak evrensel özellikler gösteren fakat üretildikleri toplumların kültürel benliğini barındırması yönüyle millileşen köklü bir geleneğe bağlı, kolektif karakter taşıyan anlatılardır (Elçin, 1986, s. 369).

Masallar icra edildikleri toplumlarda, o toplumun kültüründe yetişmiş belirli kimseler tarafından anlatılıp, aktarılmaktadır. Bu hususta Ziya Gökalp, halk masalının her söyleyenden alınamayacağını çünkü masalın kendine mahsus tabirleri, kendine mahsus lisanı olduğunu ve masalı hususi tabirlerle, hususi şivesiyle nakledenin ancak ocaktan yetişme masalcılar, diğer bir deyişle masal analarının ve masal babalarının, olacağını ifade ederek (Ziya Gökalp, 2018, s. 263), masalları anlatmanın masallar kadar önemli ve titiz bir iş olduğuna dikkat çekmiştir. “*Masallar kendine göre bir mantığı, peşin olarak kabul edilmiş ‘imkânları’ olan*” (Boratav, 2007, s. 16) genellikle mensur ürünlerdir. Masal metinleri masal başı/giriş, asıl masal/gelişme, masal sonu/bitiş olmak üzere üç bölümden oluşmuş olup, masalların belirli bölümlerinde dinleyicilerin dikkatini çekmek, meraklandırmak, farklı düşündürebilmek gibi sebeplerle söylenmiş, bir varmış bir yokmuş..., develer tellal pireler berber iken..., onlar ermiş muradına biz çıkalım tahtına... gibi formeller, tekerlemeler kullanılmıştır.

Masallarda belirli bir zaman veya belirli bir mekân yoktur. Masallar kimselerin bilmediği, unuttuğu, muğlak bir zamanda, geçmişte ve Kaf Dağı, yedi derya adası vb. bilinmeyen ülkelerde, coğrafyalarda geçebileceği gibi bazen belki sadece bir isim olması adına ya da yakınlığı, uzaklığı ifade etmek için veya masalın küçük bir vilayette değil büyük bir vilayette geçtiğini vurgulamak üzere Yemen, Erzurum, Mısır, İstanbul gibi sembolik yerler verilmiştir. Kısaca: “*olay gerçek olmayan bir dünyanın bilinmez bir yerinde geçer*” (Thompson, 1977’den aktaran Doğan, 1988, s. 167).

Masallarda kahramanlar olağanüstü, gerçek dışı varlıklar olabileceği gibi: peri, cin, dev... Olağan, gerçek hayatta karşılaşabileceğimiz, hayatın içinden varlıklar da olabilir: genç kız, genç oğlan, at, geyik... Masal kahramanları sınıf ayrımı olmaksızın halkın her tabakasından kimse olabilir, tıpkı dinleyicileri gibi.

Toplumların maddi ve manevi değer parçalarını sembollerle yapılarında barındıran gerektiğinde oldukça inandırıcı olabileceği gibi aynı zamanda eğitici, öğretici, düşündürücü anlatılar olma özelliğine sahip sözlü kültür ürünü masallar: Şüphesiz uzun kış gecelerinde gündelik hayatın koşuşturmacalarından bir nebze arınmak isteyen

insanların kurtarıcısı olmuş, onları derin düş âlemlerine götürmüş, ufuklarını açmış ve aynı zamanda diğer sözlü halk anlatılarının da yaptığı gibi, toplumun ahlaki kurallarını, değerlerini kendine özgü üslubu, dil oyunları ve büyülü hayal gücüyle gerçeği harmanlayarak anlatmıştır. Saim Sakaoğlu'na göre masal: *“insanları ideal dünyaya götürür. Onlara arzu ettikleri fakat imkânsızlıkları sebebiyle yaşayamadıkları hayatı ancak masallar vasıtasıyla elde etmeye çalışırlar. İnsanların şuuraltılarının yerleşen bazı kompleksler masallar yoluyla çözülür ve onları rahata kavuşturur. Masalı anlatan kadar dinleyen de bu hususlarda kendisini rahatlamış hisseder”* (Sakaoğlu, 2019, s. 189). Bu açıdan baktığımızda masallar, toplumların hem olmak istedikleri ideal insanı yaratma çabası hem de korktukları, kaçındıkları insan tipinin yansıması olarak görülebilmektedir. Masallar iyiyle kötünün, güzelle çirkinin karşılaştığı her zaman olmasa da genellikle halk tarafından doğru görülenin, toplumun belirlediği ahlaki koşulları yerine getirenin kazandığı anlatılardır. Masallar, sadece çocuklar için anlatılmadığı gibi insanları eğlendirmenin de ötesinde bir anlam dünyasını içlerinde barındırırlar. *“Masal sanıldığı gibi sadece “iş olsun” diye anlatılmaz; erbabının da çok iyi bildiği gibi masallar semboller dünyasının dile gelmiş şekilleridir”* (Sakaoğlu 2019 s. 97). Tüm bu bilgilerin ışığında kısaca masal tanımı yapmak gerekirse:

Masal, tarihin bilinmeyen bir döneminde, genellikle bilinmeyen bir kimseyle başlayan ve yüzyıllar boyunca yeryüzünün her köşesinde çeşitli kavimlerce, o kavmin tüm maddi manevi kültürünü, geçmişini içinde barındırarak, ocaktan yetişme belirli kişiler tarafından, kendine özgü formelleri ve anlatım tekniğiyle, gerçekleri hayal gücüyle harmanlayarak, muğlak bir zamanda, bilinmeyen bir coğrafyada geçen, inandırıcılık iddiası olan veya olmayan, bazı dinleyicileri inandıran, kahramanlarını sosyal tabaka gözetmeksizin seçen, olağan veya olağanüstü durumları, varlıkları içinde bulunduran, her yaşta insanları eğlendirmek, atalardan edinen tecrübeleri, sosyal ve kültürel değerleri, mitleri aktarmak, eğitmek, öğüt vermek gibi çeşitli sebeplerle, ilk önce sözlü daha sonra yazılı icra edilen halk anlatıdır.

1.6.2.Kılavuz Terimi

1.6.2.1.Kılavuz Kelimesinin Sözlük Anlamı

Türkçenin en eski sözlüğü Divân-u Lügâti't Türk'te “kulabuz” olarak geçen, Farsça “rehber”, Arapça “mürşit”, İngilizce “guide”, Fransızca “guider” olarak karşılanan Türkçe kökenli “kılavuz” kelimesi Temel Türkçe Sözlükte: *“kılavuz: 1. Herhangi bir konuda yol*

gösterme görevini yapan kimse ya da şey.2. evlenecek kadına ya da erkeğe eş bulmada yardımcı olan kimse” (Demiray, 1990, s.481).

Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan Türkçe Sözlükte ise:

“**kılavuz** a. **1.** Yol gösteren, tarihî ve turistik yerleri gezerken bilgi aktaran kimse, rehber: ‘İlca hamamından ercecik kalkın / Kılavuz seçin de Şahren'i geçin’ -Halk türküsü. **2.** Herhangi bir alanda ve konuda bilgi veren, yol yöntem gösteren kitap vb: Öğrenci kılavuzu. **3.** Evlenecek olan erkek veya kadına eş bulan kimse. **4.** mec. Ruhsal ve zihinsel bakımdan yol gösteren, ışık tutan kimse: Kılavuzumuz Atatürk'tür. **5.** den. Kılavuz gemisi. **6.** den. Kılavuz kaptan: İstanbul Boğazı'ndan kılavuz almadan geçmek yasaktır. **7.** sin. Makaradaki filmlerin başında ve sonunda yer alan, filmin alıcı, yıkama aracı, basım aracı, gösterici vb. araçlara takılıp çıkarılmasında kolaylık sağlayan, asıl film için pay bırakan çeşitli renklerde film parçası. **8.** tek. Somun veya boru içine yiv açmakta kullanılan araç. **9.** tek. Dar ve uzun bir yerden tel, kablo gibi bükülebilen bir şey geçirilirken bunların ucuna bağlandığı sert nesne” (TDK, 2011, s. 1406-1407)

olarak verilmiştir. Bir diğer sözlük Ötüken Türkçe Sözlükte kılavuz kelimesi şu anlamlara gelmektedir:

“**kılavuz**, [Kumanca. kalauz / Soğd. kulabuz is. **1.** Bir yabancıya yol gösteren kimse; rehber. **2.** Yapılacak bir işte yanılmayı önlemek için yol, yöntem veya bilginin doğrusunu gösteren şey; rehber. **3.** mecaz. Manevi ve zihinsel yönden bir topluluğa, bir ülkeye yön veren, önderlik eden, yol gösteren kimse. **4.** Evlenmek isteyenlere aracılık eden ve düğün hazırlıklarında yardımcı olan kimse. **5.** Herhangi bir konuda yol gösteren el kitabı. **6.** Bir somun veya boru içine yiv açmakta kullanılan teknik araç. **7.** Bir boru içinden veya dar ve uzun boşluktan tel, ip vb. şeyleri geçirmekte kullanılan bükülgen ve dayanıklı tel. **8.** Sinema filmi, fotoğraf filmi, ses kayıt bandı gibi araçlarda asıl kaydın yapılacağı ya da bulunduğu yerin öncesinde makinenin sarım veya çekimi için kullanması gereken boşluk alan. **9.** dnz. Deniz araçlarının, liman, haliç, boğaz ve kanal gibi tehlikeli yerlerde güvenle seyredebilmesi için ilgili yerden almak zorunda oldukları, yolu ve denizi bilen yol gösterici kaptan. **10.** sf. yol gösteren; kılavuz olan” (Çağbayır, 2017, s. 1015-1016).

Terimler sözlüğünden Alevilik ve Bektaşilik Terimleri Sözlüğünde ise kılavuz kelimesi rehber ve mürşit anlamlarında kullanılmıştır (Korkmaz, 2005, s. 403).

Misalli Büyük Türkçe Sözlükte kılavuz kelimesi daha kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır:

“**KILAVUZ** i. (Eski Türk. kulâbuz > kulâvuz) [Eski bir İran dilinden gelmiştir] **1.** Yol gösteren kimse veya şey, rehber, delil: Kılavuzsuz yola çıkan yolunu şaşırır (Atasözü). Hacca vardım der isen / Kanda vardın hacca sen / Kılavuzsuz kuş uçmaz /Bunca dağ u dereden (Kaygusuz Abdal'dan). Kılavuzum Kumdere köyünün en namlı nişancılarındandı (Ömer Seyfeddin). **2.** Evlenme işlerinde aracılık eden kadın: Aman sus. işte kılavuzum Zibâ dudu geliyor (Şinasi). **3.** Bir konuda gerekli bilgileri veren el kitabı. **4. deniz.** Gemilere yol göstermek üzere belli bölgelerdeki

seyir rotalarını, geçitleri, işaretleri, tehlikeleri iyice bilecek şekilde yetiştirilmiş kaptan: "Açık deniz kılavuzu. " "Bölge kılavuzu. " 5. **tekno**. Bir cisim sapmadan belli bir doğrultuda gidip gelmeye mecbur eden yatak: "Torna puntasının kılavuzu. " 6. **okçuluk**. Çile ipliklerinin karışmasını önlemek için aralarına konan bir kaç kat renkli ibrişim. * **Kılavuz çarmıhı: deniz**. Yelkenlilerde, eski gemilerde tırmanmak için kullanılan ip merdiven, şeytan çarmıhı, saltadora. **Kılavuz çavuşu: târih**. Alaylarda önden gidip pâdişâha ve sadrazâma yol açan görevli: Üçüncü Sultan Ahmed, Sâdâbâd'a gelirken alayın önünde kılavuz çavuşu bulunur (Refik Ahmet). **Kılavuz gemisi**: Geçiş tehlikeli boğaz vb. yerlerde büyük gemilere yol gösteren gemi. **Kılavuz kaptan**: Yol gösteren, kılavuzluk yapan kaptan. **Kılavuz oku**: Rüzgar etkisiyle ıslık gibi ses çıkardığı için hava durumunu anlamak üzere atılan çavuş oku [İbriş oku, çağırğan ok, ötgün ok da denirdi].

KILAVUZLAMAK geçişli f (< kılavuz+la-mak) (-i /-e) 1. Yol göstermek, kılavuzluk etmek: Sen dahi oturma anı karşıla / Kılavuzla anı yolunu bula (Süle Fakih). Ol sâhib-i da 'vet cihâna yüz tuttu gelir kim halkı yine doğru dine kılavuzlaya, bâtul dinden kurtara dedi (Darir). Dalıp çıktığı izbelerin dekorunu hiçbir varlığa değişmez (...) kesik ve üst üste öksürükler, içi boşaltılmış bir hindistan cevizi, kamyştan marpuçlu bu kabak onu hayal kâşânelerine kılavuzlayan aşinâlardı (Sâmiha Ayverdi). 2. (Bir cisim) Uygun bir yatak vâsıtasıyla belli bir doğrultuda gidip gelmeye mecbur tutmak.

KILAVUZLUK i.1. Kılavuz olma durumu. 2. Kılavuz olanın yaptığı iş: Dürdane ile hiçbir tanışıklığım yok ki bu kılavuzluğu ben üzerime alayım (Ahmed Midhat Efendi).

Kılavuzluk etmek: Yol göstermek: Kurt sürüsünde köpek kılavuzluk edemez (Faruk N. Çamlıbel). Cüce insanlara kılavuzluk ederek onlara korkunç gönül uçurumları, yüce gönül cennetleri seyrettirdi (Safiye Erol). İnsanlara hayatları boyunca kılavuzluk eder (Samihayverdi)" (Ayverdi, 2010 s. 665).

Şeklinde "kılavuz" kelimesi sözlüklerde tanımlanmaktadır.

2. İLGİLİ ALANYAZIN

2.1. Kuramsal Çerçeve

Bu çalışma Anadolu masallarında kılavuz hayvanlar üzerine hazırlanmış, Anadolu masallarında kılavuz hayvan motiflerinin tespit edilmesi, tespit edilen bu motiflerin tahlili ve masallarda kılavuzluk görevini üstlenen hayvanların belirlenerek Türk kültüründeki yeri ve önemi üzerine bir incelemeden oluşmaktadır. Bu bağlamda Anadolu coğrafyasından, bilimsel araştırmalar ışığında derlenerek elde edilen masalların yer aldığı belirli kitaplar ve tezler incelenerek, kılavuz hayvan motifleri elde edilmiştir. Elde edilen kılavuz hayvanlar tespit edilmiş ve Türk kültüründeki yeri ve önemi alanın başlıca kaynaklarından yararlanılarak değerlendirilmiştir.

2.2. İlgili Araştırmalar

Anadolu masallarında kılavuz hayvanlarla ilgili kapsamlı bir çalışma mevcut olmamakla birlikte masallarda kılavuzluk gibi konumuzla ilgili daha kapsamlı çalışmalarda mevcut değildir. Ancak çalışmamız açısından önem arz eden “kılavuz” kelimesini konu edinen ve kısmen kılavuz hayvan motifini kapsayan çalışmalar mevcuttur:

Züriye Oruç, Orta Çağ Türk-İslâm Dünyasında “Kılavuz”lar, adlı 2016 yılında *Tarih ve Gelecek Dergisinde* yayımlanmış olduğu makalesinde Türk ve İslam dünyasının, Orta Çağ tarihinde var olan kılavuzlar hakkında bilgiler vermiştir.

Mustafa Duman, Bozkurttan Hızır’a Türk Halk Anlatmalarında Kılavuz, adlı 2012 yılında *Milli Folklor* dergisinde yayımlanmış olduğu yazısında Türk halk anlatmalarında var olan kılavuz hayvanlardan, kılavuz kurt motifi hakkında bilgi vermiş ve kılavuz kurt motifinin, kılavuz Hızır motifine geçişi hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur.

Özkul Çobanoğlu, Kılavuz Bozkurt Motifinin Tarihsel Bağlamlarda ve Günümüz Alevi-Bektaşî Tarikatlerindeki Yapısal ve İşlevsel Sürekliliği Üzerine Tespitler, adlı 1997 yılında *Kadri Erdoğan Hacı Bektaş Veli armağanı* içinde yayımlanmış olduğu yazısında

kılavuz kurt motifi hakkında bilgi vermiş ve kılavuz kurt motifini tarihsel bağlamda değerlendirmiştir.

Vladimir Propp'un hazırlamış olduğu *Masalın Biçimbilimi* adlı çalışma masalların çözümlenmesi açısından büyük önem arz etmektedir. Kitapta kahramana yapılan kılavuzluk, yol gösterme işlevi: G simgesiyle belirlenmiştir.

Stith Thompson, *Motif Index of Folk-Literature* adlı halk anlatılarını motiflerine göre sınıflandırdığı çalışmasında, kılavuz hayvan motifi katalogda B. Hayvanlar başlığının alt başlığı olan Dost Hayvanlar başlığının alt başlığı, Yardımcı hayvanlar başlığının içinde yer alan Erkeklere Öğüt Veren Hayvanlar kısmında "B563.4.1.1", "B563.5." motif numaralarında ve Dost Hayvanlar başlığının alt başlığı Hayvanların Olağan Dışı Özellikleri başlığının içinde yer alan Hayvanların Olağan Dışı Alışkanlıkları kısmında "B765.13." motif numarasında yer almaktadır.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırma Modeli

Bu araştırma Anadolu masallarında kılavuz hayvan motifinin tespit edilerek tahlil edilmesi ve incelenen masalarda kılavuzluk görevini üstlenen hayvanların, Türk kültüründeki yeri ve önemi üzerine incelenmesidir. Bu bağlamda ilk olarak Anadolu masalları, ile ilgili temel eserler incelenmiş olup, Stith Thompson'un *Motif-Index Of Folk Literature* adlı katoloğu incelenerek motif tespit yöntemi oluşturulmuştur. Kılavuz kelimesinin sözlük anlamı sözlüklerden tespit edilerek, sözlü halk kültüründe, Türk tarihinde kılavuzlar ile ilgili araştırmalar değerlendirilmiştir. Anadolu coğrafyasında icra edilen masalarda kılavuz hayvan motifi tespit edilerek motif tahlili yapılmış ve masalarda kılavuzluk görevi üstlenen hayvanların Türk kültüründeki yeri incelenmiştir.

3.2. Evren Örneklem

Başlangıcı bilinmeyen zamanlar boyunca anlatılagelmiş masalların folklor biliminin dikkatini çekmesiyle başlayan mantıksal olgularını çözümlenme, sistemleştirme, yasalaştırma serüveni çalışmalarını günümüzde hâlen kusursuzlaştırılmamış ve üzerine düşünülecek, araştırılacak yığınla problemi beraberinde getirmektedir. Tıpkı bir zamanlar bilinmezliklerle dolu olan içinde yaşadığımız evren gibi. Ancak içinde yaşadığımız evren bu gün matematik, kimya, biyoloji gibi bilimlerin sayesinde formüle edilebilmiş, birçok soru cevaplandırılabilmiştir. Bu bağlamda evrenin bir parçası olan insan ve onun yaratmaları da nihai olarak bir mantığın parçası, sistem ağı içerisinde çözümlenmesi beklenen formüllerden birisi demek yanlış olmayacaktır. Bu çalışmada ise araştırmamızın evrenini Anadolu masallarında kılavuz hayvanlar oluşturmaktadır ve araştırmamızın konusu dâhilinde bilimsel veriler ışığında Anadolu'dan derlenen 3972 masal incelemeye tabi tutulmuştur.

3.3. Verilerin Toplama Araç ve Teknikleri

Bu çalışmada başvuru temel kaynaklar Anadolu, Türkiye sahasından derlenmiş masal metinlerini içeren kitap ve tezlerdir. Bir diğer temel kaynak ise masal motiflerinin tespiti ve incelenmesi için halk bilimi kuram ve yöntemlerinin başyapıtı Stith Thompson'un *Motif-Index Of Folk Literature* adlı kataloğu temel alınmıştır. Kavramların tespiti için sözlüklerden yararlanılmıştır. Bunların dışında, araştırmada kullanılan kaynaklar, tezin "İlgili Araştırmalar" ve "Kaynakça" bölümünde ayrıntılı bir şekilde verilmiştir.

3.4. Verilerin Toplanma Süreci

Bu çalışmada veriler bilimsel derleme yöntemlerine uygun olarak hazırlanan Anadolu, Türkiye sahasından derlenmiş masal metinlerini içeren kitap ve tezlerden elde edilmiştir. Bu bağlamda 3972 Anadolu masalı incelenmiştir.

3.5. Verilerin Analizi

Bu çalışmada tespit edilen masal metinleri içerisinde var olan kılavuz hayvan motifleri, bilimsel derleme yöntemlerine uygun olarak hazırlanan Anadolu, Türkiye sahasından derlenmiş masal metinlerini içeren kitap ve tezlerden elde edilmiştir. Elde edilen bu masal metinleri içerisinde yer alan kılavuz hayvan motifi Stith Thompson'un Motif Index of Folk-Literature adlı kataloğunda yer alan B. Hayvanlar başlığının alt başlığı olan Dost Hayvanlar başlığının alt başlığı, Yardımcı hayvanlar başlığının içinde yer alan Erkeklerle Öğüt Veren Hayvanlar kısmında "B563.4.1.1", "B563.5." motif numaralarında ve Dost Hayvanlar başlığının alt başlığı Hayvanların Olağan Dışı Özellikleri başlığının içinde yer alan Hayvanların Olağan Dışı Alışkanlıkları kısmında "B765.13." motif numarasında verilen "kılavuz hayvan" motifi etrafında şekillendirilmiştir. Thompson'ın kataloğunda "kılavuz hayvan" motifine ait hususi bir başlık bulunmamaktadır kılavuz hayvan terimi şu şekilde yer almıştır:

"B563.4.1.1. Kaplan, kaybolmuş adama evine kadar kılavuzluk eder; bu nedenle erkekler kaplan yemez. Hindistan: Thompson-Balys"

" B563.5. Vahşi leoparlar, Mısır'a göç ederken çölden geçen İsa'ya ve Kutsal Aile'ye kılavuzluk eder. İspanyol Örnekler: Keller"

“B765.13. Bakır kafalı ingiraklı yılan, ingiraklı yılanı avına yönlendirir (kılavuzluk eder.)”

Thompson’ının motif kataloğunda kılavuz hayvan motifine alt başlık tarafımızca açılmamış olup, İncelenen Anadolu masallarında tespit edilen kılavuz hayvan motifi, Motif Index of Folk-Literature adlı kataloğ’a göre numaralandırılmamıştır. Çalışmamız kılavuz hayvan motifini, Motif Index of Folk-Literature adlı kataloğun motif inceleme yöntemini temel alarak, tespit edilen motifler masalların tahlili içerisinde, masal metninden alıntılanarak, motif ismi dipnot şeklinde verilmiştir.

4. BULGULAR VE YORUMLAR

4.1. Türk Toplumunda Kılavuzun Rolü ve Sözlü Gelenekte Kılavuz

Kılavuz kelimesi, Türk tarihinde meslek ve unvan olarak kullanılmış, sözlü gelenekte olağanüstüleşmiş ve kahramanın elde etmek istediği amaca uygun bir şekilde yol, yöntem göstererek rehberlik eden öncü varlık olarak tasvir edilmiştir. Türkçe kökenli, eski Türklerin “kılavuz”, “yerci”, “yorçt” olarak adlandırdığı (Ögel, 1991, s. 107) Divân-u Lügâti’t Türk’te “kulabuz”, “kulavuz” “çuwga” olarak geçen, Batı Türkçesinde “kolobur”, “kolovur” dedikleri (Donuk, 1988, s. 228-229) “kılavuz” kelimesi sözlük anlamları esas alındığında; herhangi bir iş ve ya konuda bilgi sahibi olmayan kimseye, bilgisiyle yol gösteren, öncü kişi ve ya kişiler için kullanılmıştır.

Türk toplumu tarihsel süreçte askeri, ticari, coğrafi gibi sosyal hayatın çeşitli dönemlerinde karşlarına çıkan bilinmezliklerde yol göstericilere, yani kılavuzlara ihtiyaç duymuş onların bilgisinden yararlanmıştır. Yazılı tarihi kaynaklarda kılavuz veya kılavuzluk hakkında çok ayrıntılı bilgi bulunmamakla birlikte, kılavuz kelimesi, kaynaklarda rehber ve delil olarak da yer edinmiş, sosyal hayatta kılavuzlar fonksiyonlarına göre farklı şekillerde nitelendirilmiştir; Divân-u Lügâti’t Türk’te geçen “yorçt” kelimesi tecrübeli kılavuzlar için kullanılırken, eski Türklerde ise askeri kılavuzlara “yezek” denmiştir (Ögel, 1991, s. 103-106). Kılavuzlar, hükümdarlardan seyyahlara, elçilere toplumun her kesiminden kimselere hizmet etmiş, devlet idaresi ve ordu başta olmak üzere ticaret, seyahat gibi birçok alanda önemli roller oynamışlardır; hükümdarlar, kılavuzlar sayesinde ordularını bilinmeyen, zorlu coğrafyalarda yönlendirmiş, uzayıp giden seferlerde yiyecek ve su ihtiyaçını karşlamıştır; örneğin milattan sonra 8. Yüzyılda taşlara yazılan Orhun abidelerinde Vezir Tonyukuk, Kırgızlar üzerine düzenlenen seferde yolu göstermesi için bir kılavuza ihtiyaç duymuştur (Ergin, 2017 s. 102). Daha yakın dönemlerde Büyük Selçuklu hükümdarı Sultan Alp Arslan, kendisine isyan eden Kutalmış b. İsrail ile savaşı sırasında kılavuza başvurmuş, kılavuzun sözüyle askerlerini Kutalmış’ın hazırladığı bataklığa sürmekten çekinmemiştir: “...*Sultân Alp Arslan kılavuza ‘Bizim için dağın eteğinden yol olsa gerek.’ dedi. ‘Ey dünyânın şâhî oradan askerini*

gitmesine imkân yoktur.' diye cevap verdiler. Alp Arslan bunu işid'p, hemen elinde bulunan kamçısını salladı ve askerine işâret edip, su salıverdikleri derenin içine atım sürdü..." (Ahmed Bin Mahmud, 1977a, s. 55-56), kılavuzlar Osmanlı döneminde de tarih sahnesinde yerini almış; Müneccimbaşı Ahmet Dede'nin kaleme aldığı *Müneccimbaşı Tarihi* adlı eserde Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa Rum ili yakasını fethetmek için kendisine bir kılavuz buldurarak fetih işini kolaylaştırmıştır (Aykıt, 2013, s. 94).

Kılavuzlar tarihte sadece askeri zaferlerde etkin rol oynamamış, aynı zamanda seyyahların tanımadıkları coğrafyalarda, yollarını kaybetmeden ve güvenle yolculuk etmelerini sağlayacak tek araç olmuştur; Ünlü Türk seyyah Evliya Çelebi de seyahatleri sırasında kılavuzlardan yardım aldığını sık sık belirtmiş; *"Bu şehrin ayanlarından Serdar Hacı Haşan Beşe, Nakip ve Seyyid çelebiler ile vedalaşıp ve yarar kılavuzlar alıp şehrin bağları içinde doğuya doğru Nazilli Ovası içinde akan Menderes Nehri sağ tarafımızda kaldı..."* (Evliya Çelebi, 2011e s. 207), kılavuzlara bir miktar ücret ödediğini (Evliya Çelebi, 2011e s. 349) ve aynı zamanda bu kılavuzların gerektiğinde seyyahın güvenliğini sağlamak için cenk ettiklerini de dile getirmiştir (Evliya Çelebi, 2011e s. 116). Evliya Çelebi'nin de sözlerinden anlaşılacağı üzere sosyal hayatta kılavuzlar sadece yol göstericilik yapmamış aynı zamanda yol gösterdikleri kimselerin güvenliğini sağlamak amacıyla silah kuşanmış, cenk etmeyi bilmişlerdir. Seyyahların yanı sıra seyahat eden tacirler de kılavuzlardan çokça yararlanmış kişilerdir. Tacirlerin, kılavuzlardan yararlanmalarının başlıca sebepleri tanımadıkları ülkelerin yollarında kaybolmamak, ürünlerini en kısa sürede satabilmek ve güvenliği sağlanmamış coğrafyalarda kendi canlarını, ürünlerini haydutlardan korumak olmuştur. Öyle ki Anadolu coğrafyasında dönemin hükümdarları tarafından ticaretin önemi erken bir zaman diliminde keşfedilmiş ve tüccar kabilelerinin güvenliği için kılavuzlar görevlendirilmiştir. Bu durumu Nizamülmülk Siyasetnamesi'nde şu şekilde ifade etmiştir; Sultan Mahmud tüccarlara kılavuz verileceğini duyurmuş, kılavuza rağmen ürünlerinin başına bir şey gelmesi durumunda da tüccarların zararlarını karşılayacağını teminini vermiştir(Nizamülmülk, 2018, s.83-84). Yine tarihi kaynaklardan elde edilen bilgilere göre yönetim tarafından sadece ticaretle uğraşanlara değil elçilere de kılavuzlar takdim edilmiş; *"Ülkesine dönmekte olan Moskov elçisinin İstanbul'dan Kefe'ye, oradan da sınıra varıncaya kadar uğradığı yerlerde kendisine kılavuz ile koruma görevlisi temin edilerek eşya ve erzakına müdahale ettirilmemeksizin emniyet içinde Azak Kalesi'ne ulaştırılması emredilmiştir"* (Düzbakar, 2009, s. 191) ve bu kılavuzlar, elçilerin güvenliğini sağlamanın yanı sıra onları hükümetin denetiminde tutmuş, bu sayede hükümet tarafından elçilerin istenmeyen bilgilere ulaşmaları engellenmiştir (Nizamülmülk, 2018, s.115).

Kılavuzlar, günümüzle kıyaslandığında seyahat etmenin, her hangi bir bilgiye erişimin ve kişi güvenliğinin hiçte kolay olmadığı tarihi dönemlerde bir mecburiyet haline gelmiş, orduları yönlendirmiş, hükümdarlara yardımcı olmuş, kişileri gitmek istedikleri yerlere götürmüşlerdir. Bunu yaparken bazen aşılması imkânsız görünen dağları aşmış, kartalların geçmeye cesaret edemediği yerleri geçmiş(İbn Bibi, 1996, s.380), gerektiğinde düşmanlarla savaşmış, tavsiyeler vermişlerdir. Kılavuzlar çok gezmiş, çok görmüş, kılavuzluk yaptıkları coğrafyayı çok iyi bilen, idari tecrübeye ve ileri derecede askerlik bilgisine sahip kimseler olmuştur (Ögel, 1971, s.107). Sosyal ve askeri alanda oldukça önemli roller üstlendiği görülen kılavuzlar hatalarını kendi canlarıyla ödemiş ve büyük kayıplara sebebiyet vermişlerdir: Orhun kitabesinde yolu şaşırın kılavuz öldürülmüştür (Ergin, 2017, s. 105). Tarihte kılavuzlar sadece bilmeyerek hata yapmamış, aynı zamanda kendi çıkarları doğrultusunda ihanette etmişlerdir: Osmanlı'nın fetret devrinde şehzade Emir Süleyman kılavuz tarafından yanıltılmış ve öldürtülmüştür (Unat ve Köymen, 1957, s.485). Fas asıllı seyyah Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî Anadolu seyahati sırasında kendisine tahsis edilen kılavuz tarafından aldatılmış ve kılavuzsuz kalarak hayatı tehlikeye girmiş, zor duruma düşmüştür(Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, 2004, s. 433-434). Bu bağlamda can ve mal güvenliği, devlet bekası için kılavuz seçiminin ne denli önemli olduğu görülmekle beraber herkese “kılavuz” denmemesi gerektiği tarihi metinlerde yer edinmiştir. Tarihi süreç içerisinde kılavuz kelimesi Meslek unvanı olarak kullanılmıştır: Avarlarda Bo-kolobur olarak adlandırılan din adamları (Donuk,1988, s.228-229), Osmanlı teşkilatı içinde yer alan, padişah ve sadrazam alaylarına yol açan kılavuz çavuş, bir gemicilik terimi olan belirli su yolu hakkında detaylı bilgiye sahip oldukça deneyimli gemi mürettebatı kılavuz kaptan ve vb. gibi çeşitli konularda yol göstermekle görevli kimseler için kullanılmış, aynı zamanda kılavuzların çocuklarının da devlet bürokrasilerinde önemli yerlere geldiği görülmüştür: Selçuklu döneminde Emîr-i Şikârlık görevinde Kılavuzoğlu Seyfeddîn adında kimse bulunmuştur (Ahmet Eflâkî, 1973, s. 239).

Kılavuz, tarihi kaynaklarda mesleki bir terim olmanın yanı sıra sözlü gelenekte olağanüstü varlıklarla yaşamış, mitolojik kodlarıyla var olagelmiştir. Sözlü gelenekte kılavuz, kimselerin vâkıf olmadığı hakiki bilgiye sahip ve kahramanın elde etmek istediği amaca uygun bir şekilde yol, yöntem göstererek rehberlik eden öncü varlık olarak tasvir edilmiştir.

Türk mitolojisinde kılavuz tanrısallık hatta yaratıcının bizzat kendisi olarak ortaya çıkabilmektedir; Yakutların köken miti “Er Sogotoh Elley Botur” buna güzel bir örnektir, metinde, kahraman gökten inmiş tanrıoğlu Er Sogotoh, yalnızlık düşüncesiyle karışan akıllı için, İslamiyet öncesi Türk inanışları bağlamında kutsallık atfedilen hayat ağacı yani kutsal ağacın kadın ruhuna, kâinatın ebe ruhuna seslenir yol göstermesini ister. Bunun üzerine gök gürleri, deprem olur, nehrin suyu kabarır kutsal ağaç gıcır gıcır gıcırdayarak küçük bir kütük olur ve gövdesinden yaratıcı ihtiyar kadın çıkararak Er Sogotoh’a yol gösterir, güneye gitmesi gerektiğini, eşini orada bulacağını söyler. Ayrıca hayır duasını ederek ileride karşılaşacağı düşmanını yenmesini sağlayacak, ağaç kökünden ebedi su verir. Er Sogotoh’a kutsal ağacın gövdesinden çıkan yaratıcı ihtiyar kadın kılavuz olmuştur. Bir başka varyanta göre ise Er Sogotoh’a kör bir şaman olan babası kılavuz olur. Kör şaman, oğluna yerleşmesi gereken yeri söyler ve ona yol gösterir (Bayat, 2017, s.83-90). Ayrıca kör şaman oğluna çeşitli öğütlerde de bulunur. Er Sogotoh’a yine tanrıyla bağlantısı olan, kör olmasına rağmen olağanüstü bir şekilde gideceği yönü söyleyen babası tarafından kılavuzluk edilmiştir.

Türklerin soyunun kurttan geldiğine dair inanışın var olduğu halk anlatmalarından İslamiyet öncesi “Oğuz Kağan” destanında ise gök tüylü ve gök yeveli bir erkek kurdun Oğuz Kağan’a kılavuzluk yaptığı görülür. Işık süzmesi içinde gelen bu kurt Oğuz Kağan’a seslenir:

“Ey Oğuz, sen Urum üzerine yürümek istiyorsun; ey Oğuz, ben senin önünde yürümek istiyorum.” dedi. Ondan sonra Oğuz Kağan çadırını düdüdü ve gitti. Gördü ki, askerinin önünde gök tüylü ve gök yeveli büyük bir erkek kurt yürümektedir ve kurdun ardı sıra ordu gelmektedir... “...Ondan sonra Oğuz Kağan yine gök tüylü ve gök yeveli erkek kurdu gördü. O kurt Oğuz Kağan’a: ‘Şimdi, Oğuz, sen asker ile buradan yürüyerek, halkı ve beyleri götür: ben önden sana yol gösteririm’ dedi. Tan ağarınca, Oğuz Kağan gördü ki, erkek kurt askerinin önünde yürümektedir; sevindi ve ilerledi” (Arat, 1979, s. 19).

Metinde, Türk kültüründe kutsal kabul edilen kurt, Oğuz kağan ve ordusuna kılavuz olmuş, Oğuz Kağan’a ne yapması gerektiğini söylemiştir. İlahi kaynaklı bu kurdun kılavuzluğuyla Oğuz Kağan ve ordusu verdikleri mücadelelerden zaferlerle ayrılmıştır. Halk edebiyatı ürünleri bakımından oldukça zengin olan Altay Türklerinin Altay Buuçay destanında karşımıza kılavuz olarak Yer Ana ve kızıl tilki çıkmaktadır. Destanda Yer Ana ve kızıl tilki, destan kahramanı Altay Buuçay’ın atı Kamçı Ceeren’e kılavuz olur. Altay Buuçay’ın ölümü üzerine onu diriltmek isteyen Kamçı Ceeren önce Yer Ana’ya giderek onu diriltmenin çaresini sorar, Yer Ana onu yetmiş kulaç kuyruklu

kızıl tilkiye yönlendirir, yolu tarif eder ve kızıl tilkiye ne demesi gerektiğini öğretir. Kızıl tilkiye giden Kamçı Ceeren, Altay Buuçay'ı diriltmenin yolunu öğrenir:

“(…)Çeeren Kızıl tilki söyledi, / Kıvrılıp, uyuklayıverdi. / Böylece bir saat geçmeden, / Tekrar uyandı. / Kamçı Çeeren'e şöyle konuştu: / 'Buradan ileri gidersen, / Dokuz yolun kavşağı var. / Dokuz yolun kavşağında / Doksan dokuz köşeli. / Doksan dokuz bacalı / kara saray durur. / O sarayda yaşayan, / Dokuz başlı Çelbegen var. / Onun başlarının kenarında, / Üç yaşındaki koyun büyüklüğünde / Kızıl kahverengi ben var. / Onu çekip alabilirsen / Altay Buuçay dirilir.”(Dilek, 2002, s .214).

Kızıl tilki Kamçı Ceeren'e kılavuz olur.

İslamiyet'in kabulüyle beraber sözlü gelenekte ortaya çıkan destanlardan biri olan Battal Gazi destanında, Alp-eren olan ve şehitlik mertebesine ulaşan Battal Gazi, yeri bilinmeyen mezarını, kendisi gibi Resûlullah soyundan olan Sultan Alâaddin'in annesi Sultan Hatun'a rüya aracılığı ile bildirir. Rüya kılavuzluğunda Sultan Battal Gazi'nin bulunduğu yere giden Sultan Hatun, bunu doğrulamak için dua eder ve Battal Gazi karşısında belirir, Sultan Hatun'a ne yapması gerektiği konusunda kılavuzlukta bulunur:

“O Seyyit Battal Gazi, benim Âl-i Re sül'ümdür. Doksan yıldır gaza yapmaktayım. Kâh karada, kâh denizde Rum mülkünü aldım. Sonunda bu kalenin üzerinde şehit oldum. Beni buraya Hızır Peygamber getirdi. Kabrim buradadır. Şimdi benim üzerime türbe yap ve sen de burada ol ve bir mescit ve bir tekke yaptır. Köylere vakfet. Âlimler ve dervişler getir. Benim için her yıl mahya yap” dedi ve pek çok nasihatler verdi” (Köksal, 2003, s. 9).

Soyca Hz. Muhammed'e bağlanarak kendisine kutsiyet atfeden Battal Gazi, yine kendisi gibi soy kutsiyetine sahip Sultan Hatun'a olağanüstü yollardan kılavuz olmuştur.

Köroğlu destanında ise kılavuz Köroğlu'nun babasıdır. Köroğlu destanının varyantlarında karşımıza çıkan bu motifte, haksız yere kör edilmiş seyis olan baba, Köroğlu'na atını nasıl yetiştireceği konusunda kılavuzluk ederek ona öğütlerde bulunmuştur (Boratav, 2016, s. 320-321). İslamiyet sonrası destanlarda sıkça karşımıza çıkan kılavuzlardan biri de Hızır Peygamberdir: Dânişmend-nâme'de Melik Dânişmend'e Tanrı emriyle gelen Hızır Peygamber (Demir, 2018b, s. 35) , Satuk Buğra Han destanında ise Satuk Buğra Han'a İslamiyeti öğreten Hızır kılavuzdur.

Dede Korkut hikâyelerinde ise kılavuz olarak karşımıza bizzat Korkut Ata çıkmaktadır. Resul aleyhisselâm zamanına yakın yaşamış, Hak Teâlâ'nın gönlüne ilham ettiği, gaipten türlü haberler söyleyen Dede Korkut, Oğuz kavminin bilgili kişisi, kılavuzu, yol göstericisidir. Dede Korkut soylamalarıyla Oğuz beylerine, Oğuz kavmine

daima kılavuzluk etmiş, Oğuz kavmi her ne iş olursa olsun önce Korkut Ata'ya danışmış ve onun onayı, kılavuzluğu, duasıyla işlerini halletmişlerdir(Ergin,2014,s.73). Dede Korkut Kitabı'na bakıldığında ise Dede Korkutun dışında kılavuz olarak “Kam Pürenün Oğlu Bamsı Beyrek Boyını Beyan İder Hanum Hey” adlı hikâyesinde bir geyik görülmektedir; ava giden Bamsı Beyrek'in karşısına çıkan geyik, ona kılavuzluk ederek Bamsı Beyrek'i sultan Banı Çiçek'in otağına götürür (Ergin,2014,s.121-122).

İslamiyet sonrası halk hikâyelerinde de kılavuzların varlığına tanıklık ederiz; Firdevs Şah adlı halk hikâyesinde nereye gideceğini, ne yapması gerektiğini bilmeyen ve derdine derman arayan kahraman, çareyi ancak yaşlı insanlarda bulacağına inanır, onlardan fikir almaya gider. Kahramanın çevresini kırk ak sakallı sarar, içlerinden hazreti pir kahramana bade içirir, kılavuzluk eder ve bunu Allah'ın emri doğrultusunda yaptığını söyler (Mahir, 1999, s. 52-57). Şahmeran ile Lokman Hekim hikâyesinde ise Şahmeran, Lokman hekime kılavuz olur. Şahmeran'a Tanrı tarafından ölümünün Lokman hekim elinden olacağı bildirilmiş ve buna karşı gelmemesi söylenmiştir. Bunun üzerine Şahmeran, Lokman hekime yeryüzünün hekimi olabilmesi için hakiki bilgiye nasıl ulaşacağına dair kılavuzluk eder. Bu sayede Lokman hekim tüm hastalıklara, hatta ölüme bile çare bulmayı başarabilmiştir (Mahir, 1999, s. 234-235).

Masallarda kılavuz olarak karşımıza devler, hızır, yaşlı kimseler, at, köpek, kuş vb. çeşitli hayvanlar çıkabileceği gibi ölmüş bir annede kılavuz olabilir: “Yılan bey” adlı masalda doğum yapacak olan padişahın karısı için gelen ebelerin hepsinin ölmesi üzerine padişah bir imamı görevlendirir. Buna karşılık evde durumu anlatan imamın eşi, üvey kızından kurtulmak istediği için genç kızın gönderilmesini ister. Üvey annesi tarafından ölüme gönderildiğini anlayan genç kız, ölmüş annesinin mezarı başına gelir ve olağan üstü bir şekilde ölmüş annesi konuşur, genç kıza ne yapması gerektiği konusunda yol gösterir, kılavuzluk eder: “*Annesi de demiş ki: ‘Kızım, padişahın karısı bir yılan doğuracak. Onun için bir kap süt al ve şu duaları okuyup öyle doğurt’, demiş. Kız saraya varmış, annesinin dediği gibi yapmış. Sütün içine bir yılan akmış*”(Demir, 2018a, s.889). Genç kız diğer tehlikelerden de yine mezardaki annesinin kılavuzluğu sayesinde kurtularak mutlu bir hayat sürer. Melikşah masalında ise kahraman aradığını karşısına çıkan bir dervişin kılavuzluğu sayesinde bulur. Derviş kahramanı gideceği yol konusunda uyarır ve amacına nasıl ulaşacağını yolunu öğretir, kılavuzluk eder(Seyidoğlu,2016, s.170)

Kadim Türk halkı inançsal bağlamda bakıldığında kılavuzlara ihtiyaç duymuş ve belirli kimseleri kendine kılavuz, yol gösterici olarak görmüştür örneğin: İslamiyet öncesi dönemlerde, Türk kültüründe saygın, olağan dışı ve tanrıların seçtiği kişiler olan şamanlar, Türk halkı tarafından, dini bir kılavuz olarak görülenlerin başında gelmektedir. Ancak Şamanın, usta bir şaman, ruhani bir kılavuz, yol gösterici kişi olabilmesi için önce yolu öğrenmesi gerekmiştir. Çıracak şamanın kılavuzu, yol göstericisi ise koruyucu ruhlar, bu ruhların verdiği bir takım hayvanlar ve usta şamanlar olmuştur (Eliade, 1999, s. 38-79).Yolu öğrenen yani sırra-eren şaman artık bu dünyada yaşamı son bulmuş ruhlara, yetişen şamanlara kılavuzluk edebilmektedir (Eliade, 1999, s. 268).

İslamiyet'in Türk halkı tarafından kabul edildiği dönemlere gelindiğinde ise ruhani kılavuz Muhammed olarak görülmüştür. Yusuf Has Hacib bu durumu şu dizelerle ifade etmiştir: “*öküş miş selamım seviğ savçıkça, / ol edgü kılavuz köni yolçıkça*” (Arat, 1979, s. 375), günümüz Türkçesiyle ifade etmek gerekirse: “*binlerce çok selam olsun sevgili peygambere, / O iyi kılavuza, doğru/gerçek yol göstericiye*” (Arat, 1979, s. 375), İslamiyet'in daha sonraki dönemlerinde Türk kültüründe yerini alan dinde Alp (Alp-Eren) kavramı kılavuzlaşmıştır. Fakat Âşık Paşa'ya göre bir kimsenin alp-eren olabilmesi için dokuz sıfatı nefsinde toplaması gerekmektedir ve ancak bu dokuz sıfatı nesinde toplayan kişi halkın kılavuzudur ki Bu koşullar; vilâyet, riyâzet, kifâyet, ışk, tevekkül, Şeriat bilgisi, ilm, himmet, doğru eshâb, arkadaşı; dervişler edinme şeklinde verilmiştir (İnalçık, 2009, 50-53). Dinde tasavvuf kültürünün etkisiyle beraber ise hakiki bilgiye ulaşmanın yolu, ahlaki terbiye Mürşidin kılavuzluğuyla elde edilebilir olmuştur. Nitekim Türk halk kültürü, inanç değerleri doğrultusunda, hangi dönemde yer alırsa alsın, sınanmamış, ruhani dinginliğe ulaşmamış, hakiki bilgiyi yaratıcı vasıtasıyla elde etmemiş, saygın olmayan kısaca belirli ritüelleri yerine getirmemiş kimseleri kendine kılavuz görmemiştir. Sonuç olarak Türklerce, sosyal hayatta bir meslek olarak kılavuzluğu icra eden kişiler veyahut halk anlatılarında kılavuzluk görevini üstlenen varlıklar sıradan kişilerden seçilmemiş, bilgi ve tecrübelerine güvenilen kimseler, varlıklar kılavuz, yol gösterici olarak görülmüştür.

4.2. Anadolu Masallarında Kılavuz Hayvan Motifi ve Tahlili

Çalışmanın bu bölümüne İncelenen 3972 Anadolu masalı içerisinde var olan 138 kılavuz hayvan motifi tespit edilerek bu hayvanların; Türk halk bilimindeki yeri hakkında bilgi verilmek şartıyla, masallarda tespit edilen kılavuz hayvan motifi tahlil edilmiş ve masallarda kılavuz hayvanların özellikleri değerlendirilmiştir.

4.2.1. Aslan

Türk kültüründe aslan, gücün, kuvvetin, cesaretin, yiğitliğin, zaferlerin, savaşların, hükümdarlığın ve hatta tanrının simgesi olarak görülmüştür. Türk toplumu tarafından gücüne hayranlık duyulan aslan Büyük Selçuklu Hükümdarı Alparslan gibi hükümdarların isimlerinde, Oğuz destanında Ali Han'ın oğlu Kılıç Arslan gibi destan kahramanların unvanlarında sık sık karşımıza çıkmıştır. Türk boylarında Tanrının gücünü mavi bir aslan simgelemiş (Chevalieer ve Gheerbrant, 1996, s. 103), yine gök gürlemesinin bir sembolü olarak aslan görülmüştür (Ögel, 2014b, s. 377).

Anadolu masallarında tüm hayvanların kralı, vahşi ve yardımcı hayvan olarak karşımıza çıkan aslan, kılavuz hayvan olarak kitap ve tezlerden elde edilerek, incelenen Anadolu masallarında, İbrahim Erşahin'in Kahramanmaraş yöresinden derlediği "Hançerbağı" ve "Hiçhiç Oğlan" masalıyla birlikte 2 masalda kılavuz aslan tespit edilmiştir.

4.2.1.1 Motif Tahlili: Aslan

Hançerbağı masalında, erkek çocuklarından haz etmeyen ve erkek doğan çocuklarını öldüren bir padişah vardır. Padişah gezintideyken hanımı doğum yapar ve oğlan çocuğu olur. Bunun üzerine padişahтан bunu saklarlar ve oğlanı sekiz-on yaşlarına geldiğinde ıssız bir dağa bırakırlar. Aslan: *"Şu çocuğa memelerimi verim. Emerse götürüm inimde besleyim, emmezse onu şöyle kendime güzel bir ziyafet çekeyim"* (Erşahin, 2011, s. 362) der ve çocuk aslanı emmeye başlar, daha sonra aslan çocuğu ininde büyütür. Bir gün padişah hanımından çocuğu getirmesini ister. Ancak aslan, çocuğun kendisini güreşte yenmesi şartıyla gitmesine izin vereceğini söyler. Oğlan ancak üçüncü seferde aslanı güreşte yener ve aslan vedalaşmadan önce çocuğa tavsiyelerde bulunur:

*"Oğlum." 'Sen beride ayhırı gelirken. 'Baban bir at yollasın. Seni karşılusun. 'Baba ben cılbak ata eyi binerim.' de.' demiş. 'Ata binişin, atın beli kırılır. Baban 'Başka bir at getirtim.' der. Sen o zaman 'Yok baba ben yayan yürümesini severim.' de.' demiş. 'Al bu hançer de sende dursun. Bu hançer burdan çıkmadıkça sana ölüm yok.' demiş. 'Senin adın Hançerbağı.'"*¹ (Erşahin, 2011, s. 363)

¹ Erkek kahramanın hayatının kurtulmasına hayvan kılavuzluk eder(MMY).

der. Aslanın dediklerini yapan Hançerbağı, saraya gelir. Ava gidip avdan gelen Hançerbağı'nın bu tavrını beğenmeyen padişah onu öldürtmeye çalışır. Hançerbağı'nın av sırasında tanıştığı iki arkadaşı Deryalarsağı, Yıldızsağı, Hançerbağı'nın öldürdüğü beş başlı devin kızını alırlar. Beş başlı devin kızını almak isteyen padişah ise üç yüz otuz bir on yaşındaki karıyı görevlendirir ve Hançerbağı'nın canını içerisinde barındıran hançeri çıkarıp denize atar. Hançerbağı'nın hanımını padişaha götürür. Düğün günü Hançerbağı, padişahı öldürür, padişah olur ve muradına erer (Erşahin, 2011 s. 361-373)

Hiçhiç Oğlan masalında, öksüz ve yiğit bir oğlan, yola çıkar. Yolda kör bir devle karşılaşır ve onu oğlu olduğuna ikna eder. Dev babasının gözlerini kör eden bir devle karşılaşır ve dev, oğlana dev babasının gözlerini nasıl alacağını söyler. Oğlan, dev babasının gözlerini iyileştirir. Daha sonra oğlan padişahı iyileştirmek niyetiyle aslan sütünü almak için yola çıkar. Aslanın yarasını iyileştiren oğlan, aslandan sütünü ister:

"(...) 'Benim südüüm benim posdumdan gayri bir yerde durmaz.' diyor. 'Bir tek yavrurum var.' diyor 'Bunu götür, sesini bana duyurma, bunu boğazla. Derisini tulukçıkarak, gel. Sesini duyarsam ciyer acisiynen olur ki seni parçalarım, yaptığın eyilik de heçe geder, sesini duyurma.' (...) 'Peki. Ayaklarını bağla.'

*'Ben dineliyim, sen benim südüümü sağ. Tuluk doldu muydu ağzını gayımca bağla'"*² (Erşahin, 2011, s. 401-402)

Aslandan sütü alan kahraman, padişahı iyileştirir ve durumu padişaha anlatır. Padişah oğlanı vezir yapar ve kahraman muradına erer (Erşahin, 2011 s. 383-407).

Masallarda tespit edilen kılavuz aslan olağanüstü özelliklere sahiptir. Konuşan ve aynı zamanda kimselerin bilmediği, üstün bilgisiyle aslan, sadece erkek kahramana kılavuzluk ederek, yol ve yöntem gösterir. Kılavuz aslan, masallarda, doğasının da bir gereği olarak mukaddes ve kutlu dağlarda ve ya ormanlarda ortaya çıkar. *Hançerbağı* masalında dişi bir aslan sıradışı bir şekilde sekiz-on yaşında babası tarafından istenmeyen ve dağa bırakılan oğlanı yuvasında büyütür, onunla güreş tutar. Aslan, oğlanın hazır olduğuna inandığında da gitmesine izin verir. Kahraman yiğitliğin, hükümdarlığın ve gücün simgesi olan aslanla büyür ve istenmeyen, zayıf bir çocuk iken, gücüne denk binek at bulunamayan, yenilmez yiğit olur. Aslan, oğlana babasına karşı nasıl davranması gerektiği hususunda yol gösterir. Masalda aslan, kahramana padişah olmanın yolunu göstermiş olur ve kahramanın bu eğitimi aslanın yanında bir de dağda alması kut inancının bir göstergesidir. Aslan tarafından büyütülen bu çocuk masalda olağanüstü

² Erkek kahramanın verilen görevi yerine getirmesinde hayvan kılavuzluk eder(MMY).

şekilde güçlüdür ve zorlukların üstesinden gelebilir. Aslan *Hiçhiç Oğlan* masalında ise yaşlı bir adamın kahramana kılavuzluk etmesiyle, aslan, kahraman tarafından bulunur ve yaşlı adamın söylediği gibi kahraman, aslanın derdine derman bulur. Bunun üzerine aslan olağanüstü derecede kahramana minnet duyar. Bu minnettarlık karşısında yavrularını feda etmeye hazırdır. Aslanın sütü masalarda iyileştirici etkiye sahiptir ve nadir bulunur. Her kaptaki durmayan bu süt yalnızca aslan postuna konulabilir ve aslan, kahramana sütü kendi yavrusunun postuna koymasını söyler ve nasıl yapacağını yolunu anlatır. Nitekim masalarda kılavuz aslan belirli özellikler göstermektedir:

- 1) Kılavuz aslanın ortaya çıkışı tek bir şekilde gerçekleşmektedir. Tespit edilen iki masalda da kılavuz aslan vahşi bir hayvandır ve dağda, ormanda yaşamaktadır. Ancak “Hançerbağı” masalında aslan kahramanı bulur ve büyütür, “Hiçhiç Oğlan” masalında ise kahraman aslanı bulur.
- 2) Kılavuz aslan olağanüstü özelliklere sahiptir
 - a) Kılavuz aslan olağanüstü bir şekilde, kahramanla konuşur, dile gelir.
 - b) Kılavuz aslan bilgilidir; bilgisi sayesinde kahramanın görevini tamamlaması ve ne yapması gerektiği konusunda kılavuzluk eder.
 - c) Kılavuz aslan olağanüstü bir şekilde, babası tarafından istenmeyen çocuğu yani kahramanı emzirir, büyütür, onu eğitir ve kılavuz aslan, kahramanla güreşir, kahraman ne zaman güreşte aslanı alt ederse aslan, kahramanın gitmesine izin verir.
 - d) Kılavuz aslan olağanüstü bir şekilde minnettardır ve minnetinin karşılığı olarak kendi yavrusunu, kahraman için feda eder.
- 3) Kılavuz aslan sadece erkek kahramana kılavuzluk yapar.

4.2.2. At

Dîvânu Lugâti't-Türk'te “*Kuş kanadı ile er atı ile muradına erer*” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2011, s. 15) sözleriyle tasvir edilen at, Orta Avrasya'nın bozkırlarında ilk defa Türkler tarafından evcilleştirildiği günden bu güne Türk kültür ve sosyal hayatının önemli bir unsuru haline gelmiştir. Türk sosyal hayatında at binek hayvanı olmak dışında giyinme, barınma, beslenme, siyasi, askeri ve ticari değeri ile vazgeçilemez, büyük bir öneme sahip olmuştur. Sosyal hayatta yaşanan tüm bu etkileşimler sonucunda zamanla at sosyal hayatın dışına çıkarak bir kült haline gelmiş ve halk anlatılarının, dini ritüellerin, törenlerin, hayatın geçiş dönemlerinin kısaca kültürün bir parçası olarak süregelmiştir.

At, Türk kültür hayatında Gök Tanrının simgelerinden birisi olabildiği gibi, şamanın gökyüzüne çıkabileceği, yer altına, öteki dünyaya gidebileceği bir binek veya Tanrıya sunulan kurban olabilmektedir (Çoruhlu, 2002, s. 140). At, Türklerin kutsal hayvanı sayılmış, hızı, gücü, kahramanlığı, iffeti, güzelliği temsil ettiği gibi at; ölümün, öngörünün ve ya kurtuluşun simgesi haline de gelmiştir. At tanrıları görmüş, onlara yakın olmuştur ve bu yüzden insanı cennete ulaştıracak yolu da yine o bilmekte, Tanrıların insanlara yardım etmesi için onun varlığı gerekmektedir (Seyidoğlu, 2016, s. 93-94).

Anadolu masallarında at, uçan-kanatlı at, deniz, göl, akarsu gibi çeşitli sulardan çıkan at ve yahut olağanüstü bir müdahale ile doğan veya olağanüstü bir müdahale olmadan doğan atlar olarak ortaya çıkar. Kahramana yardım eden bu atlar, kahramana kılavuzluk ederek, yol gösterir. Kitap ve tezlerden elde edilerek, incelenen Anadolu masallarında, Ignác Kúnos'un Anadolu'da derlemiş olduğu "Kırk Şehzade ile Yedi Başlı Ejderha", "Peri At (Kamer Tay)", "Çinimaçın Padişahının Kızı", "Rüzgâr Dev", "Üç Şehzade (Meram Şah ile Sade Sultan)", Saim Sakaoğlu'nun Gümüşhane ve Bayburt illerinden derlemiş olduğu "Askere Giden Kız", "Ağlayan Narla Gülen Ayva", Necati Demir'in Anadolu'nun çeşitli yörelerinden derlemiş olduğu ve *Anadolu Türk Masallarından Derlemeler* isimli kitabında topladığı "Beybörek", "Dünya Güzeli", "İncili Kız", "Yarım Arap", Bilge Seyidoğlu'nun Elazığ'dan derlemiş olduğu "Bengiboz", Pertev Naili Boratav'ın çeşitli illerden derlemiş olduğu *Az Gittik Uz Gittik* kitabında yer alan "Dünya Güzeli", Mehmet Yardımcı'nın Malatya ilinden derlemiş olduğu "Bülbül Sesi" Ali Berat Alptekin'in Taşeli Plâtosu'ndan derlemiş olduğu "Gülmez Padişahı", "Hırızmalı Güzel", "Ağlayan Nar ile Gülen Ayva" Abdullah Doğan'ın Adıyaman yöresinden derlediği "Kel", İbarhim Erşahin'in Kahramanmaraş'tan derlemiş olduğu "Kanber Tay", "Sahte Keloğlan", "Cevahir Kız", Handan Kasımoğlu'nun Van yöresinden derlemiş olduğu "Göl Aygırı", "Altın Perçemli Çocuğlar", Meltem Yılmaz'ın Kırşehir'den derlemiş olduğu "Beybörek", Mine Ayan'ın Şanlıurfa'dan derlemiş olduğu "Arap Üzengi", "Dünya Güzeli", Rümeyza Meliha Günay'ın Erzurum'dan derlemiş olduğu "Hançero Masalı", "Cihan Şah ile Kamer Tay" Sağıp Atlı'nın Kastamonu'dan derlemiş olduğu "Üç Kız", Yeliz Bahadır'un Uşak'tan Derlemiş olduğu "Balbörek", Ahmet Serdar Arslan'ın Çankırı'dan derlemiş olduğu "Beybörek", Mehmet Özçelik'in Afyonkarahisar'dan derlemiş olduğu "Padişahın Kızı" , Ruhi Kara'nın Erzincan'dan derlemiş olduğu "Kara Kantoz masalıyla birlikte varyantlar dâhilinde 35 masalda kılavuz at tespit edilmiştir.

4.2.2.1. Motif Tahlili: At

Kırk Şehzade ile Yedi Başlı Ejderha adlı masalda padişah kırk oğlunu evlendirmek ister. Kırk oğlan kendine uygun kırk kız kardeş aramak için yola çıkarlar. Yola çıkmadan önce babaları onlara bir öğütte bulunur. Fakat bu öğüdü sadece en küçük oğlan dinler ve yerine getirir. Yolda üç ejderha ile savaşmak zorunda kalan en küçük oğlan ilk ikisini yener. Ancak üçüncü ejderha ile berabere kalır. Ejderha Çin-i Maçin padişahının kızını getirmesi koşuluyla en küçük oğlanın canını bağışlamayı teklif eder. Teklifi kabul eden küçük oğlan ejderhadan yola hangi atla çıkması gerektiğini öğrenir ve atı çayırda yakalar. At “ *Ne emredersiniz küçük sultanım?*”³ (Kúnos,2019, s.127) der. Küçük oğlan kendini Çin-i Maçin ülkesinde bulur ve prensesle bir birlerine âşık olurlar. Bir planla ejderhanın tılsımını öğrenirler ve at kahramana tılsımları nasıl alacağını söyler “*Saraya vardığımızda dizgini iki demir kapıya bağla. Bir kez kişneyip demir nallarımı vurduğumda bir kapı açılacak. Bu açılan kapıda bir aslanın ağzını göreceksin. Eğer aslanı tek darbeye öldüremezsen hemen kaç, yoksa ölürsün*”⁴ (Kúnos,2019, s.130) Atın yardımı ve kılavuzluğuyla ejderhayı öldürür. (Kúnos,2019, s.123-132)

Peri AT (Kamer Tay) masalı ve varyantlarında padişah, yaptığı bir sınavı geçen deve kendi kızını verir. Kız, dev ile evlenmeden önce babasından su yerine gül suyu içen, yem yerine fıstık, üzüm yiyen atını, Kamer Tay’ı ister. Kız yolda giderken Kamer Tay’a onu kurtarması için yalvarır. Kamer Tay “*Ey sultanım kapa gözünü sarıl boynuma*”⁵ (Kúnos,2009, s.143),der. At uçarak kızını alır gider ve denizin orta yerinde bir köşke getirir. Kamer Tay “*Haydi sen köşke gir, ben biraz burada dinleneyim*” (Kúnos,2009, s.144). Kız burada karşılaştığı şehzade ile evlenir ve devden de kurtulduğunu düşünür. Ancak dev tekrar kızın peşine düşer ve bir planla kızını evlendiği evden kovdurur, Kamer Tay’ı da zincirle bağlatır. Devlin yaklaştığını gören kız ise kamer Tay’ın üç kez adını haykırır ve Kamer Tay zincirlerinden üçüncü uğraşında kurtulur. Kızın yanına gelen Kamer Tay “*Al çocuklarını çık üstüme*”⁶ (Kúnos,2009, s.149) der, tay havaya uçarak kızını alır gider, bir dağın başına indirir. Kamer Tay “*İşte benim yerim burasıdır der, artık ben öleceğim der, sen şinden soğra başının çaresini ara*” (Kúnos,2009, s.149). Kız, Kamer Tay’a çok ağlar ve Kamer Tay “*Ne yapayım artık ben buradan bir yere gidemem, buraya hiç kimse gelmez, sen korkma Mevla seni kayırır. Ben şimdi öleceğim sen benim başımı kes saraya dik, karnımı yar barsağ’ın bir ucunu bir kulağ’ma bağla, öbür*

³ Erkek kahramana yol gösteren kılavuz hayvan (MMY).

⁴ Erkek kahramanın düşmanlarını yenmesinde hayvan kılavuzluk eder (MMY).

⁵ Kadın kahramana yol gösteren kılavuz hayvan(MMY).

⁶ Kadın kahramana yol gösteren kılavuz hayvan(MMY).

ucunu da şu dağ'n yanlarına dolaştırarak öbür kulağ' ma getir bağla soğra çocuklarını al karnıma gir yat seni kimse bulamaz”⁷ (Kúnos,2009, s.149). Kız, Kamer Tay'ın dediklerini yapar ve uyur. Sabah uyanan kız kendisini, hizmetçilerin olduğu bir sarayda bulur, burada yaşamaya başlar. Kızın kocası daha sonra gerçeği öğrenir ve karısını, çocuklarını bularak devi öldürür.

Çini Maçın Padişahının Kızı masalında hiç çocuğu olmayan padişah ve vezir büyük bir dere başında bir derviş ile karşılaşılır. Derviş, padişah ve vezire çocukları olması için bir elma verir, elmanın kabuğunu da kısrağa vermelerini ister. Elma sayesinde padişah ve vezir çocuk sahibi olur at da bir tay dünyaya getirir. Derviş padişahın oğlunun adını Beybörek, tayın adını ise Rengiboz koyar. Padişahın oğlu Çinimaçın padişahının kızına âşık olur ve Rengiboz ile Çinimaçın padişahının kızını aramaya gitmek ister. Beybörek, Rengiboz'u ahırdan çıkarıp hazırlatır. Rengiboz'a binince at, “*Şehzadem kapa gözünü, aç gözünü*”⁸ (Kúnos,2009, s.457) der ve Beybörek kendisini büyük bir çayırdaki bulur. Burada Çinimaçın padişahının kızıyla birbirlerine âşık olurlar, beraber kaçmaya karar verirler. Beybörek, Rengiboz'un ismini haykırır ve at gelerek onları saniyeler içinde Beybörek'in şehrine götürür⁹. Bir gün şehirde gezen Beybörek, yedi başlı bir ejderhanın filan padişahın kızını kaçırdığını öğrenerek onu kurtarmak ve evlenmek ister. Atının yardımıyla Beybörek, ejderhanın sarayına giderek, onun tılsımını öğrenir. Tılsımı öğrenen Şehzade, Rengiboz'a biner ve ejderhanın balığına gitmek istediğini söyler. At “*Kapa gözünü aç gözünü*”¹⁰ (Kúnos,2009, s.459) der ve oğlan kendini denizin ortasında bulur. Şehzade denizin ortasında duran, içinde üç kuşun bulunduğu kafesi alır ve bunun üzerine Rengiboz “*Şehzadem kuşun birini öldür birini de içeri girdikte öldür, öbürünü de ejderhanın karşısında iki bacaklarından tutup ayırınca ejderha bütün bütün ölür*”¹¹ (Kúnos, 2009, s. 459) der. Atın dediklerini yapan oğlan, ejderhayı öldürerek muradına erer (Kúnos, 2009, s.456-460).

Rüzgar Dev masalında, üç oğlu olan padişah öleceğini anlar ve oğullarına iki vasiyette bulunur. İlk vasiyete göre oğullarından hangisi, padişah öldükten sonra mezarında üç gece beklerse tahta o çıkacaktır. İkinci vasiyete göre ise padişah, kızlarını her kim ilk evlenmek için isterse, sorgusuzca vermelerini ister. Padişahın vasiyetlerini sadece en küçük oğlan yerine getirir ve tahta geçmesi gereken odur ancak iyi yürekli en küçük oğlan tahtı en büyük kardeşine verir. Kız kardeşlerini de sırasıyla ilk isteyen aslan, kaplan ve kuşla evlendirir. Bir zaman sonra evlenen küçük oğlanın karısını Rüzgar Devi

⁷ Kadın Kahramanın istemediği evlilikten kaçmasına hayvan kılavuzluk eder (MMY).

⁸ Erkek kahramana yol gösteren kılavuz hayvan(MMY).

⁹ Erkek kahramana yol gösteren kılavuz hayvan(MMY).

¹⁰ Erkek kahramana yol gösteren kılavuz hayvan(MMY).

¹¹ Erkek kahramanın düşmanlarını yenmesinde hayvan kılavuzluk eder(MMY).

kaçırır. Karısını bulmak isteyen şehzade yola çıkar ve bu yolda sırasıyla kız kardeşlerinin evine tesadüf eder. Aslan ve kaplan eniştelere yardımıyla, kuş eniştesinin yanına gider. Kuşlar padişahı olan eniştesi, oğlana kılavuzluk eder ve kılavuz atı, deniz aygırını/beygirini yakalamasını sağlar. Kılavuz atın sırtına binen şehzade göz açıp kapayıncaya kadar yol alır ve kendisini Rüzgar Devinin sarayında bulur. Prensesi kaçırırken, peşlerine Rüzgar Devi düşer. Kılavuz at “ *Korkmayın o kafesteki kuşun kafasını koparın*” (Kúnos,2009, s.36) der ve bu sayede şehzade Rüzgar Devini öldürerek muradına erer. (Kúnos,2009, s.22-36).

Askere Giden Kız masalında, üç kızı olan bir yaşlı adamın askerlik yapmadığı ortaya çıkar ve adamı askere almak isterler. Yaşlı babalarını askere göndermek istemeyen kızlar, babalarının yerine askere gitmek isterler. Olaylar gelişirken en küçük kız ve babası odun toplamak üzere ormana giderler. En küçük kız ormanda bulunan bir bataklıkta tay bulur ve işine yarayacağını düşünerek büyütüp beslemeye karar verir, eve getirir. Ertesi gün askere gitmesi gereken babaları yerine ilk önce en büyük iki kız kardeş gitmeye kalkar. Ancak babaları onları gizlice sınıyor ve en büyük iki kız kardeş bu sınavı geçemez. En küçük kız da babası yerine askere gitmek ister ve tayının yanına uğrar. Tayının yanına gelir bakar ki tayı bir hendek kazmış, “bu nedir?” diyerek şaşırarak kızıya tay “*Ne olacak, senin baban bu zamana kadar askere gitmedi, şimdi ise babanı asker ettiler, sen beni bırakıp gidiyorsun. Beni eğerle, üzerime bin. Beraberce gidelim*” (Sakaoğlu,2002, s.298) der. Kız, atın dediğini yapar ve at “*Köprüünün altındaki senin babandır sakın korkma*”¹² (Sakaoğlu,2002, s.298) der. Kız, atı sayesinde babasının sınavını geçer ve askere gider. Biraz ilerlediklerinde tay durur ve “*İleride iki kabile asker var. Bunun biri düşman, biri Türk. Bunların hangisini bilip hangisine yardım edeceksin?*” (Sakaoğlu,2002, s.298) der. Kız, atına “sen bilirsin” der. At “*Ortalıktan gider selâm verirsin. Gâvur selâm bilmediği için almaz, Türk senin selâmını alır. Sen de onların içine sürer gidersin*”¹³ (Sakaoğlu,2002, s.298) der. Kız atın dediklerini yapar. Bir süre sonra padişah bir hendek kazdırır ve buradan atlayana kızını vereceğini söyler. At altına bir hendek kazar ve kızıya:

“ *Sen hiç korkma, o hendek gibi elli tane olsa evvel Allah gözüm görmez. Yalnız, beni hendeğin etrafında üç defa dolaştır, bir çift üzengi vur. Ben arkamın üzerine oturur nazar ederim. Ondan sonra bir dala dolandır, sonra hendeği atlat*”¹⁴ (Sakaoğlu,2002, s.298)

¹² Kadın kahramanın verilen görevi yerine getirmesinde hayvan kılavuzluk eder (MMY).

¹³ Kadın kahramanın verilen görevi yerine getirmesinde hayvan kılavuzluk eder (MMY).

¹⁴ Kadın kahramanın verilen görevi yerine getirmesinde hayvan kılavuzluk eder (MMY).

der. Kız, atın dediklerini yapar ve padişahın kızıyla evlenir. Padişahın kızına nasıl davranacağını bilmeyen kıza padişah Leyli kısırağını getirme görevini verir. Bunun üzerine at etrafına bir hendek kazar ve kıza:

“Ne olacak, padişahın kızı iki üç defa yanına geldi, dişlerini kırdın. Padişah da seni Leyli kısırağının nuskalarına gönderdi (...) ‘Git padişahın bir batman pamuk ile bir batman şarap iste. Gerisine karışma.’”¹⁵ (Sakaoğlu,2002, s.299)

der. Kızın atın dediğini yapar at tekrar dile gelir ve:

“Şu gördüğün kavağın altında bir çeşme vardır. Leyli kısırağı rüzgar gibi bir mahlûktur. Kasırğa gibi gelip bu çeşmeden su içer, sonra çekilip gider(...)Şimdi gidersen, bu pamukla kurnanın ağzını tutarsın, suyu boşaltırsın. Şarabı döker kavağın başına çıkarsın, O kasırğa şeklinde gökten iner, su diye şarabı içer. Sarhoş olup der ki: ‘Eyvah, içtiğim su değil şarapmış. Bir insanoğlu gelse, üstüme binse beni ayıltsa; onun dünyalığını veririm.’ Sen de ağacın başından seslenirsin: ‘İnsanoğlu benim.’ O da der ki: ‘Gel üstüme bin de sana dünyalığını vereyim.’ Sen de kavaktan: ‘Yemin et, öyle ineyim.’ O da yemin eder. ‘Saçım yansın bir şey etmem.’ der. Saçı yanıktır, inanma. ‘Tayım yitsin sana bir şey yapmam.’ Tayı da yitiktir, inanma. ‘Nuskalarım yitsin.’ derse korkma, in. O zaman der ki: ‘İşte dünyalığımı vereceğim; sen beni sürdün, ayıltın.’ Sen de: ‘Nuskalarına geldim.’ Dersin”¹⁶ (Sakaoğlu,2002, s.299-300)

der. Atın dediklerini yapan kız, Leyli kısırağını yakalar. Aslında kızın atı Leyli kısırağının 39 tayından birisidir. Artık Leyli kısırağı kıza kılavuzluk etmeye başlar. Leyli kısırağı ile kız, padişahın kızının yanına gelir. Ancak kız, yine padişahın kızına nasıl davranacağını bilemez ve bu sefer padişahın kızını cinlerin al öküzünün pınarından su getirmeye gönderir. Leyli kısırağı bir hendek kazar ve kıza:

“Ne olacak, padişahın kızı bu gece gelip seninle şaka etti. Vurup üç dişini kırdın, seni cinlilerin al öküzünün pınarına suya yolluyor(...) ‘Git, bir batman orak, bir batman tarak al; bir su dolu güğümle bir boş güğüm al. Ondandır kolay bir şey yok.’ (...) ‘İleride ufak bir burun var, burunun oraya varınca uzaktan görünen ağaçlığın orada bir çeşme var. Sağına soluna, yanına yörene bakmadan boş güğümü su ile doldurup benim üstüme binmeye ceht et. Binemezsen cinliler seni boşarlar.’”¹⁷(Sakaoğlu,2002, s.301)

der. Kız Leyli kısırağının dediklerini yapar, suyu alır ve kısırağın üzerine binerek kaçarlar. Ancak cinler arkalarından gelmektedir ve at, kıza: *“Bak bakalım, geriden gelen var mı?”* (Sakaoğlu,2002, s.301) der. Kız var dediğinde at sırasıyla orakları, tarakları, şehirden

¹⁵ Kadın kahramanın verilen görevi yerine getirmesinde hayvan kılavuzluk eder (MMY).

¹⁶ Kadın kahramanın verilen görevi yerine getirmesinde hayvan kılavuzluk eder (MMY).

¹⁷ Kadın kahramanın verilen görevi yerine getirmesinde hayvan kılavuzluk eder (MMY).

getirdikleri suyu serpmesini söyler ve cinlerden kurtulurlar¹⁸. Fakat cinler arkalarından beddua eder ve kız, erkek olur (Sakaoğlu,2002, s.297-302).

Ağlayan Narla Gülen Ayva masalı ve varyantlarında, tüm çocukları kız doğan hiç oğlu olmayan bir padişah vardır. Padişahın eşi yeniden hamile kalır. Ancak padişah bu çocuğu da kız doğarsa karısını da doğacak kızını da öldüreceğini söyler. Eşi padişaha kız çocuğu yerine erkek çocuğu doğurduğu yalanını söyler ve kızını bir erkek gibi yetiştirerek yalanına ortak eder. Ancak sünnet zamanı gelen çocuk, yalanının ortaya çıkacağını anlar ve annesinin yardımıyla babasının tarlalarından birisine kaçar. Burada karşısına bir beyaz at çıkar ve kız durumu beyaz ata anlatır at:

*“Peki ben seni kurtaracağım. Şimdi bana bineceksin, babanın önünden bir o baş süreceksin, bir bu baş süreceksin. Tam kaçacağın zaman dizginlere kip bas, babana Allahaismarladık et. Evvel Allah'ın izniyle ben seni kurtarırım”*¹⁹ (Sakaoğlu, 2002, s. 311)

der. Kız atın dediklerini yapar ve atıyla beraber kaçar. Peri olan bu at altı ayda alınacak yolu yarım saate alarak kızını bir memlekete getirir ve burada ne yapacağını soran kıza, at: *“ Sen onların yanına gidersen, seni hizmetçi almalarını söylersin (...) Sana sırtımdan birkaç kıl veririm, darlandın mı kılları birbirine çalarsın, ben hemen gelirim”*²⁰ (Sakaoğlu, 2002, s. 312). Kız, atın getirdiği memlekette padişahı yiyen bir dev olduğunu öğrenir ve bu devi öldürmek ister. Kız, atını çağırır ve ata bu devi öldürüp öldüremeyeceğini ve öldürmenin yolunu sorar. At:

*“Öldürebilirsin Şehzadem.’ (...) At gidip bir kılıç getirir. Şehzadeyi tembihler: ‘Aman Şehzadem seni göreyim, sakın bir daha vurma. Bir daha vurursan dev canlanır, bir daha öldüremezsin. O sana: Yiğitsen bir daha vur’ der, sakın vurma. De ki: ‘Ben anamdan bir kere doğdum”*²¹ (Sakaoğlu, 2002, s. 315-316)

der. Kız atın dediklerini yapar ve devi öldürür. Bunun karşılığı olarak da padişahın allı giyen cariyesini ister. Padişah cariyesini verir ancak cariyeye razı olmaz. Allı giyen cariyeye, periler padişahının oğluyla seviştiği için kız ile evlenmek istemez. Bundan dolayı kızıdan devlerin şimşir tarağını ister. Oğlan kılığındaki kız, şimşir tarağı alabilmek için atını çağırır ve kendisini devlerin memleketine, şimşir tarağın olduğu yere götürmesini ister. At:

¹⁸ Kadın kahramanın düşmanlarını yenmesinde hayvan kılavuzluk eder (MMY).

¹⁹ Kadın kahramanın hayatının kurtulmasında hayvan kılavuzluk eder(MMY).

²⁰ Kadın kahramana yol gösteren kılavuz hayvan(MMY).

²¹ Kadın kahramanın düşmanlarını yenmesinde hayvan kılavuzluk eder (MMY).

'Peki, bin sırtıma.'(...)'*Şehzadem, içeri gidersin, eğer devlerin gözleri bakıyorsa anla ki uyuyorlar; yok kapalı ise anla ki uyanıklar. Ondan istifade et. Hemen şimşir tarağı al, sakın arkana dönüp bakma, benim yanıma kaç, ben seni kurtarırım*'²² (Sakaoğlu, 2002, s. 314-315)

der. Kız, atın dediklerini yapar ve devlerin şimşir tarağını getirir. Ancak cariye bu seferde devlerin aynasını getirmesini şart koşar. Kız yine atın yardımıyla aynayı getirip verir. Cariye bu seferde devlerin kilimini ister. Kız kilimi alır ve cariyeye getirir. Ancak devler üçüncü eşyaları da çalındığı için kızın erkek olması için beddua ederler. Kız erkek olunca at çok sevinir ve ona olan sevgisinin birken beş olduğunu söyler. Erkek olan kız, Cariye kıza kilimi verir. Ancak cariye yeniden şart koşar ve Ağlayan Narla Gülen Ayva ağaçlarının meyvesini ister. Kız tekrar atını çağırır. At:

*" 'Şehzadem, ilerde çocuklar kavga ediyorlar. Bunlar padişah çocuklarıydı, babaları ölünce bütün malları yediler, bitirdiler. Bir kamçı, bir fes, bir ok, bir de yay kaldı; onları bölüşemiyorlar. Oraya gidince bu eşyaları bölüştürecekmiş gibi ok ile yayı fırlatırsın. Onlar almak için gidince kamçı ile fesi alır yerine biraz altın bırakırsın. Onlar bize ilerde lâzım olacak.' (...)' Başına bu fesi örttüğün zaman seni kimse göremez. Ağlayan narla gülen ayva'nın yanına gidince bu kamçıyı çaldın mı kökünden çıkartıp kucağına alacaksın. Onlar senden meyvelerini istediler, sen ağaçlarını kucaklayıp götüreceksin"*²³ (Sakaoğlu, 2002, s.315-316)

der. Erkek olan kız atın dediklerini yapar ve Cariyeyle evlenir. Daha sonra babasının yanına da giderek tüm gerçekleri anlatır ve muradına erer. (Sakaoğlu, 2002, s.311-317) diğeri bir masal *Arap Üzengi* masalında da erkek çocuk isteyen tüccar, kız çocuk dünyaya getiren eşlerini ve kız çocuklarını öldürür. Bu durumu öğrenen son eşi tüccara kız çocuğu yerine erkek çocuğu doğurduğu yalanını söyler ve kızını bir erkek gibi yetiştirerek yalanına ortak eder. Ancak sünnet zamanı gelen çocuk, yalanının ortaya çıkacağını anlar ve annesinin, teyzelerinin yardımıyla kaçar, bir ormana gelir. Ormanda bir bebeği kurdun ağzından kurtarır. Kurtardığı bebek dile gelerek kıza teşekkür eder ve babasının türememesi için bir kurt tarafından her doğan bebeğinin yendiğini, bu sebeple babasından ödül olarak en değerli varlığını yani atını istemesini tembihler. Kız, padişaktan kıratını ister. Padişah, kıza at yerine padişahlığını teklif eder. Fakat kız sadece atı ister ve alır. Kıratı alan kız bir şehre varır ve buradaki hendeği atının kılavuzluğuyla atlayarak padişahın kızıyla evlenir. Kılavuz at:

²² Kadın kahramanın verilen görevi yerine getirmesinde hayvan kılavuzluk eder (MMY)/ Kadın kahramana yol gösteren kılavuz hayvan (MMY).

²³ Kadın kahramanın verilen görevi yerine getirmesinde hayvan kılavuzluk eder (MMY).

“Üzerime bin ama beni biraz gezdir Yani antıraman anlamında. Isıt beni. Ben sana ne zaman derim ki: “Beni hendeğe sür” o zaman sür. Şimdi hemen direkmen atlama”²⁴ (Ayan, 2019, s.239).

Padişah kıza üç görev verir. İlk görevi nar getirmek olan kız, atının kılavuzluğuyla narı getirir. Kılavuz at:

“O seni ölüme gönderiy. Oraya hiçbir şahıs hiçbir canlı, varlık oraya sağ gidip de sağ dönmemiş. Sen de sağ gider dönmezsin. Hiçbir canlı ordan geçmez. Oraya sağ giden sağ gelmez. Senin kayınbabay seni ölüme gönderiy’ (...)’ Sen gel ben oraları iyi biliyem’ (...) ‘Burası benim sınırum. Burdan öteye gidemem artık. Beni görürlerse içlerinde bana yetişen dahi var. Onlarda da uçan at var. Onlarda da havada gelenler var. Bana yetişenler var. Ben burda seni bekleyeyim sen git. Şu anda uykudalar. Git bir tene kopar. Fazla koparma. İkinciye tamah etme. Zaten bir tenesi karpuz gibi. Bir tene kopar gel”²⁵ (Ayan, 2019, s.240).

İkinci görevi Arap Üzengi’yi getirmek olan kız, atının kılavuzluğuyla Arap Üzengi’yi getirir. Kılavuz at:

“Arap Üzengi dediği at. O da benim kız kardeşim. Kız kardeşim ama bana düşman’ (...) ‘Ben insanoğluna teslim olduğum için bana düşman. Onu getirebilmek için padişaha bir kısım şart koşacağız. İsteklerde bulunacağız’ (...) ‘Git padişaha söyle ki kayınbabana: “Ben Arap Üzengi’yi getirim ama bana kırk tane keçe, keçe çok sıkı dokunmuştur ya onu at ısırıldığı zaman dışı geçmesin diye. Kırk tene de kendir, ip, bağlamak için. Kırk batman da kara sakız’ (...) ‘Bak burda üç tene ağaç var. Ağacın altında iki tene üç tene curun var. Bunların içi su dolu. Bunlar devlerle savaş ederler. Benim kız kardeşim olan Arap Üzengi devlerle çarpışırlar. Savaş ederler. Öğle zamanında istihata çekilirler. Susar gelir burdan su içer. Burası çöl. Burdan başka burayı bilen yok. Burdan gelir su içer. Sen şimdi ne yapacaksın? Bu suyu boşalt; dolu. Bu rakıdan şarabı birbirine karıştır o curuna dök. Ağzını kapat. O şimdi savaştan gelir kafasını eğer su diye içer. Hepsini bir nefeste içemez. Biraz nefeslenir bir daha içer. Başını kaldırdığında beni görür. Beni görünce beni yimeye başlar. Çünkü ben insanoğluna teslim oldum diye bana düşman. Beni yimeye başlar. A beni yimemesi için sen bir kat keçe bir kat sakız bir kat kendir, bir kat keçe bir kat sakız bir kat kendir, bir kat keçe bir kat sakız bir kat kendir bana sar. Ağzını bana attığı zaman etime dişleri yetişmesin. Onun için bunları istedim. Sen de çık ağaca. Seni görmesin. Beni ağacın dibinde bekle”²⁶(Ayan, 2019, s.241-243).

Üçüncü görevi üzüm getirmek olan kız, Arap Üzengi adlı atının kılavuzluğuyla üzüm getirir. Kılavuz at:

“Baban seni ölüme gönderiy. Oraya giden hiçbir canlı varlık gelmemiştir. Sen nar getirmişsen ama Kıratın sayesinde getirmişsen. Senlen üzümü getirmeye ben geleceğim. O bağ biraz daha ötede daha tehlikeli yerde. Kırat oraya giderse kurtulamaz. O bölgenin o üzüm sahiplerinin içinde

²⁴ Kadın kahramanın verilen görevi yerine getirmesinde hayvan kılavuzluk eder (MMY).

²⁵ Kadın kahramanın verilen görevi yerine getirmesinde hayvan kılavuzluk eder (MMY)/ Kadın kahramana yol gösteren kılavuz hayvan(MMY).

²⁶ Kadın kahramanın verilen görevi yerine getirmesinde hayvan kılavuzluk eder (MMY).

Kırata yetişenler var. Ama bana yetişenler yok. Ben gelim seninlen' (...) 'Orayı ben biliyorum. Oranın devleri daha çevik daha kuvvetli... Kırata havada yetişirler. Ama bana yetişemezler. Ben gelirim' (...) 'Bir salkım kopar. Fazla koparma. İkinciye tamah etme''²⁷ (Ayan, 2019, s. 244-245).

Atların söylediklerini yapan kız, görevlerini tamamlayarak, atın kılavuzluğunda babasının istediği gibi cinsiyeti değişerek erkek olur (Ayan, 2019, s.236-249). *Padişahın kızı* masalında da hiç oğlan çocuğu olmayan padişah karısını, eğer oğlu olmazsa onu ve doğacak çocuğu öldürmekle tehdit eder. Çocuk kız doğar. Ancak eşi padişaha kız çocuğu yerine erkek çocuğu doğurduğu yalanını söyler ve kızını bir erkek gibi yetiştirerek yalanına ortak eder. Ancak sünnet zamanı gelen çocuk, yalanının ortaya çıkacağını anlar ve annesinin, yardımıyla ormana kaçar. Burada bir bebeği aslanların parçalamasından kurtarır. Kurtardığı çocuğun babası ona Ağzı Kara adlı bir at verir. Atıyla yola çıkan kız bir şehre varır ve buradaki hendeği atlayarak padişahın kızıyla evlenir. Padişahın kızı, erkek kılığındaki kızı babasına şikâyet eder ve bu sebeple padişah erkek kılığındaki kızıdan kurtulmak için ona olmadık görevler verir. At: *"Yiğidim sen sırtıma bin, dediklerimi yap gerisine karışma''²⁸ (Özçelik, 1993, s.451) der ve kız, atının kılavuzluğu sayesinde görevleri yerine getirerek erkek olur ve muradına erer (Özçelik, 1993, s. 449-453).*

Beyböğrek masalı ve varyantlarında hiç çocuğu olmayan padişah ve vezir su başında iki rekât namaz kılarak çocukları olması için dua ederler. Bunun üzerine bir pirî ihtiyar yani Hızır gelir. Hızır padişah ve vezire çocukları olması için bir elma verir, elmanın kabuğunu da kırsrağa vermelerini ister. Elma sayesinde padişah, oğlan çocuğu, vezir ise kız çocuk sahibi olur at da bir tay dünyaya getirir. Hızır padişahın oğlunun adını Beyböğrek, tayın adını ise Bengiboz koyar. Bir süre sonra padişahın hanımı yani Beyböğrek'in annesi ölür. Padişah başka bir hanımla evlenir. Fakat padişahı Yahudi bir aşçıyla aldatır ve Beyböğrek'i öldürmek için plan yapar. At ise üvey annesinin planlarını Beyböğrek'e anlatır. Beyböğrek ahırda atını ziyarete gittiğinde atını ağlarken bulur. Atının neden ağladığını merak eden Beyböğrek ve Allah'a atına dil vermesi için dua eder. At dile gelir ve:

²⁷ Kadın kahramanın verilen görevi yerine getirmesinde hayvan kılavuzluk eder (MMY)/ Kadın kahramana yol gösteren kılavuz hayvan(MMY).

²⁸ Kadın kahramanın verilen görevi yerine getirmesinde hayvan kılavuzluk eder (MMY)/ Kadın kahramana yol gösteren kılavuz hayvan(MMY).

“Annenle Yahudi aşçıbaşı, yemeğine zehir koyup seni öldürecekler. Onun için ağlıyorum’(...) ‘Bir kedi yavrusu al götür. Yemekten bir kaşık ver. Kediye bir şey olmazsa yemeği yersin. Kediye bir şey olursa, zaten yemeğin de keskinmiş der, çıkarsın”²⁹(Demir, 2018a, s. 95)

der. Beyböğrek, atının dediğini yapar ve zehirli yemekten kurtulur. Ertesi gün Beyböğrek, atını yeniden ağlarken bulur. At:

Bugün de çamaşırını, suyunu zehirlediler. Zehirli suyla yıkanacaksın. Zehirli çamaşırları giyeceksin. Bunlar senin ölümünü düşünüyorlar’(...) ‘yıkamamak olmaz. Suyu banyoda devir, akıp gitsin. Çamaşırları da pencereden dışarı at”³⁰(Demir, 2018a, s. 95)

der. Oğlan, atın dediklerini yapar ve kurtulur. Üvey anne ve Yahudi aşçı, planlarını bozduğu için bu sefer Bengiboz’u öldürmeye karar verirler. Beyböğrek yeniden atını ağlarken bulur. At:

“ Her gün bela senin başındaydı. Şimdi ise bela benim başımda’(...) ‘sen beni babana vereceksin. Ona söz verdin’(...) ‘yok sözünden geri dönmek olmaz. Babana gidip diyeceksin ki: baba, ben bu atı vereceğim. Annemin hastalığı için feda olsun. Ancak Bengiboz, Bengiboz olalı; ben Beyböğrek, Beyböğrek olalı bir binip de şöyle bir yürüyüşüne bakmadım. Nasıl kuyruk tutuyor, nasıl kafa tutuyor, bunu merak ediyorum. Yoksa bir at anama feda olsun diyeceksin. O zaman bana eğer vuracaklar. Bineceksin. Öyle bir kamçı çekeceksin ki bana bir o tarafa, bir bu tarafa gittikten sonra bahçe duvarından sıçrarım. Seni de beni de kurtarırım”³¹(Demir, 2018a, s. 95)

der. Oğlan atın dediklerini yapar ve kurtulur. Türlü maceralardan sonra evlenir ve muradına erer.

Dünya Güzeli masalı ve varyantlarında, Kara Kantoz masalında üç oğlu olan padişah hastalanır ve gözleri kör olur. Üç oğlan padişahın kör olan gözlerini iyileştirmek için, onun ayağının basmadığı yerden toprak getirmek zorundadır, en büyük ve ortanca oğlan bunu başaramaz. En küçük oğlan ise sarayın at çiftliğine giderek kendisine bir at seçer. Bu atı besleyip büyütür. Daha sonra boş bir tarlayı kırk gün sular ve kırk birinci gün atını çamur olan bu tarlada sürerek test eder. Tarlada çamur kalmadığını gören oğlan atını yetiştirdiğine karar vererek, yola çıkar. Küçük oğlan yolda parlak bir kuş kanadı bulur ve cebine koyar. At: *“Alma o kanadı şehzadem! Başına bela getirir” (Demir, 2018a, s. 146)* der. Ancak şehzade atının sözünü dinlemez. Yolculuğu sırasında bir şehre varır. Bu şehirde padişah, gece ışık yakmayı yasaklamıştır. Ancak şehzade, şehirde kuş tüyünün gece parlamasıyla yakalanır ve başı belaya girer. Şehrin padişahı, şehzadeden, kuş tüyünün sahibi kuşu yakalamasını ister. At:

²⁹ Erkek kahramanın hayatının kurtulmasında hayvan kılavuzluk eder(MMY).

³⁰ Erkek kahramanın hayatının kurtulmasında hayvan kılavuzluk eder(MMY).

³¹ Erkek kahramanın hayatının kurtulmasında hayvan kılavuzluk eder(MMY).

“Şehzadem, ben sana o kanadı alma demiştim. Ama beni dinlemedin. Bari şimdi söyleyeceklerimi iyi dinle. Kafdağı'nın arkasındaki o kuşu getirebilmemiz için, önce padişahın semiz bir katır isteyeceksin. Senede bir kere bütün kuşlar Kafdağı'nın eteğinde toplanırlar. Bizim aradığımız kuş, kuşlar padişahıdır. Kuşlar bu toplantıda, onun yapacağı konuşmayı dinleyecekler. Katırı kesip kuşlara dağıtacaksın. Kuşlar eti yerken, sen kuşu yakalayıp sırtına binersin. Ben de seni saraya getiririm. Hemen gidersek kuşların toplantısına yetişiriz”³²(Demir, 2018a, s. 146)

der. Şehzade atın dediklerini yapar ve kuşu padişaha getirir. Padişah bu sefer de fildişinden bir saray ister. Şehzade tekrar atının dediklerini yaparak, saray yaptıracak kadar fildişini getirir³³. Padişah en son olarak şehzadeden dünya güzelini ister eğer getirmezse öldürmekle tehdit eder. Şehzade atının yanına gider. At : “*Sen hiç düşünme! Babana lazım olan toprak da, dünya güzelinin dokuduğu gergefin altındaki topraktır*”³⁴(Demir, 2018a, s. 147) der. Şehzade atın dediklerini yaparak hem dünya güzeli ile evlenir hem de babasını iyileştirerek, muradına erer (Demir, 2018a, s. 145-148). Bilge Seyidoğlu'nun Erzurum'dan derlemiş olduğu *Bengiboz* masalında da gözleri görmeyen babalarını iyileştirmek için üç oğlan, babalarının ayağının basmadığı yerden toprak getirmek zorundadır, en büyük ve ortanca oğlan bunu başaramaz. En küçük oğlan ise yolculuğu sırasında bir su başında uyur ve rüyasına giren derviş sayesinde babasının ahırda sakladığı, babasının ayak basmadığı yeri bilen atı öğrenir. At, masalda bazen uçar, bazen de yürür ve Kahramana görevini tamamlamasında kılavuzluk eder. At:

" Benim sözümü dinleyecektin. Mademki, dinlemedin. O halde yeleği dokuyanı getirelim. Yalnız bu yeleğin sahibi olduğunu padişaha kim söylemiş? (...) 'O halde git padişaha de ki, vezirin filan memleketten parasıyla elma alsın. Biz o elmayla gideceğiz.' (...) 'Bu getirdiğin elmayı ona nakış işlerken öyle atacaksın ki iğnesi kırılacak. İğne kırılınca kızar dışarı çıkar. Eğer bunu başaramazsan biz onu saraydan dışarı çıkaramayız. Çıktıktan sonra da sakın içeri bırakma. Alıp götürüreceğiz.' (...) 'Yine vezirin karısından kırk tane at, kırk tane deve, kırk at derisi, kırk inek derisi alınsın. Bunlar develere atlara yüklendikten sonra yola çıkacağız.' (...) "'Hamamı gördüğün bu deniz den çıkaracağız. Yalnız bu atları ve develeri birer birer denize atacaksın.' (...) 'Denize şimdi de ben gireceğim. Şu karşiki kayanın üzerinde aygırın gemi vardır. Sen o gemi alıp denizin kenarına geleceksin. Burada bekleyeceksin, ben denize dalacağım eğer o beni alt ederse, sen bura da kalırsın, buradan gidemezsin. Ben onu alt edersem, bağırdığım zaman hemen gemini ver. Bu aygırı çekip çıkaracağız.' (...) 'Benim sana söylediğim tozu ne yaptın, onu bana getir, getirdiğimiz derilerin de hepsini yere ser. O tozu bütün yaralarımaya döktükten sonra buradan uzaklaş, ne ben seni göreyim ne de sen benim sesimi duy. Seni görürsem bu acıdan dolayı parçalarım. Kesinlikle

³² Erkek kahramanın verilen görevi yerine getirmesinde hayvan kılavuzluk eder (MMY)/ Erkek kahramana yol gösteren kılavuz hayvan(MMY).

³³ Erkek kahramanın verilen görevi yerine getirmesinde hayvan kılavuzluk eder (MMY).

³⁴ Erkek kahramanın verilen görevi yerine getirmesinde hayvan kılavuzluk eder (MMY)./ Erkek kahramanın hayatının kurtulmasında hayvan kılavuzluk eder(MMY).

gözüme görünme.’ (...) ‘Şehzade, toz yaralarımı iyileştirmiş, şimdi üzerime bin. Denizin diğer tarafına geçip toprak alalım orası babanın ayak basmadığı yerdir.’ (...)

‘Hiç üzülme, getirdiğin tozdan benim yaralarım döktükten sonra hiç kaldı mı?’ (...) ‘O tozdan bir parça al peştamalının ucuna bağla. Kimseye gösterme. Hamama girdiğiniz zaman ilk önce padişahı yıkayacak. Padişah eriyip yok olacak. Ondan sonra veziri yıkayacak o da eriyip yok olacak. Seni yıkayacağı zaman sana ‘şehzadem gel, beni getirdin bu kadar zahmet çektin, bir de seni yıkayayım.’ dediğin de sen de ona arkanı dön de peştamalımı düzeltelim.’ dersin. Sen hemen aldığı tozdan suyun içine at ve bu sudan kendine birkaç tas dök. Ondan sonra ‘peki gel yıka’ de. Korkma sana hiçbir şey olmaz.”³⁵(Seyidoğlu,2016, s.63-70).

der. Atın söylediklerini yerine getiren oğlan muradına erer. Handan Kasımoğlu’nun Van yöresinden derlemiş olduğu *Göl Aygırı* masalın da yine gözleri görmeyen babalarını iyileştirmek için üç oğlan, babalarının ayağının basmadığı yerden toprak getirmek zorundadır, en büyük ve ortanca oğlan bunu başaramaz. Babasının duasını alarak yola çıkan en küçük oğlan, Hızır’ın yardımıyla babasının atını bulur ve atının kılavuzluğunda yola çıkar. Yolda parlayan bir kuş kanadı bulur. Gide gide bir şehre varır ancak bu şehrin padişahı ışık yakmayı yasaklamıştır. Oğlan yasağa uymayınca padişah tarafından cezalandırılır. Padişahın verdiği görevleri atının kılavuzluğu sayesinde yerine getiren oğlan, babasının ayak basmadığı toprağı da babasına getirerek muradına erer. Kılavuz at:

“ Get, padişaha de; on tene gâtrın versin, on tene asker versin, alır, gelirsın’ (...) ‘Bağ, bu sudir. Ğuşlar devamlı gelir, burdan su içer; başka su yohtur bundan ğalan. Ğatrani getir, tók bu suya; bu içen, gelen ğuş, içer, düşer bayılır. En sonunda, bi şiddetli, bi bele hızlı sesli, sihirli bi ğuş gelir; oni tut, gel bin benim sirtıma. Askerlere de emir ver’ (...)

‘Gidersin padişaha dersin; ğırğ tene asker, ğırğ tene gâtr... Ğırğ tenesinin üstünde ikişer tene de hurç, heybe verir, alır getirirsın. Gedarik onların içine toplar doldurursun. Sen tek buni getiremezsin’ (...) ‘Bağ, bura Fil Dağı’dır. Filler geliller, burda yellere, içeller, ğalırlar. Yalnız, dişleri dökülenin dişleri burda dökülür, sade dişdir. Bu dağ sade dişdir, yani daşı yohtur. Filler gelene ğatter asker toplasın, doldursun o dişleri’ (...)

‘Padişaha gidersin dersin; ğırğ tene camış derisi, ğırğ metre çadır, ğırğ arşın urgan getirsin. Getirirsın meni saralarsın, men sora denize inerin; yoğsa men inemem’ (...) ‘Başından tut, tırnağıma ğater sar. Sar urganneeen temiz meni bağla. Bağladın, oturacağ yerin değil, öbür yerlere gâtrın tók. Ağızlarını o ğatter vurmasınlar’ (...)

‘Bağ, men girecem bu yere, aynı gözün orya dökceahsin. Ordan gözün ayırdetmiyesin. Bahtın ki, köpük geli, beyaz köpük; bil ki men anamı almışım, gelirem. Yoğ bahtın ki, köppüğünen kan geli; bil ki yarı can olmuşım. Bahtın, sade kan geli, vallah ğaldım burda. Meni orda yediler, sen ğaldın burda. Yalnız bağ, burdan da bi

³⁵ Erkek kahramanın verilen görevi yerine getirmesinde hayvan kılavuzluk eder (MMY)./ Erkek kahramanın hayatının kurtulmasında hayvan kılavuzluk eder(MMY).

*mendile toprağı goy, baban gözlerine götür; buriye benim eyağıım deymemiştir*³⁶ (Kasımoğlu, 2010, s.458-476)

İncili kız masalında üç kızını olan adam gurbete gider. Gurbette bir dev, adama ve atına musallat olur. Adam en küçük kızını bir deve vererek kurtulur. Adam eve döndüğünde en küçük kızına atını ahıra bağlamasını söyler. Olan bitenden haberi olmayan kıza at haber verir ve ağlamaya başlar. At:

*“Sen hiç üzülme, ben seni bu dardan kurtaracağım. Şimdilik sen geç git. Gökler gürleyecek, yağmurlar yağacak. Senin dünürçülerin gelecek, artık kaç kişiye (...) İnci kız, onlar geldiği zaman babana de ki, ‘ben bizim atla giderim, başka atla gitmem’ ”*³⁷(Demir,2018a, s.205)

der. Kız atın dediklerini yapar ve devden kurtulur. At kıza tüylerinden verir ve zor duruma düştüğünde kendisini çağırmasını tembihler. Kız gittiği yerde evlenir. Ancak dev peşini bırakmamıştır ve devin geldiğini görünce, atın kıllarıyla, atını çağırır. At devi yener ve kız muradına erer (Demir, 2018a, s.205- 207).

Yarım Arap masalında üç oğlanın babaları ölür. Ölmeden önce onlara üç kız kardeşlerini, evlerinin önünde duran Murat taşına her kimse oturursa sırasıyla onlara vermelerini vasiyet eder. Babasının vasiyetini en küçük oğlan gerçekleştirir. Bir zaman sonra evlenen en küçük oğlanın eşini, Yarım Arap adlı bir dev kaçıır. Karısını bulmak için yola çıkan küçük oğlan sırasıyla tüm kardeşlerinin evlerine tesadüf eder ve en sonunda Yarım Arap’ın yaşadığı yeri bulur. Oğlan Yarım Arap’ı yenmek için üçüncü kız kardeşinin kocasının deniz aygırını/beygirini alır. Deniz aygırı/beygiri:

*“İnsan oğlu gel, bin sırtıma (...) Git bir bak. Bir Yarım Arap uykuya yatalı ne kadar olmuş, bir öğren. Ben buralardayım. Senin geldiğini görürüm. Ben seni bulurum ”*³⁸ (Demir, 2018a, s.418)

der. Oğlan atın söylediklerini yapar ve devin tilsimini öğrenir. At:

*“Şimdi doğru, tamam. İnsanoğlu bin sırtıma ama düşme. Ben yedi denizi geçerim. Nihayet çekmecenin yakınından geçerim. Çekmeceyi aldın, aldın. Alamazsan bitti, daha sen onu kurtaramazsın. Eğer çekmeceyi alabilirsen canını bulurum, demiş(...) Aç. Dikkat et, serçeleri kaçırma(...) Çabuk, ikincisini de kopar. Yoksa seni de mahveder, beni de”*³⁹ (Demir, 2018a, s.419)

³⁶ Erkek kahramanın verilen görevi yerine getirmesinde hayvan kılavuzluk eder (MMY)./ Erkek kahramanın hayatının kurtulmasında hayvan kılavuzluk eder(MMY).

³⁷ Kadın Kahramanın istemediği evlilikten kaçmasına hayvan kılavuzluk eder (MMY).

³⁸ Erkek kahramanın düşmanlarını yenmesinde hayvan kılavuzluk eder(MMY).

³⁹ Erkek kahramanın düşmanlarını yenmesinde hayvan kılavuzluk eder(MMY)/ Hayvan erkek kahramanın yolu bulmasında kılavuzluk eder (MST-B563.4.1).

der. Oğlan atının sözünü dinler ve söylediklerini yaparak devden kurtulur. Karısıyla beraber muradına erer.

Bülbül Sesi masalında padişah babaları vefat etmiş üç oğlan, babalarının anısına, babalarının sesine âşık olduğu ve bulmak isteyip bulamadığı bülbülü bulmaya karar verirler. En büyük ve ortanca oğlan yola çıkar. Fakat en küçük oğlan babasının bindiği atla yola çıkmak ister. Ancak amcasına sorduğunda amcası, babasının atının hatırlayamaz. En küçük oğlan babasının atını bulmak için babasının ahırında kırk ata beslemeye, bakmaya karar verir. En küçük oğlan, atlarla ilgilenirken on beşinci ve otuzuncu gün atların arasından *“Ey insanoğlu, boşuna yoruluyorsun!”*(Yardımcı, 2012, s.157-158) sözünü söyleyen bir ses duyar. Otuz dokuzuncu gün ahırda gizlenerek bu sözün sahibini arar ve konuşanın babasının atı olduğunu öğrenir. Ata, babasının bulmak isteyip bulamadığı bülbülü aradığını söyler. At, bunun zor bir iş olduğunu babasının da başaramadığını, kendisinin de başaramayacağını söyler. Ancak oğlan diretir ve at en sonunda razı olur, yola çıkarlar. At:

*“yolların üzerinde üç engel olduğunu ve burada ölüm pahasına mücadele etmek gerektiğini(...) eğer bu mücadelelerden mağlup çıkarsa öleceğini; galip çıkarsa da rakibini öldürmeden önce biraz düşünmesi gerektiğini”*⁴⁰ (Yardımcı, 2012, s. 158)

söyler. Yolda türlü mücadelelerden geçen kahraman bir Arap ile dövüşür ve atının sözünü dinler, onu öldürmeden önce biraz düşünür. Bunun üzerine Arap, kız olduğunu söyler ve oğlan evlenme teklifi eder. Anacak Arap kız, Bağdat’taki bir düşmanın kellesini şart koşar. Oğlan, bu şart üzerine Bağdat’a gider ve orada da bir Arap’la dövüşür ve yine atının sözünü dinler, onu öldürmeden önce biraz düşünür. Bunun üzerine Bağdat’taki Arap da kız olduğunu söyler ve oğlan ona da evlenme teklifi eder. Anacak kız, Akdeniz’deki bir düşmanını öldürmesini şart koşar. Bu durumu atına söyleyen oğlana, at:

*“Gidip kızdan yetmiş tane deve postu, yetmiş paket tuz ve iki tane canlı deve istemesini söylemiş (...)postları teker teker tuzlayıp üzerine bağlamasını ve kendisini de sadece başının dışarıda kalması şartı ile bütün vücudunu kapatacak şekilde sahilde kuma gömmesini istemiş”*⁴¹ (Yardımcı, 2012, s.159)

der, padişahın oğlu atın söylediklerini yapar ve muradına erer (Yardımcı, 2012, s.157-161).

⁴⁰ Hayvan erkek kahramanın yolu bulmasında kılavuzluk eder(MST-B563.4.1).

⁴¹ Erkek kahramanın verilen görevi yerine getirmesinde hayvan kılavuzluk eder (MMY).

Gülmez Padişahı masalında, padişahın üç oğlu vardır. Bu üç oğlan kimselerden babalarına Gülmez Padişah dendiğini duyar ve bunun aslını babalarına sorar. Babaları Cin Padişahları tarafından sihirli aynası ile kır atının çalındığını ve devlerin eline geçtiğini bu sebeple mutsuz olduğunu söyler. Padişahın üç oğlu babalarını Gülmez Padişah isminden kurtarmak, yeniden mutlu etmek, sihirli ayna ve kır atı almak için yola çıkarlar. Bu yolda, en büyük oğlan ve ortanca oğlan gelir gider yola gider. En küçük oğlan ise gider gelmez yola gider. En küçük oğlan bu yolda, devlerle karşılaşır; hemen bir dev annesinin göğsünü emmeye başlar ve dev annesinin evladı olur. Dev annesi ve dev babası sayesinde, babasının çalınan sihirli aynası ile kır atının yerini Dünya Güzeli'nin bildiğini öğrenir. Dünya Güzeli, sihirli ayna ve kır atı nasıl alacağını kahramana öğretir. Ancak kahraman bir hata yapar ve cinlere yakalanır. Cinlerin istediği kılıcı getirmek şartıyla aynayı geri alabilecektir. Ancak, bu seferde kahraman devlere yakalanır ve devler, Nemşehir Güzeli'ni getirmek şartıyla kılıcı vereceklerdir. Bunun üzerine Deniz Güzeli oğlana kır atı verir. Kır at, oğlanın derdini öğrenir ve ona *“Neysel bin üsdüme, yum gözünü”*⁴² (Alptekin, 2002 s. 270) der ve oğlanı gitmesi gereken yere götürür. Kır at, oğlanın cebindeki altınlara tükürür.

*“Bundan sonra tükenecek deyi heç gorkma, ebedi gorkma, buranın lokantası neresidir dersen, çıkar bir patazını atı ver çocuğun birine buranın çarşısı gayfesi neresidir dersen çıkar bir patazını atı ver, öyle yaparken beraber lokantaya gir çokcala lokantanın içinde olur Nemşehir Güzeli'nin babası. O orada ırakı içmeye başlar”*⁴³ (Alptekin, 2002 s. 270-271).

der. Kahraman kır atın dediklerini yapar. Kır at kahramana satılığa çıkmış bir konağı almasını söyler. Bu sayede kahraman padişahın davetine gider. Kır at oğlanın ağzına tükürür ve oğlan otuz iki çalgıyı çalmaya başlar. Daha sonra kır at:

*“Seni oradan arayacaklar, üçüncü perdeyi atarsın, ikinci perdeyi de atarsın ikinci perdenin ardına gelirsin, göz çemeliyle birbirinize âşık olursunuz. Perde ne tarafta ise o tarafa oturacaksın”*⁴⁴ (Alptekin, 2002 s. 272).

diye tembihler. Kahraman Nemşehir Güzeli'ne âşık olur. Kır at kahramanın ağzına tükürerek onu kız hâline getirir. Kahraman Nemşehir Güzeli'ni kaçıtır ve kır at *“Yatır vadini, götür vadini dersin”* (Alptekin, 2002 s. 274). *“Getir vadini, götür vadini,*

⁴² Hayvan erkek kahramanın yolu bulmasında kılavuzluk eder (MST-B563.4.1).

⁴³ Erkek kahramanın verilen görevi yerine getirmesinde hayvan kılavuzluk eder (MMY).

⁴⁴ Erkek kahramanın verilen görevi yerine getirmesinde hayvan kılavuzluk eder (MMY).

*hökmünü de al eline, hökmü de dersen devlerin kılıcı da senin olur*⁴⁵ (Alptekin, 2002 s. 274). Bunun üzerine kahraman kır atı azat eder. Kır at:

“Yiğidin tükürdüğü tükümük yalanmaz, yalnız başına birçok felaketler gelecek, amma Allah gurtarsın seni, Allah işini rast getirsin hep ben intizar yapmayayım sana” (Alptekin, 2002 s. 274).

der. Kahraman kır at sayesinde devlerden de cinlerden de kurtulur. Çalınan eşyalarını alır, başına gelen felaketleri yener, babasına olan görevini tamamlar ve muradına erer (Alptekin, 2002, s. 266-277).

Hırızmalı Güzel masalında Hırızmalı Güzel adlı bir kız yaşar. Hırızmalı Güzel’e âşık olan bir padişah, Hırızmalı Güzel’i elde edemez ve başkasıyla evlenir. Bu evliliğinden bir oğlu olur. Padişahın oğlu da tıpkı babası gibi Hırızmalı Güzel’e âşık olur ve atı Gamber Tay ile yola çıkar. Oğlan Hırızmalı Güzel’i bulur ve Hırızmalı Güzel’in yedi devi ve bir tane yedi başlı deviyle savaşıır. At:

*“Yedi başlı devler gelir, sen gılcı bir vurdunmuydu, yiğit isen bir daa vur der, sen anam beni bir kere doğurdu dersen o ölür, bir daa sen cevap verirsen seni öldürür”*⁴⁶ (Alptekin, 2002, s. 266-277)

der. Oğlan atının sözünü dinler ve muradına erer.

Kel masalında paşanın üç kızı vardır. Paşa, kızlarını evlendirmek ister ve kızlarının ellerine birer elma verir. Kızları, bu elmaları kimin kafasına vurursa onunla evlendirecektir. Paşanın kızları sırasıyla elmaları vezirin oğlunun başına, kizirin oğlunun başına ve Kel’in başına atarlar. Paşa, en küçük kızın evliliğinden memnun olmaz, kızına kızar. Ancak sözünü tutar ve evlendirir. Ancak kızına ve damadına itibar etmez. Bir zaman sonra paşa hastalanır ve hastalığının çaresi kaplan sütüdür. Vezirin oğlu ve kizirin oğlu kaplan sütünü arar, bulamaz. Bunun üzerine tüm memlekete, kaplan sütü için haber salınır. Kel, haberi duyar ve eşinden, paşa babasının eski kılıcını, eski atını getirmesini ister. Eşi, babasının atını ve kılıcını getirip Kel’e verir. At, Kel’e ne aradığını sorar ve Kel durumunu anlatır. At:

*“Git, dağın dibinde bir dev yatıyor. Saklan, eline bir oklava al ve ayağına vur. Camı acır. Ayağa kalkar. Seni görürse yer. Aman aman eline düşme!”*⁴⁷ (Doğan, 2006, s.234)

der. Kel, atın dediklerini yapar ve devden kaplan sütünü nasıl bulacağını öğrenir. Kaplan sütünü alan Kel, paşayı iyileştirir ve muradına erer (Doğan, 2006, s.234-235).

⁴⁵ Erkek kahramanın verilen görevi yerine getirmesinde hayvan kılavuzluk eder (MMY).

⁴⁶ Hayvan erkek kahramanın yolu bulmasında kılavuzluk eder(MST-B563.4.1)/ Erkek kahramanın düşmanlarını yenmesinde hayvan kılavuzluk eder(MMY).

⁴⁷ Erkek kahramanın verilen görevi yerine getirmesinde hayvan kılavuzluk eder (MMY).

Kanber Tay masalında, evlenmek isteyen üç kız padişah babalarına kendilerini temsil eden, sırasıyla vakti geçmiş, vakti geçti geçecek ve tam kıvamında üç karpuz gönderirler. Padişah kızlarının evlenmek istediğini anlar. Padişahın en büyük kızı yola çıkar. Fakat padişah kızlarını sınamak ister. Padişah kılık değiştirir ve kızından önce giderek köprüde bekler. Kızı köprüden geçerken onu korkutur ve kız korkudan ölür. Padişah, ortanca kızını da aynı şekilde sınar ve oda korkudan ölür. En küçük kız yola çıkmadan önce erkek kılığına girer, Sıra en küçük kızına geldiğinde ise en küçük kız babasının sınamasını geçer ve yoluna devam eder. Yolda, bir pınarın başında, yılandan padişahın oğlunu kurtarır. Kurtardığı padişahın oğlu sayesinde, oğlanın babası yani padişah kılavuz atı, yani Kanber tayı kıza mükâfat verir. Erkek kılığındaki kız bir memlekete gelir. Bu memlekette padişah, kazdırdığı hendeği atlayana kızını vereceğini vaat eder. Erkek kılığındaki kız hendeği atlayarak padişahın kızıyla evlenir. Ancak padişahın kızı, erkek kılığındaki kızdan şikâyetçi olur ve padişah, Erkek kılığındaki kıza üç zorlu görev verir. İl iki görevi yerine getiren Erkek kılığındaki kız, son görevi yani Devlerin löküsünü getirme görevini atının kılavuzluğuyla yerine getirir. Kahramana, at: *“Sen get padişahından şu gadar nal, şu gadar mik al.”*(...) *‘Ben sana nallarımı değiştirdiğim zaman değiştir.’*⁴⁸ (Erşahin,2011, s.529) der. Kahraman atın söylediklerini yerine getirir ve dağın tepesine çıkarlar. At: *“Bak! Devlerin gözü yumuksa oenik⁴⁹, açıkça o uyuyo demek. Lambanın da her tarafı zehirden, yalnız kulpu zehir değil. Yandan geçerken barmağını dak, öyle kaçır”*⁵⁰ (Erşahin,2011, s.530) der. Erkek kılığındaki kız atın söylediklerini yapar ve at devini yenmesine yardım eder. Dev, at üstündeki erkekse kız, kızsaa erkek olsun diyerek beddua eder ve erkek kılığındaki kız, erkek olarak muradına erer (Erşahin, 2011, s.524-531).

Sahte Keloğlan masalında padişah babalarının ölmesiyle annelerini de alıp yola çıkan üç oğlan, yolculukları sırasında bir deve rastlarlar. Dev en büyük ve ortanca oğlanı öldürür. Ancak en küçük oğlanı ve annesini öldürmez. Bir süre sonra en küçük oğlan ve annesi, dev ile beraber yaşarlar. Oğlanın annesi, dev ile dost olur ve oğlanı öldürmek için plan yapar. Oğlanın annesi hasta olduğu yalanını söyleyerek, oğlunu devin kardeşlerine öldürtmek ister ve ilk önce elma alması için devin beş kardeşinin yaşadığı dağa gönderir, oğlan elmaları alıp beş devini öldürüp döner. Bunun üzerine annesi oğlanı armut getirmesi için devin on kardeşinin yaşadığı dağa gönderir. Oğlan armutları alıp on devini öldürüp

⁴⁸ Kadın kahramanın verilen görevi yerine getirmesinde hayvan kılavuzluk eder (MMY).

⁴⁹ Uyanık.

⁵⁰ Kadın kahramanın verilen görevi yerine getirmesinde hayvan kılavuzluk eder (MMY).

döner. Annesi oğlanı nar getirmesi için devin yirmi kardeşinin yaşadığı dağa gönderir. Oğlan yine yirmi devi öldürüp döner. Dev ile oğlanın annesi, narları alıp yirmi devi öldürüp dönen oğlanı bu sefer de üzüm getirmesi için dakikada açılıp kapanan dağa gönderir. Oğlan atıyla yola çıkar ve uzakta bir çadır görür. At:

*“O çadıra varak. Varır kene bize köpek saldırır. Sağdan gelirse sen vur, soldan gelirse sen vur, önden-arkadan gelirse ben vurum.”*⁵¹ (Erşahin, 2011, s.550)

der. Atın söylediklerini yapan oğlan, yaşlı bir adamdan da açılır kapanır dağın yerini öğrenir. At:

*“Dağa yaklaşınca bana bir kırbaç döşe, bir kırbaç döşe, canım yansın ki yel gibi öte yanna geçiim. Eğer senin atınım diye kıyamazsan, sen de kalın dağın arasında ben de.”*⁵² (Erşahin, 2011, s.551)

der. Kahraman atının yardımıyla üzümleri alır. Bundan memnun olmayan üvey anne ve dev oğlanı zehirlemek için plan yapar. At bu planı öğrenir ve oğlana haber verir. At:

*“Sofraya oturunca, ‘Ana, ben susumdan öldüm heeri!’ de. Anan suya kahınca, onların önündekini senin önüne çek, senin önündekini onların önüne yitekle.”*⁵³ (Erşahin, 2011, s.552)

der. Oğlan atın dediğini yaparak, annesi ile devi öldürür ve ata tekrar ne yapması gerektiğini sorar. At:

*“Sen konağın üst katına çık. Orda bir takım elbise var, bir takım da silah var.’ (...) ‘Onları al, başka bir şeye dokunma. Gedek.”*⁵⁴ (Erşahin, 2011, s.552)

der. Oğlan atın dediklerini yapar ve yola çıkarlar. Yolda bir tünel görürler. At :

*“Şimdi şo deliğe vardık mı, ben sana ‘Yum gözleri!’ derim. O zaman gözleri yum.’ (...) ‘Ben ‘Aç!’ demeyince, sakın gözlerini açayım deme ha”*⁵⁵ (Erşahin, 2011, s.553)

der. Kahraman atının dediklerini yapar ve at onu öte dünyaya götürür. At, oğlana, başı sıkıştığında onu çağırması için tüyünden verir. Öte dünyada türlü maceralar yaşayan oğlan muradına erer (Erşahin, 2011, s.545-561).

Cevahir Kız masalında şehrin padişahı akşam vaktinde ışık yakmayı yasaklar ve halkı teftiş etmek için şehirde dolaşır. Teftişi sırasında ışık sızan bir ev görür. Padişah Halı dokuyan üç kız kardeşin, kendi aralarında olan konuşmaları duyar. Kardeşler,

⁵¹ Erkek kahramanın verilen görevi yerine getirmesinde hayvan kılavuzluk eder (MMY).

⁵² Erkek kahramanın verilen görevi yerine getirmesinde hayvan kılavuzluk eder (MMY).

⁵³ Erkek kahramanın hayatının kurtulmasında hayvan kılavuzluk eder (MMY)./ Erkek kahramanın düşmanlarını yenmesinde hayvan kılavuzluk eder(MMY)

⁵⁴ Hayvan, erkek kahramanın yolunu bulmasına kılavuzluk eder(MMY).

⁵⁵ Hayvan, erkek kahramanın yolunu bulmasına kılavuzluk eder(MMY).

padişahla evlenmek şartıyla vaatler verirler. Bu vaatleri gizlice dinleyen padişah, kızlarla evlenir. Ancak en küçük kız, padişaha olan sözünü tutar ve altın ve gümüş saçlı kız ile erkek çocuk doğurur. Ablaları bu durumu kıskanır ve bir cadının yardımıyla çocukları kedi ve köpek yavrularıyla değiştirir. Padişah, kedi ve köpek yavrularını görünce en küçük kızı cezalandırır. Cadının bir sandığın içine koyup nehre bıraktığı çocuklar, çocuğu olmayan bir balıkçı tarafından bulunup büyütülür. Büyüyen çocuklar gerçek anne ve babalarını aramak için yola çıkarlar ve bir deniz karşlarına çıkar. Çocuklar denizin başında, tanrıya dua eder ve denizden bir deniz aygırı/ beygiri çıkar: “*Ey insanoğlu! Niye ağlıyorsun! Size yardım etmeye geldim. Ne istiyorsunuz?*” (Erşahin, 2011, s.600) der. Çocuklar, anne ve babalarının olduğu yere gitmek istediklerini söyler. Bunun üzerine at onları anne ve babalarının olduğu şehre getirir⁵⁶. At başları sıkıştığında çağrılmaları için de tüyünden parça verir. Teyzeleri iki kardeşin şehre geldiğini haber alır ve çocukları öldürmek için cadıyla iş birliği yapar. Cadı, kızı kandırır ve kız abisini fildişi saray yapmaya gönderir. Oğlan atını çağırır ve durumu anlatır. At:

“Peki insanoğlu. Bu iş, zor bir iş ama ne yapalım, kadere razı olalım. Sen kırk katır, kırk adam, kırk yük şarap, kırk hamal temin et. İki gün sonra ben gelirim’ (...) ‘Ormanın içinde filler yaşar. Su içtikleri bir göl var. Filler öğleyin su içmek için göle inerler. Filler gelmeden göldeki suyu boşaltıp şarapları göle dökün, hemen saklanın. Filler sarhoş olunca kırk adam hemen dışlerini söksün. Vakit geçirmeden, ayıkmadan iş bitmiş olacak. Ayılırlarsa sağ kurtulan olmaz.”⁵⁷(Erşahin, 2011, s.602-603)

der. Atın dediklerini yapan oğlan, fildişinden sarayı yaptırır. Ancak cadı tekrar kızı ve oğlanı kandırır ve oğlan cennet gülünü getirmek için, atıyla yola çıkar. At:

“İşte o ağaç, cennet gülü. Gözlerini kapat. Altından yel gibi geçeceğiz. Ben sana ‘Elini kaldır!’ dediğim zaman, tut, bırakma. Birini kopar. Bir daha altından geçemeyiz. Bir şans’ (...) ‘Salla elini, kopar!’”⁵⁸(Erşahin, 2011, s.604)

der. Atın söylediklerini yapan oğlan, cennet gülünü getirir. Fakat cadı yeniden kızı ve oğlanı kandırır ve bu defa oğlan Cevahir Güzeli’ni getirmek için yola çıkmak ister. At bu duruma karşı gelir : “İnsanoğlu! Bu yola binlerce insan gitti. Nice yiğitler gitti, hepsi taş oldu. Geri dönemeditler” (Erşahin, 2011, s.606) derse de oğlan vazgeçmez ve yola çıkarlar. At:

⁵⁶ Hayvan erkek ve kadın kahramanın yolu bulmasında kılavuzluk eder(MST-B563.4.1).

⁵⁷ Erkek kahramanın verilen görevi yerine getirmesine hayvan kılavuzluk eder(MMY).

⁵⁸ Erkek kahramanın verilen görevi yerine getirmesine hayvan kılavuzluk eder(MMY).

“İnsanoğlu!” (...) ‘Şu karşıda görünen konak, onun konağı. Konağın önünde ben dururum. Sen bağır ‘Cevahir Güzeli’ diye. O, cevap verir: ‘Taş ol!’ Dizlerimize kadar taş oluruz. Korkma, bir daha bağır ‘Cevahir Güzeli!’ diye. Yine O ‘Taş ol!’ der. Göbeğimize kadar taş oluruz. Korkma, bir daha bağır. O yine ‘Taş ol!’ der. Boğazımıza kadar taş oluruz. Ben okurum üflerim. Taşlar dökülür. Hemen yıkarı çık çağır: ‘Ben senin için geldim. Sen daha bekliyorsun.’ de. Birkaç tane kamçıyla vur. Aldanma, o seni oyalamak ister, ‘Şunları bunları alalım.’ der. Sakın kanma. ‘Benim her şeyim var.’ de. Geç kalma. Geç kalırsan beni bulamazsın.”⁵⁹(Erşahin, 2011, s.606)

der. Atının söylediklerini yapan oğlan muradına erer. Sagıp Atlı’nın Kastamonu’dan derlemiş olduğu *Üç Kız* masalında da ışık yakmayı yasaklayan bir padişah şehirde gezerken üç kız kardeşin padişahla evlenmek koşuluyla söylediği vaatleri duyar ve onlarla evlenir. Üç kızdan vaatlerini yerine getiren sadece en küçük kız kardeştir ancak ablaları onu kıskanır ve çocuklarını denize bırakır. Denizde bir derviş tarafından bulunan çocuklar büyür ve babalarının yaşadığı şehre gelir. Burada teyzeleri ve cadının kötülüğüne uğrarlar. Cadı oğlanın kız kardeşini kandırarak erkek kardeşini gider gelmez yollara gönderir. Oğlan, bu gider gelmez yollardan birinden atı sayesinde sağ döner. At:

*“Şu gördüğümüz ağaçtaki çiçektir. Ondan alacağız. Ben ona doğru varırken bir peşrev yaparım. Aldın ne âlâ, alamadın ne âlâ. Ben perilerin evinin yakınına varınca bir nara atarım. O vakit yer gök sarsılır. O zaman perilerin dünya güzeli, ezenguya kadar taş olası der. Ondan sonra ikinci defa nara atışında, göbeğine kadar taş olası der. Orda ben taş olurum, sen elindeki kitabı oku.”*⁶⁰(Atlı, 2011, s. 378)

der. Oğlan atın kılavuzluğuyla, kız kardeşinin isteğini yerine getirerek çiçeği alır, zorlukların üstesinden gelir. İki kardeş türlü mücadelelerden sonra muratlarına ererler (Atlı, 2011, s373-380).

Altın Perçemli Çocuğlar masalında, evlenmek isteyen üç kız padişah babalarına kendilerini temsil eden, sırasıyla vakti geçmiş, vakti geçti geçecek ve tam kıvamında üç karpuz gönderirler. Padişah kızlarının evlenmek istediğini anlar. Üç kız kardeş, kendi kendilerine konuşup vaatler verirken bir padişahın oğlu bunu duyar ve bu üç kız kardeşle padişah oğlu evlenir. Büyük ve ortanca kardeş vaatlerini yerine getiremez. Üçüncü kız kardeş vaadini yerine getirir, padişaha altın perçemli bir oğlanla kız doğurur. Ancak bu durumdan memnun olmayan büyük ve ortanca kız kardeş çocukları ortadan kaldırıp, padişaha en küçük kardeşlerinin köpek yavrusu doğurduğunu söylerler. Padişah en küçük karısını cezalandırır. En büyük ve ortanca kız, Cadı kadınla birlik olarak çocukları bir sandığa koyup denize bırakırlar. Denize bırakılan çocukları bir değirmenci bulur ve onları

⁵⁹ Erkek kahramanın verilen görevi yerine getirmesine hayvan kılavuzluk eder(MMY).

⁶⁰ Erkek kahramanın verilen görevi yerine getirmesine hayvan kılavuzluk eder(MMY).

büyütür. Ancak çocuklar üvey olduklarını anlar ve değirmencinin yanında ayrılmaya karar verirler. Değirmenci, çocuklara bir at verir ve çocuklar yola çıkar. Çocuklar babalarının olduğu şehre gelirler ve burada çadır kurarlar. Burada oğlan hiç tanımadığı babasıyla av sırasında karşılaşır ve her gün avlanmaya gider. Oğlanın kız kardeşi evde yalnız kalır. Çocukların teyzeleri, büyük ve ortanca kız, çocukların şehirde olduğunu anlar ve cadı kadınla beraber onları öldürmenin yollarını ararlar. Cadı kadın evde yalnız kalan kızı kandırarak abisinden Kaf dağının arkasındaki peri kızını getirmesini istemesini söyler. KIZ, kardeşine durumu anlatır ve oğlan, kız kardeşini kıramaz. Oğlan yola çıkmak için atının yanına gelir at göz açıp kayıncaya kadar geçen sürede oğlanı Kaf dağına getirir⁶¹. At:

“Bağ oğlum, bura devlerin yeridir. Gız da burdadır. Gız şimdi çıkacak dışeri abdest yapmaya. Arhadan heman saçlarından tut, belime min. Mindin tamam. Daha sen görhmal!”
⁶²(Kasımoğlu,2010, s.642)

der. Atının dediğini yapan oğlan, peri kızını kardeşine getirir. Ancak cadı kadın tekrar oğlanın kız kardeşini kandırır ve oğlan kız kardeşine Kaf dağının arkasındaki mağarada yaşayan devlerin içindeki elbiseyi almaya gider. At:

*“ Bağ, mağara buradır. Şimdi de devlerin yatmağ zamanıdır. Şimdi heppisi yatmıştır. Ele çığniye çığniye gidersin, elbise de zenbilinen asilidir. Ordan, zenbili kesersin, elbiseyi alır, çiharsın”*⁶³ (Kasımoğlu,2010, s.643)

der. Atının söylediklerini yapan oğlan elbiseyi kardeşine getirir. Fakat cadı kadın tekrar oğlanın kız kardeşini kandırır ve bu defa da aynı yerden elma getirmesini ister. Kız kardeşinin verdiği görevi yapmak için oğlan, atıyla yola çıkar. At: *“Bağ, bu mağaradır. O mağara da biraz zordur. Kendiğen tikkat et. Bütün devler eyahtadır”* (Kasımoğlu,2010, s.645) der. Atının dediğini yapan oğlan elmayı kardeşine getirir. Cadı kadın tekrar oğlanın kız kardeşini kandırır. KIZ, kardeşinden Hasan-i Bengiboz’u eş olarak kendisine getirmesini ister. Oğlan, kardeşinin istediğini yapmak için atıyla beraber yola çıkar. At:

*“Bağ Ahmet, bu Hasan-i Bengiboz’in ağacidir. Şimdi, biraz sora gelir, oriye çıkar, türkilerini deer; ama yatmıyesin! Ele yatar yatmaz bastonini birağır senin başığan, sen olursan bele ağaç”*⁶⁴(Kasımoğlu, 2010, s. 647)

der. Kahraman atının yardımıyla Hasan-i Bengiboz’u yakalar, sihirli bastonunu alır. Hasan-i Bengiboz bastonunu vermesi için oğlana yalvarır. At: *“Vermıyesin. Götüreh*

⁶¹ Hayvan, erkek kahramanın yolunu bulmasına kılavuzluk eder(MMY).

⁶² Erkek kahramanın verilen görevi yerine getirmesine hayvan kılavuzluk eder(MMY).

⁶³ Erkek kahramanın verilen görevi yerine getirmesine hayvan kılavuzluk eder(MMY).

⁶⁴ Erkek kahramanın verilen görevi yerine getirmesine hayvan kılavuzluk eder(MMY).

çadıra, sora'(...) 'Vermiyessin! Ele verdin mi, bacasını da alır, gider'⁶⁵” (Kasımoğlu, 2010, s.648) der. Oğlan atın dediklerini yapar ve kız kardeşinin isteklerini yerine getirir. Türlü maceralardan sonra padişah doğruları öğrenir ve iki kardeş muradına erer. (Kasımoğlu, 2010, s.635-653)

Hançero masalında çocuğu olmayan padişah ve hanımı vardır. Padişah Cuma namazı için abdest alırken, yaşlı bir pir, padişaha çocuğu olması için elma verir. Padişah ve hanımı bu elma sayesinde ikiz oğlan sahibi olur. Yaşlı pir, çocuklar büyüdüğünde onlara isim koymak için gelir ve çocuklardan birini alıp götürür. Kaçırıldığı çocuğun adını Hançero koyar. Hançero, yaşlı adamın insanları öldürdüğünü görür. Kırat ve Doru atı kaşağılarken, kırat:

“Hançero, gel bizim tüylerimizden al ve bir kâğıdın arasına koy. Başın nerede daralırsa tüylerimizi yak hemen geliriz, bahçedeki altın lüleli çeşmeden de asla yıkanma. Pir dede gelir başını keser, demiş ve aslanla kaplanın tüylerinden de almasını söylemiş”⁶⁶ (Günay, 2020, s.202)

Hançero atının dediklerini yapmaz ve çeşmede parmağını yıkar. Yaşlı pir Hançero’yu öldürmek ister. Bunu anlayan Kırat:

“Ben kişnediğim zaman Kırat’a binmek istediğini söyle ve ısrar et. Ondan geride git, haber verdiğimde kılıcınla öyle bir vur ki başını kes. Eğer böyle yapmazsan o seni öldürür”⁶⁷(Günay, 2020, s.202)

der. Atının dediklerini yapan Hançero, atının yardımıyla türlü maceraları aşar ve muradına erer. (Günay, 2020, s.200-209). *Cihan Şah ile Kamer Tay* masalında da *Hançero* masalında olduğu gibi çocuğu olmayan padişah ve hanımı vardır. Yaşlı bir pir, padişaha çocuğu olması için elma verir. Padişah ve hanımı bu elma sayesinde bir oğlan sahibi olur. Padişah, elmanın kabuklarını atına verir ve onun da bir tayı olur. Yaşlı pir, çocuk büyüdüğünde ona ve tayına isim koymak için gelir ve çocuğu da atını da yanında götürür. Kaçırıldığı çocuğun adını Cihan şah, atının adını da Kamer tay koyar. Çocuk atının kılavuzluğu sayesinde yaşlı adamdan kurtulur Kılavuz at:

“Gapiyi açır dır ki gel Cihan Şah senle benim de dört günümüz galdi digir at’ (...) ‘sen oni (adami) golla o gapidan çıktı mi bena haber ver, gel benim darima vur öyle gideh (...) Gittigin sira dır duz alırsan, üstura alırsan, darak alırsan gelir benim daluma binersen. Bunlar buni savillar”⁶⁸(Günay, 2020, s. 251)

⁶⁵ Erkek kahramanın verilen görevi yerine getirmesine hayvan kılavuzluk eder(MMY).

⁶⁶ Erkek kahramanın hayatının kurtulmasında hayvan kılavuzluk eder(MMY).

⁶⁷ Erkek kahramanın hayatının kurtulmasında hayvan kılavuzluk eder(MMY).

⁶⁸ Erkek kahramanın hayatının kurtulmasında hayvan kılavuzluk eder(MMY).

der. Atının söylediklerini yapan kahraman ve muradına erer. (Günay, 2020, s. 251-252)

Üç Şehzade (Meram Şah ile Sade Sultan) masalında babaları ölen üç şehzade ok atarak padişahın kim olacağına karar verir. En küçük kardeş padişah olur ve evlenir. Ancak evlendiği eşini bir dev kaçıır. Eşini kurtarmak için devin peşinden giden padişah bir dev anasının yardımıyla, deniz kenarında kırk gün bekleyerek, denizden kırk günde bir çıkan yavru deniz aygırını/beygirini el değmeden pamukla yakalar ve kırk gün besleyerek büyütür. Büyüttüğü bu deniz aygırına/beygirine kendisini eşini kaçıran deve götürmesini ve eşini kaçırmamasını ister. Deniz aygırını/beygiri devin atının babası olduğunu söyler ve:

“Aman ben küçüğüm, anın karısını alan benim babamdır. Şimdi ben her ne kadar uçsam yine o bana yetişir amma eyer bu benim arkama bindiğ vakit ordan kızı alup ta kaçarken sırtıma bir iğne batırırsa, belki iğnenin acisiğle çok kaçırım, yoksa babam bana nasl olsa yetişir, soğra beni de bunu da öldürür”⁶⁹ (Kúnos, 2009, s.46)

der. Atın söylediklerini yapan kahraman eşini devin elinden kaçıır ve türlü maceralar sonunda muradına erer (Kúnos, 2009, s.41-51).

Masallarda tespit edilen kılavuz at olağanüstü özelliklere sahiptir. Konuşan ve aynı zamanda kimselerin bilmediği, üstün bilgisiyle at, kahramana kılavuzluk ederek, yol ve yöntem gösterir. Kılavuz at, masallarda olağanüstü ve kutlu bir şekilde doğar veya ortaya çıkar. Örneğin Beyböğrek masalında kılavuz at, çocuğu olmayan padişah ve vezirin bir su başında kıldıkları namaz doğrultusunda ortaya çıkan Hızır'ın, padişah ve vezire verdiği elmanın kabuklarından dünyaya gelmiştir. Masalda, Türk kültüründe kutsallaştırılan su ve bu suyun başında, İslamiyette tanrıyla iletişimin bir aracı olarak namazın uygulanması, halk arasında zorda kalanlara yardım ettiğine inanılan, peygamber, tanrı elçisi Hızır'ın getirdiği doğurganlık simgesi elma sayesinde doğan at, tüm yönleriyle kutlu doğmuş ve masalda ata kutsiyet yüklenmiştir. Masallarda kılavuz at farklı şekillerde de ortaya çıkabilmektedir. Kılavuz at masallarda göl, akarsu, deniz gibi sulardan kahramanın binbir uğraşları sonucunda yakalanarak elde edilebileceği gibi at, kahramanın tesadüf eseri karşısına çıkmasıyla da ortaya çıkabilir. Örneğin “Üç Şehzade (Meram Şah ile Sade Sultan)” masalında dev tarafından kaçırılan sevdiği kadını kurtarmak için kahraman, dev anasının kılavuzluğuyla deniz kenarında kırk gün bekler, denizden kırk günde bir çıkan yavru deniz aygırını/beygirini el değmeden pamukla yakalar ve kırk gün besleyerek büyütür. Kahramana kılavuzluk eden bu deniz aygırını/beygiri mukaddes sudan doğmuş, Türk kültüründe önem arz eden kırk sayısınca kırk gün beklemiş ve kılavuz at olağan dışı

⁶⁹ Erkek kahramanın düşmanlarını yenmesinde hayvan kılavuzluk eder(MMY).

bir şekilde, yine kırk günde büyümüştür. Masallarda kılavuz at her zaman çaba göstererek elde edilmez: Örneğin “Askere Giden Kız” masalında babası yerine askere gitmek isteyen kız, kılavuz atı odun toplarken tesadüf eseri bataklıkta bulur. Türk kültüründe bataklıklar her zaman iyi anılmamış olsa da (Ögel, 2014b, 534-538), “Askere Giden Kız” masalında at, Göktürklerin Türeyiş efsanesinde zor durumda bataklıkta kalan çocuğun yardımına gelen kurt gibi askere gitmesi gereken, zor durumda kalan kızın yardımına gelip ona kılavuzluk eder. Bengiboz masalında ise kılavuz at, kahramanın babasına aittir ve babası bu atı herkesten saklamaktadır. Kahraman babasının kör olan gözlerini iyileştirmek için, babasının ayağının basmadığı yerden toprak getirmek zorundadır. Kahraman, rüyasına giren derviş sayesinde bu toprağın yerini yalnızca babasının atı, bir Arap tarafından korunan, Bengiboz’un bildiğini öğrenir, Bengiboz’u çalar ve kahraman Türk kültüründe kutsal-bilge olarak görülen (Alsaç, 2020, s. 181), dervişin bilmediklerini bilen Bengiboz’un kılavuzluğuyla amacına ulaşır. Kılavuz at kimi zaman da kahramanın yaptığı bir iyiliğin sonucu olarak ortaya çıkar. Örneğin “Arap Üzengi” masalında erkek çocuk isteyen tüccar, kız çocuk dünyaya getiren eşlerini ve kız çocuklarını öldürür. Bu durumu öğrenen son eşi tüccara kız çocuğu yerine erkek çocuğu doğurduğu yalanını söyler ve kızını bir erkek gibi yetiştirerek yalanına ortak eder. Ancak sünnet zamanı gelen çocuk, yalanının ortaya çıkacağını anlar ve annesinin, teyzelerinin yardımıyla kaçar, bir ormana gelir. Ormanda bir bebeği kurdun ağzından kurtarır. Kurtardığı bebek dile gelerek kıza teşekkür eder ve babasının ürememesi için bir kurt tarafından her doğan bebeğinin yendiğini, bu sebeple babasından ödül olarak en değerli varlığını yani atını istemesini tembihler. Bu sayede ata sahip olan kız atın kılavuzluğunda babasının istediği gibi cinsiyeti değişerek erkek olur. Kılavuz at masallarda ailenin kardeşler arasında en küçük oğluna, erkek kahramana kılavuzluk ettiği gibi kadın kahramana da kılavuzluk edebilir. Ancak burada üstünde durulması gereken en önemli husus, atın kılavuzluk ettiği kız, masalın sonunda cinsiyet değiştirerek erkek olur ve at, kızın erkek olmasından memnun kalır. At bu durumu *Ağlayan Narla Gülen Ayva* masalında şöyle ifade eder: “*Şehzadem, bundan sonra sana sevgim bir iken beş olacak. Artık oğlan oldun*” (Sakaoğlu, 2002, s.315). Burada Dîvânu Lugâti’t-Türk’te “*Kuş kanadı ile, er atı ile muradına erer*” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2011, s. 15) sözlerini tekrardan zikretmek gerekir. Er olmak isteyen kız, kılavuz atın sözünü dinler ve muradına erer.

İncelenen Anadolu masallarında kılavuz at olağanüstü bir şekilde kimselerin bilmediği bilgiye sahiptir; kılavuz at, kimselerin hatta dervişin bilmediği, kahramanın babasının

ayak basmadığı toprağın nerde olduğunu bilir. Kimselerin elde edemediği, uğruna canlarını feda ettiği sihirli nesnelere, sihirli varlıkların nerede veya ne şekilde elde edileceği, hangi yolla öldürülüp, yakalanacağı bilgisine sahiptir. Kılavuz at, kahramanın ağzına tükürerek ona istediği özellikleri kazandırabilir, Gülmez Padişah masalında olduğu gibi: “*Gır at oğlanın ağzına tükürür, bunun üzerine oğlan otuz iki çalgıyı çalmaya başlar*” (...) ‘*Gır at Paralı Bezirgânin ağzına tükürmüş, oğlanı anadan doğma bir giz etmiş*” (Alptekin, 2002, s. 272-273).

Kılavuz at masallarda, *Peri At (Kamer Tay)* masalında olduğu gibi su yerine gül suyu içerek, yem yerine fıstık üzüm yiyerek normal atlardan daha farklı beslenir. Masallarda kılavuz at, normal bir atın altı veya daha fazla ayda alacağı yolu sadece göz açıp kapama süresince kat eder. Kılavuz at kimi zaman uçarak, kimi zaman da yürüyerek yol alır. Ancak her ne olursa olsun o sıra dışı hızlıdır. Kahraman masalda kılavuz atı istediği zaman, mesafe gözetmeksizin çağırabilir. Bunu yaparken kılavuz ata ismiyle seslenmesi veyahut kılavuz atın tüyünü yakması, birbirine sürmesi yeterlidir. Anadolu masallarında kahraman, Kılavuz atı diğer atların arasından hemen ayırt edebildiği gibi kılavuz at olağanüstü derecede güçlüdür; kırk gün sulanan tarlayı tozatabilir, imkânsız görünen hendeklerden atlayabilir.

Nitekim Anadolu masallarında kılavuz hayvan olarak ortaya çıkan at motifinde belli başlı özellikler tespit edilmiştir:

- 1) Kılavuz atın ortaya çıkışı dört şekilde gerçekleşir:
 - a) At olağanüstü bir şekilde, Hızır’ın verdiği elma sayesinde doğar.
 - b) At deniz, göl, akarsu gibi çeşitli sularda kahraman tarafından bulunarak ortaya çıkar.
 - c) At kahramanın babasına ait evcil, olağanüstü özellikler gösteren bir attır.
 - d) At, kahramanın bir kimseye, canlıya yaptığı iyilik karşılığı, kimsenin, canlının kahramana kılavuzluk etmesiyle, kahraman kılavuz ata sahip olur.
- 2) Kılavuz at iki tip kahramana kılavuzluk eder:
 - a) Kılavuz at, erkek olmak isteyen, ailenin tek çocuğu olan kadın kahramana kılavuzluk eder.
 - b) Kılavuz at, ailenin en küçük çocuğuna kılavuzluk eder.
- 3) Kılavuz hayvanın olağanüstü özellikleri vardır:
 - a) Kılavuz at olağanüstü bir şekilde saklanır, olağanüstü şekilde beslenir.
 - b) Kılavuz at olağanüstü derecede güçlüdür.

- c) Kılavuz at olağanüstü hızlıdır, öyle ki kahramanın gözünü açıp kapatması varmak istediği yere varması için yeterli bir süredir.
- d) Kılavuz at çok bilgilidir. O kimselerin bilmediği bilgi gücüne sahiptir ve olacakları önceden sezer.
- e) Kılavuz at aynı zamanda kahramanın ihtiyacı olduğunda onu çağırabilmesi için tüyünden bir parça verir ve ya ismiyle seslenmesini tembihler.
- f) Kılavuz at, kahramanın ihtiyaç anında kahramana özellikler kazandırır.

4.2.3. Balık

Atlı ve göçebe bir toplum olan Türklerin balık ve balıkçılığa ilgileri yok denecek kadar azdır, daha çok ırmak balıkları Türkler tarafından iyi tanınmıştır.(Ögel, 2014b, s. 676-677). Ancak Verbitskiy'in derlemiş olduğu Altay yaratılış destanlarında ise dünyanın büyük bir balık üzerinde durduğuna inanılmış, zincirlerle bağlı, başı kuzeye çevrili tufanlar koparan bir balıktan da söz edilmiştir(Çoruhlu, 2002, s. 144; Ögel, 2014a, s. 474-475). Güney Sibiryâ bölgelerine gidildiğinde burada söylenen Türkçe destanlarda Yakut Türkleri, Aral gölünde yaşayan büyük bir balıktan söz etmiştir, bu balık “Ölüm Balığı” olarak da anılmış ve şamanlar bu balığa zaman zaman kurbanlar sunmuşlardır (Ögel, 2014a, s. 472-473). Yaşar Çoruhlunun ifadesine göre ise Yakut Türklerinden ayrı olarak balık, göl ve nehir kenarlarında yaşayan Türklerce bolluk, bereket ve refah timsali de olmuştur.

Anadolu masallarında balık kahramanın zora düştüğünde puluyla çağırdığı bir hayvan, insan yutan bir canlı veyahut sudan çıkarak don değiştirip insan olup kahramana kılavuzluk eden bir varlık olabilir. Kitap ve tezlerden elde edilerek, incelenen Anadolu masallarında, Bilge Seyidoğlu'nun Erzurum'dan derlemiş olduğu “Sırma Saç” masalı, Hidayet Aydın'ın Iğdır'dan derlemiş olduğu “Eyhmet ile Mehemed'in Nağalı” masallarıyla birlikte 2 kılavuz balık tespit edilmiştir.

4.2.3.1. Motif Tahlili: Balık

Sırma Saç masalında, Padişah rüyasında parmağındaki yüzüğün denize düştüğünü görür. Padişah rüyasının tabirini kadına sorar. Kadın, padişahın evleneceğini, bir kız alıp onu burada bırakacağını, bu kızdaki bir oğlunun olacağını ve o oğlanın daha sonra padişah babasını bulacağını söyler. Kadının dedikleri doğrudur ve padişahın oğluyla Keloğlan

padişah babasını bulmak için yola çıkarlar. Yolda keloğlan şehzadeyi kandırır, şehzade su almak için kuyuya indiğinde onu yukarı çekmez ve ancak yer değiştirirlerse onu çekeceğini söyler. Böylelikle keloğlan padişaha kendisini oğlu olarak tanıtır, şehzade ise keloğlan olur. Şehzade kılığındaki keloğlan, padişahın oğlundan canı karşılığında sırma saçı getirmesini ister. Oğlan sırma saçı aramak için yola çıkar ve büyük bir denize rastlar. Burada balıkların padişahı Herse kendisini sudan dışarı atar, ancak padişahın oğlu onun tekrar denize atılması için emir verir. Bunun üzerine balıkların padişahı Herse padişahın oğluna kılavuzluk eder. Herse:

“ Sen sırma saça gidiyorsun. Oradan dönmek zordur. Sana söyleyeceğim üç şeyi iyi dinle. İlk önce bir adama rastlayacaksın. Fırında ekmek pişer, o yer ve yine ben açım der. Onu al götür. Daha sonra ayaklarına değirmen taşı takmış koşan bir adama rastlayacaksın. Onu da al götür. Ondan sonra sana sırma saçlı bir kız verirler, sakın alma. Gerçek sırma saçının babasının minderinin altındaki kapıdan gir, onu bulursun”⁷⁰ (Seyidoğlu, 2016, s. 215-216)

der ve balıkların padişahının dediğini yapan padişah sırma saçla evlenir ve kendini padişahın oğlu olarak tanıtan Keloğlan'ın yalanı ortaya çıkar ve öldürülür. Padişahın oğlu muradına erer. (Seyidoğlu, 2016, s. 212-217).

Eyhmet ile Mehemed'in Nağılı masalında, padişah hastalanır, padişah ancak bir balığı yerse iyileşecektir. Mahalleden fakir biri balığı tutar, padişaha getirir. Padişahın Eyhmet adında bir oğlu balığı denize atar ve padişah Eymet'i evden kovar. Eymet'in kurtardığı balık, insana dönüşerek Eymet'le arkadaş olur ve bir şehre gelerek burada yaşarlar. Bu şehrin padişahının kızı peltektir ve padişah kızını konuşturana kızını vereceğini ilan eder. Balık:

“‘Get dene men danışdıraram.’(...) ‘Ya, sen get dene! Yannız mugabele imzala gel. Men halledecem, gorhıma”⁷¹ (Aydın, 2012, s. 479)

der. Eymet, balığın dediklerini yapar. Balık:

“Yarın ahşamüsdü, namazdan soyra gedeceyhşen lüküse selam vereceyhşen.’ –O zaman lüküsderimiz vardı ya- ‘Salamın elöküm ey lüküs gardaş! O sene diyeceyhdi: ‘Elöküme salam ey Ahmet gardaş! Sen hoş geldin.’ Dene ki: ‘Ahşam bir hekâye söyle, nağıl söyle biz de dinniyeyeh.’ O nağıla başdıyacağdı. Sen dinnemeye geç”⁷² (Aydın, 2012, s. 479)

Balığın dediklerini yapan oğlan kızını konuşturur. Ertesi gün balık:

⁷⁰ Hayvan erkek kahramanın yolu bulmasında kılavuzluk eder./ Erkek kahramanın görevini tamamlamasında hayvan kılavuzluk eder(MST-B563.4.1).

⁷¹ Erkek kahramanın verilen görevi yerine getirmesinde hayvan kılavuzluk eder (MMY).

⁷² Erkek kahramanın verilen görevi yerine getirmesinde hayvan kılavuzluk eder (MMY).

*“Gidersen gardaş Şeye, bu sefer de Şeye selam ver; samavara. Selam olsun sana ey samavar gardaş! Selamı alacağ. Dene ki; ‘Bir hekâye söyle biz dinniyeyh.’ O zaman hekâyeni söylüyer, sen de dinniyersen”*⁷³(Aydın, 2012, s. 479)

Balığın dediklerini yapan oğlan kızı tekrar konuşturur ve padişahın kızıyla evlenir. Balık artık memleketlerine dönmeleri gerektiğini söyler ve yola çıkarlar. İki yol ayırımına geldiklerinde balık yani Mehemed evlendiği kız dâhil her Şeyi paylaŐmaları gerektiğini söyler. Mehemed kılıçla kızı ikiye böleceği sırada kızın tılsımı bozulur ve kız konuşmaya başlar. Balık:

“Gardaşım, o ki sen balığı götürdüñ atdın deryaya... Ataların bir sözü var, deyir; balığ bilmese halik bilir. Şimdi ben o balığam. See geldim bu Şekilde yardımcı oldum. Mee heş biŐey lazım deyil. Men gedirem özüñ gene denize dalam, çığam gedem. Senin de bu gız, bu altun, bu mal mülk halal hoşun olsun. Al, götür get. Melmeketinde huzur içinde yaşa” (Aydın, 2012, s. 480-481)

der. Balığın yani Mehmet’in dediklerin yapan Eyhmet, memleketine döner ve muradına erer(Aydın, 2012, s. 476-481)

Anadolu masallarında karşımıza çıkan kılavuz balık, kahraman tarafından tesadüfen yakalanıp özgür bırakılarak veya kişilerin uzun uğraŐlar sonucu yakaladığı kılavuz balığın kahraman tarafından özgür bırakılmasıyla, yapılan iyiliğe karşı ortaya çıkabilir. Balık yapılan iyiliği karŐılıksız bırakmaz ve kahramana kılavuz olur. Sadece erkek kahramana kılavuzluk eden balık, olağandışı bir Şekilde kahramanla konuŐabildiđi gibi don değiştirip insan kılığında da kahramana, karda kılavuzluk edebilir. Kılavuz balık, kahramana bilgisiyle yol göstererek, verilen görevleri tamamlamasına ve evlenmesine yardımcı olur. Balık suda yaŐamasına rağmen yeryüzünde olup bitenlerden, olaklardan haberdardır ve iyi insanlara yardım eder. Bu bağlamda balığın tanrıyı andırıldığını söylemek çok da yanlış olmayacaktır.

Nitekim Anadolu masallarında kılavuz hayvan olarak ortaya çıkan balık motifinin belli başlı özellikleri Şunlardır

- 1) Kılavuz balık iki Şekilde ortaya çıkabilmektedir:
 - a) Kılavuz balık tesadüfen yakalanır ve denize geri salınır.
 - b) Kılavuz balık tedavi edici özelliği sebebiyle yakalanır. Fakat denize geri salınır.
- 2) Kılavuz balık sadece erkek kahramana kılavuzluk eder:

⁷³ Erkek kahramanın verilen görevi yerine getirmesinde hayvan kılavuzluk eder (MMY)

- 3) Kılavuz balığın olağanüstü özellikleri vardır:
- a) Kılavuz balık olağanüstü bir şekilde konuşur.
 - b) Kılavuz balık akıllı ve bilgilidir. O kimselerin bilmediği bilgi gücüne sahiptir, suda yaşasa da yeryüzünde olup bitenlerden ve olacıklardan haberdardır. Akli sayesinde masallar anlatır ve konuşamayan kimseleri konuşturur.
 - c) Kılavuz balık don değiştirerek insan kılığında yeryüzünde gezebilir.

4.2.4. Fare

Dîvânu Lugâti't-Türk'de “sıçgan” olarak geçen(Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015, s. 817) fare veya sıçan olarak anılan kemirgen memeli, 12 hayvanlı Türk takviminin ilk ayını temsil eder. Türk hakanlarından bir kimse, bir savaşın zamanını öğrenmek ister, ancak yılları şaşırır ve bir daha şaşdırmamak için takvim yaptırmaya karar verir. Bu takvim 12 ay ve 12 burç dikkate alınarak hazırlanır ve Hakan, av sırasında suya sürdüğü yabancı hayvanlardan suyu geçen 12 hayvanın her birinin ismini bir yıla verir. Fare suyu geçen ilk hayvandır ve bu yüzden ilk yıl fare yılı olarak adlandırılmıştır (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015, s. 149). Türklerce fare yılı hayırlı ve bol yağışlı bir yıl olarak kabul edilir.

Masallarda fare yiyecekleri aşırı bir kemirgen, kediler tarafından verilen görevi yerine getiren bir hayvan veyahut kahramana yardımcı kılavuz hayvan olarak karşımıza çıkabilmektedir. İncelenen Anadolu masallarından Yılmaz Kaval'ın Tunceli yöresinden derlemiş olduğu “Asme Hanım” masalında kılavuz fareye rastlanmıştır.

4.2.4.1. Motif Tahlili: Fare

Asme Hanım masalında, bir paşanın üç oğlu vardır. Paşa ölmeden önce “*Ne olursa olsun yedinci kapıyı açmayacaksınız*” (Kaval, 2019, s. 362) diye vasiyet eder. En büyük oğlu babasının vasiyetine uymaz ve kapıyı açar. Odanın duvarında çok güzel bir resim görür ve büyük oğul resmin sahibi, Asme Hanım'ı bulmak için yola çıkar. Büyük oğlan ona verilen görevleri yerine getiremez ve dev büyük oğlanı yer. Ortanca oğlan da büyük oğlan gibi verilen göre görevleri yerine getiremez ve dev tarafında yenilir. Küçük oğlan, verilen görevleri yerine getirir ve devi öldürür. Asme Hanım'ı bulmak için tekrar yola koyulan küçük oğlan, altınları çalmak isteyen fareyi öldürmez. Küçük oğlana fare kılavuzluk eder:

“Dur beni öldürme, benim bilmediğim şey yoktur. Bu çaldığım altınları baş fareye verirsem o da seninle gelmeme izin verir. Beni cebine koy, sen ne arıyorsan onu bulurum ne sorarsan cevabı bende” (Kaval, 2019, s. 365)

der. Küçük oğlan Asme Hanım’ı bulabilmek için fareyle yola çıkar

“Fare gerçekten de Küçük Oğlan’ a, Asme Hanım’ın evini bulmuş. Beraber kapısına kadar gelmişler⁷⁴. Fare:

‘Birazdan kapıyı çaldığımızda Asme Hanım kapıyı açacak, onun tılsımı var, ağzı dili açılmaz. Sen kapı açılınca merhaba de, ben içeriye geçip döşeklerinin altından onun yerine cevap veririm⁷⁵”
(Kaval, 2019, s. 365).

der. Oğlan farenin dediklerini yapar ve farede Asme Hanım yerine cevap verir. Asme Hanım bu duruma çok sinirlenir, ancak konuşmaz. Fare ertesi günde Asme Hanım yerine konuşur, Asme Hanım tekrar sinirlense de cevap vermez. Üçüncü gün fare:

“Akşam olunca sen tekrar içeri gel ben bu defa Asme Hanım’ın hemen yatağının altına gireceğim. Önce Asme Hanım’ı sor sonra ondan sana masal anlatmasını iste hepsini ben anlatacağım⁷⁶”
(Kaval, 2019, s. 366)

der. Küçük oğlan, farenin söylediğini yapar. Fare masal anlatır ve Asme Hanım konuşur. Ancak fare Asme Hanımın tılsımı olduğunu söyler ve Asme Hanım’ı tılsımdan kurtarır. Küçük oğlan ve Asme Hanım muradına erer (Kaval, 2019, s. 362-367).

Masalda olağanüstü bir şekilde konuşan kılavuz fare, erkek kahramana, onu öldürmemesi karşılığında kılavuzluk eder. Fare olağanüstü bilgilidir ve masalda bunu “benim bilmediğim şey yoktur” sözleriyle ifade eder. Bilgisiyle kahramanı gitmek istediği yere götürür, Kimsenin konuşuramadığı Asme Hanımı konuşturur ve tılsımını bozmanın yolunu yine fare bilmektedir.

Nitekim Anadolu masallarında kılavuz hayvan olarak ortaya çıkan fare motifinin belli başlı özellikleri şunlardır

- 1) Kılavuz fare tek bir şekilde ortaya çıkar: hırsızlık yapan fare kahraman tarafından yakalanır.
- 2) Kılavuz fare sadece erkek kahramana kılavuzluk eder:
- 3) Kılavuz hayvanın olağanüstü özellikleri vardır:
 - a) Kılavuz fare olağanüstü bir şekilde konuşur.

⁷⁴ Hayvan erkek kahramanın yolu bulmasında kılavuzluk eder(MST-B563.4.1).

⁷⁵ Erkek kahramanın konuşmayan kimseyi konuşturmasına hayvan kılavuzluk eder (MMY).

⁷⁶ Erkek kahramanın konuşmayan kimseyi konuşturmasına hayvan kılavuzluk eder (MMY).

b) Kılavuz fare çok bilgilidir. O kimselerin bilmediği bilgi gücüne sahiptir.

4.2.5. İnek

Dişi sığır anlamına gelen inek, Türk halkının Orta Asya bozkırlarından Anadolu coğrafyasına kadar süren yolculuğunun kültürel ve sosyal tarihinde önemli bir yere sahip olagelmıştır. Sosyal hayatta besi hayvanı olarak beslenen, zaman zaman, özellikle konar-göçer yaşamda gücünden yararlanarak yük ve binek hayvanı olarak kullanılan inek, Türk kavmi için bunlarında ötesinde bir anlam kazanmıştır. Göktürk çağında, daha kuzeylerde oturan Kırgız Türkleri, atalarının bir ata-mağarasında inekle yaşadığına ve kendilerinin inekten türediğine inanmıştır (Ögel, 2014b, s. 679; Ögel, 2014a, s. 26). Yakut Türklerinin bazı boylarının kutsal ataları ise Alaca İnek, Boz inek ve ayak ya da baş kısmında bir parça beyazlık bulunan inekler olarak görülmüştür. Kabile, bu kutsal ineklerden hangisinden türediğine inanmış ise o hayvanın adı ile birlikte anılmış, hayvanı hoş tutarak, en iyi şekilde bakmış ve onun sütünü içmemiş, etinden yememiştir (Ögel, 2014b, s. 679; Ögel, 2014a, s. 39). Türkistanlıların inancına göre ise “Yada taşı” ve ya “Panzehir taşı” yağmur, rüzgar gibi farklı durumlar için farklı büyüler, dualarla kullanılan olağanüstü güçlere sahip bir taştır ve genellikle ineklerin midesinde bulunmaktadır (Roux, 2005, s. 162). Tatar mitolojisine göre ise 12 hayvanlı Türk takviminde bulunan İnek yılı zahmetli bir yıl olarak görülmüştür. Bu yılda doğan çocuklar merhametli ve vatansever olur. Ancak kış daha çetin geçer, mahsul ise daha azdır (Kalafat, 2013, s. 39).

İnek, Türklerde çeşitli ruhlara belirli amaçlarla verilen kurban olarak da görülmüştür. Örneğin Yakut Türklerinde, aslen insanlara kötülük getiren Kıtay Baksı Toyon, demircilerin koruyucu ruhudur ve demirciler onun şerefine kırmızı bir inek keserek, ineğin kanını örs, çekiç gibi demircilik aletlerine sürer daha sonra ise ineğin ciğerini demir ocağında yok oluncaya kadar döğerek ritüellerini gerçekleştirmiş olurlardı (Ögel, 2014a, s.76). Tanrılar, ruhlar ve insanlar arasında aracılık görevi gören şamanlar ise belirli ruhlara hizmet etmek ve onların gönderdiği hastalıkları iyi etmek, onlardan dilek dilemek için yine ineklerden kurban vermişlerdir (İnan, 1986 s. 78). Anadolu coğrafyasına gelindiğinde ise Anadolu Alevilerinde, inek kafalarını evin görünen bir yerine veya kapı girişlerine asmak nazar değmesine karşı, uygulanan yaygın bir inanıştır (Türkdoğan, 2019, s.29).

Anadolu masallarında inek; besi ve yük hayvanı, kahramana yardımcı hayvan olarak var olabildiği gibi kahramana yol gösterici, kılavuz hayvan olarak da karşımıza çıkmaktadır. Kitap ve tezlerden elde edilerek, incelenen Anadolu masallarında, Satı Kumartaşlıoğlu'nun Balıkesir yöresinden derlemiş olduğu “Yapağı Eğiren İnek”, Necati Demir'in Anadolu'nun çeşitli yörelerinden derlemiş olduğu ve *Anadolu Türk Masallarından Derlemeler* isimli kitabında topladığı “Kel Kız”, “Geyik ile Kız Kardeşi”, Nedim Bakırcı'nın Niğde yöresinden derlemiş olduğu “Sarı İnek”, Suna Pamir Bildik'in Yıldızlılı Atıfet Bildik'ten Derlediği “Fatma”, Yılmaz Kaval'ın Tunceli yöresinden derlediği “Alık ile Fatık” masalıyla birlikte varyantlar dâhilinde 11 masalda kılavuz inek tespit edilmiştir.

4.2.5.1. Motif Tahlili: İnek

Yapağı Eğiren İnek masalında bir kızı olan adam, eşinin ölümünden sonra tekrar evlenir. Evlendiği kadının da bir oğlu bir kızı vardır. Üvey anne, kızı inek otlatmaya gönderir ve otlatırken yapağı eğirmesini ister. Kız, Üvey annesinin verdiği görevi yerine getiremezse cezalandırılacaktır ve bu sebeple ağlar. İnek dile gelir ve kızın her gün bu yapağı eğirmesine yardım eder. Bunu fark eden üvey anne ineği kestirmek ister. Kız bu duruma çok üzülür, ne yapacağını bilemez ve ineğin yanına gider. İnek:

*“Benim etimi yiyecekler. Kendimi ne yapacaklar? Sen de benim kemiklerimi topla. Falan yerde bir kuyu var. Götüür, git, kemiklerimi at içine. Senin başın dara düştüğü zaman, oraya gel. İki damla gözyaşı düşür. Ben sana yardımcı çıkarım”*⁷⁷ (Kumartaşlıoğlu, 2006, s. 318)

der. Kız, ineğin söylediklerini yaparak, inek öldükten sonra da hayatta kalır ve türlü mücadeleler sonrası muradına erer (Kumartaşlıoğlu, s. 317-319). *Sarı İnek* masalı (Bakırcı, 2000, s. 290-293) ve *Kel Kız* (Demir, 2018a, s. 681-682) masalında da *Yapağı Eğiren İnek* masalında olduğu gibi inek kızın hayatta kalmasına yardımcı olur ve ölümünden sonra da hayatta kalabilmesi, beslenmesi için ne yapması gerektiğini öğretir yani kılavuzluk eder. İnek:

*“ Hiç ağlama. Beni kessinler, çattıkları yerden kemiklerimi toplayacaksın, iri kemiklerimi bir yalağa gömeceksin, ufak kemiklerimi bir yalağa gömeceksin”*⁷⁸ (Bakırcı, 2000, s. 291).

⁷⁷ Kadın kahramanın hayatının kurtulmasında (beslenmesine) hayvan kılavuzluk eder(MMY).

⁷⁸ Kadın kahramanın hayatının kurtulmasında (beslenmesine) hayvan kılavuzluk eder(MMY).

“ Gel, sen ağlama! Etim onlara acı gelir, sana tatlı gelir. Etimi ye, kemiğimi sakın ziyan etme. Kemiklerimi derimin içine sar, kapının arkasına göm. Kırk gün sonra da aç, bak”⁷⁹ (Demir, 2018a, s. 681)

Alık ile Fatık masalı ve varyantlarında da Alık ve Fatık olan iki kardeş vardır. Bu iki kardeşin anneleri ölür ve babaları, iki çocuğu olan bir kadınla evlenir. Kadın Alık ve Fatık’ı aç bırakır kendi çocuklarını besler. Bu duruma çok üzülen ve aç kalan çocuklar ahıra gidip ağlar. Ahırda inek dile gelir ve neden ağladıklarını sorar. Alık ve Fatık olan biteni ineğe anlatır. İnek: “Siz gelin benim boynuzlarımı kaldırın, içinden yemekler çıkacak yemekleri yiyin sonra boynuzlarımı yerine takın”⁸⁰(Kaval, 2019, s. 330) der. Çocuklar ineğin dediğini yaparlar ve ineğin yardımıyla beslenirler. Üvey anneleri, aç bıraktığı halde kilo alan çocuklardan şüphelenir. Durumu anlayan üvey anne ineği kestirmek ister. Alık ile Fatık buna çok üzülür ve ineğin yanına giderler. İnek : “Onlar beni kestiğinde benim etim onlara acı size tatlı olacak. Götürüp bir yere gömün acıktığınız zaman gidip çıkarın size yemek olur.”⁸¹(Kaval, 2019, s. 331) der. İneğin söylediklerini yapan çocuklar hayatta kalır ve türlü maceralar sonrasında muratlarına ererler (Kaval, 2019, s. 329-356). *Geyik ile Kız Kardeşi* (Demir, 2018a, s. 626-630) masalında da inek, anneleri ölen ve üvey anneleri tarafından kötü muamele gören iki kardeşe kılavuzluk eder. İnek:

“ Benim bir boynuzumdan yağ, bir boynuzumdan da bal akar. Siz gidip gelin, boynuzlarımı emin’ (...) “Beni kesecekler. Siz kemiklerimi hiç ziyan etmeyin, gömün bir tarafa ve kırk gün bekleyip sonra açın”⁸² (Demir, 2018a, s. 626)

Fatma masalında da üvey anne, üvey kızının kendi kızlarından güzel olmasına katlanamaz ve üvey kızı, Fatma’dan olmadık işler ister. Üvey anne, Fatma’yı aç bırakır ve evin bütün işlerini ona yaptırır. Fatma, hayvanları otlatırken bir inek dile gelir ve kızı memelerinden akan yağ ve balla beslemeye başlar. Günden güne daha da güzelleşen kızı üvey anne fark eder. Durumu anlayan üvey anne ineği kestirmek ister. Bu duruma üzülen Fatma, ineğinin yanına gider ve inek: “Bak Fatma, benim etimden hiç yeme, kemiklerimi de ahıra göm, ne zaman darda kalırsan gel gömdüğün yeri aç, ben sana yetişirim”⁸³(Bildik, 1995, s. 253) der. Fatma ineğinin dediklerini yapar. Günün birinde padişahın oğlu evlenir ve düğüne herkes davetlidir. Ancak üvey anne Fatma’yı götürmez. Fatma

⁷⁹ Kadın kahramanın hayatının kurtulmasında (beslenmesine) hayvan kılavuzluk eder(MMY).

⁸⁰ Kadın ve erkek kahramanın hayatının kurtulmasında (beslenmesine) hayvan kılavuzluk eder(MMY).

⁸¹ Kadın ve erkek kahramanın hayatının kurtulmasında (beslenmesine) hayvan kılavuzluk eder(MMY).

⁸² Kadın ve erkek kahramanın hayatının kurtulmasında (beslenmesine) hayvan kılavuzluk eder(MMY).

⁸³ Kadın kahramanın hayatının kurtulmasında (beslenmesine) hayvan kılavuzluk eder(MMY).

durumu ineğin kemiklerine anlatır. İneğin kemikleri kıza bir araba ile elbise verir ve dile gelir: *"Bir saat oturacaksın, üvey annenlerden önce geleceksin, sakın zamanını geçirme, hiç kimseyle de konuşmayacaksın"* (Bildik, 1995, s. 254) der. İneğin kemiklerinin dediklerini yapan Fatma, padişahın oğluyla evlenerek muradına erer (Bildik, 1995, s. 252-255).

Bu masalarda, ineğin kıza öğrettiği, ölümünden sonra uzuvlarına yapılması gereken işlemler, ritüeller, değişebilir ancak temel kaide aynıdır. İneğin uzuvları toprak altına veya toprak görevi görebilecek kapalı torbalara konulur ve oradan yiyecek elde edilir.

İncelenen Anadolu masalarında inek kızın hayatta kalmasına yani beslenmesine yardımcı olur ve ölümünden sonra da hayatta kalabilmesi, beslenmesi için ne yapması gerektiğini öğretir yani kılavuzluk eder. Anadolu masalarında, ineğin kıza öğrettiği ölümünden sonra olan ritüeller, değişebilir ancak temel kaide aynıdır. İneğin uzuvları, kemikleri toprak altına veya toprak görevi görebilecek kapalı torbalara konulur ve oradan yiyecek, kıyafet veyahut kahramanın istekleri elde edilir.

Kılavuz inek masalarda olağanüstü bir şekilde dile gelerek annesi ölen kahramanı veya kahramanları beslenme görevini üstlenir. Öleceğini anlayan kılavuz inek, kendi ölümünden sonra dahi kahramana nasıl besleneceğinin yolunu öğretir ve Anadolu masalarında bunun tek bir yolu vardır o da kılavuz ineğin kemiklerini veya uzuvlarını ineğin öğrettiği şekilde işleme tabi tutmaktır. Kahraman, ölen ineğin kemiklerinden yardım dilenir. Bu ayınle ilgili Orta Asya şamanlarının hayvanların şekillerini ve kemiklerini bir araya getirerek onlardan yardım istemesinin izlerini taşıdığını söylemek yanlış olmaz (Ögel, 2014, s.40) ve inek, bu ritüelin nasıl yapılması gerektiğini kahramana öğretir. İncelenen Anadolu masalarında kılavuz inek masal kahramanının besleyip büyüttüğü devamlı baktığı, çiftlik hayvanıdır. Ancak olağanüstü bir şekilde annenin ölümü ve kahramanın aç kalması üzerine, kahramanı beslemek amacıyla ortaya çıkar. Kılavuz inek Anadolu masalarında iki öksüz kardeşe ve ya öksüz bir kıza kılavuzluk yapar, onları bir anne gibi korur. Kılavuz ineğin sıra dışı bir şekilde normal ineklerden farklı olarak boynuzlarından ve ya memelerinden yağ ve bal akar, kılavuz inek yapağı eğirebilir. Kılavuz ineğin ölümünden sonra, kahraman tarafından işleme tabi tutulan uzuvları yiyecek verebilir veyahut kesilen ineğin eti kahraman hariç herkese acı gelebilir. Nitekim İncelenen Anadolu masalarında kılavuz inek motifinde belli başlı özellikler tespit edilmiştir:

- 1) Kılavuz ineğin ortaya çıkışı tek bir şekilde gerçekleşmektedir: İnek, masal kahramanının besleyip büyüttüğü devamlı baktığı, çiftlik hayvanıdır.
- 2) Kılavuz inek olağanüstü özelliklere sahiptir:
 - a) Kılavuz inek, annenin ölümünden sonra kahramanla, olağanüstü bir şekilde konuşur, dile gelir.
 - b) Kılavuz ineğin boynuzlarından ve ya memelerinden yağ ve bal akar. Kılavuz inek bu sayede aç kalan kahramanı besler.
 - c) Kılavuz inek ölümünden sonra da kahramanı beslemeye devam eder: kesileceğini anlayan inek, ölümünden sonra arta kalan kemiklerinin ve ya uzuvlarının ne yapılacağı konusunda kahramana kılavuzluk ederek kahramanın hayatta kalmasını sağlar.
- 3) Kılavuz inek iki tip kahramana kılavuzluk eder:
 - a) Annesi ölmüş genç kıza kılavuzluk eder.
 - b) Biri kız diğeri erkek olmak üzere anneleri ölmüş iki kardeşe kılavuzluk eder.

4.2.6. Kedi

Türk kültüründe ev hayvanı olarak kabul edilen kediler ile ilgili inanışlar yerleşik hayat ve şehirleşme etrafında şekillenmiş olarak karşımıza çıkmaktadır. Altay Türklerinde yeni eve taşınmadan önce, evin içerisinde bir kedi dolaştırılma inancı yaygındır ve kedinin seçtiği oda evin en güvenli, en iyi odası olarak görülür, bu sebeple karyolalar bu odaya konur (Kalafat, 2009, s. 2017). Tatar Türklerinde de benzer bir uygulama görülmektedir; Tatar Türkleri de yeni evlerine taşınmadan önce bir kedi getiriler, kedi yeni eve girdiği takdirde o evde mutlu olacaklarına inanırlar, eğer kedi eve girmezse o evde şeytanların olduğuna sonucuna ulaşırlar (Kalafat, 2013, s. 45). Anadolu coğrafyasında da kedi ile ilgili inanışlar mevcuttur örneğin kara kedi uğursuz, bazı kedilerin dilleri mühürlüdür (Kalafat, 2013, s. 45). Yine bazı yörelerde kedinin kendi yüzünü yalaması misafire işaretken, kara kedinin iki kişi arasından geçmesi ayrılık olarak yorumlanır (Yıldırım, 2013, s. 93).

Kediler Anadolu masallarında Olağanüstü özellikler gösterdiği gibi olağan şekilde de karşımıza çıkabilirler. Masalarda kedi motifi, kahramanın evcil hayvanı olarak ortaya çıkmaktadır. Evcil olan bu kediler sahibinin yüzüğünü tekrar almasına yardım edebilir, bir ormancıyla ormanda sohbet edebilir, şehri fare istilasından kurtarabilir ve yahut kahramana kılavuzluk yaparak yol gösterebilirler.

Kitap ve tezlerden elde edilerek, incelenen Anadolu masallarında, Ferit Ayyıldız'ın İspir ve Pazaryolu yöresinden derlemiş olduğu “Üç Kız Gardaş”, Handan Kasımoğlu'nun Van yöresinden derlemiş olduğu “Altın Perçemli Çocuğlar” Mehmet Özçelik'in Afyonkarahisar'dan derlemiş olduğu “Yedi Kızlar” masalıyla birlikte 3 masalda kılavuz kedi motifi tespit edilmiştir.

4.2.6.1. Motif Tahlili: Kedi

Üç Kız Gardaş masalında, bir padişahın üç kızı vardır. Padişah kızlarını evlendirmek ister ve bunun için tellallar bağırır. Sarayın önündeki dilek taşına ilk oturana kızlarını verecektir. Bir dev adam gelir ve dilek taşına oturur. Padişah önce en büyük kızını bu adama verir. Adam en büyük kızını sınıyor ve kız başarısız olur dev adam o kızını yer. Daha sonra tekrar padişaha giden dev adam, padişahın ortanca kızını bir yalanla alıp gider. Ortanca kız da devin sınavından başarısız olur ve dev onu da yer. Dev daha sonra en küçük kızını da almak için bir yalan söyler ve alır. En küçük kız devin sınavından kedisi sayesinde kurtulur. Kedi:

*“O seni sınıyor. Biyerde gizlenip geleceğ. Sen dedühlerini yap. (...) ‘O bi yere getmedi. Seni sınıyor. Dedühlerini hemen yap Ama sahin onun odasını modasını dolanma”*⁸⁴ (Ayyıldız, 2001, s. 244).

der. Kedinin kılavuzluğu sonucunda kız ölümden kurtulur (Ayyıldız, 2001, s. 243-244).

Altın Perçemli Çocuğlar masalında, evlenmek isteyen üç kız padişah babalarına karpuz gönderirler. Üç kız kardeş, kendi kendilerine konuşup vaatler verirken bir padişahın oğlu bunu duyar. Büyük ve ortanca kardeş vaatlerini yerine getiremez. Üçüncü kız kardeş, padişahın altın perçemli bir oğlanla kız doğurur. Büyük ve ortanca kız kardeş çocukları cazı ninesine verirler. Cadı ninesi çocukları bir sandığa koyup denize bırakır ve onları bir değirmenci bulur. Oğlan tanımadığı babasıyla av sırasında karşılaşır (Kasımoğlu, 2010 s. 635-648). Bu sırada Ahmet'e kedi yolu gösterir, kılavuzluk eder. kedi: “*Bah, men nerden geçtim, siz de ordan gelin. Kedi, beleee dolaşı. Nerden gidi, onnar peşine gidi*”⁸⁵ (Kasımoğlu, 2010 s. 649). Kedi aynı zamanda Ahmet'i zehirlenmekten kurtarır. Kedi:

⁸⁴ Kadın kahramanın görevini yerine getirmesinde hayvan kılavuzluk eder(MMY)./kadın kahramanın hayatının kurtulmasında hayvan kılavuzluk eder(MMY).

⁸⁵ Hayvan erkek kahramanın yolu bulmasında kılavuzluk eder(MST-B563.4.1).

“Dur Ahmet, yeme! Men oni gohluym, sen sora ye. Kedi geli, gohliyi. Baħi zehir! Oni ali, geli masanın altına. Baħa yemek çeki oğlanın önüne. Diyi: - Men gohliyim, sen sora ye”⁸⁶
(Kasımoğlu, 2010 s. 649).

der. Kedinin söylediklerini yapan kahraman muradına erer.

Yedi Kızlar masalında, yedi oğullu adam ve yedi kızlı adam vardır. Yedi oğullu adam, yedi kızlı adamla alay etmektedir. Yedi oğullu adamın en büyük oğlu ve yedi kızlı adamın en küçük kızı bir işe gönderilirler ve yedi oğullu adam ve yedi kızlı adam kim daha fazla para kazanacak diyerek iddialaşırlar. Kız erkek kılığında işe girer, vezirin çobanı olur. Ancak erkek kılığında olan kızdan vezirin oğlu şüphelenir ve onun kız olduğunu kanıtlamaya çalışır. Erkek kılığında olan kızın, kız olduğunu kanıtlamak için annesiyle çeşitli planlar yapar. Fakat kızın kedisi, onu uyarır ve kılavuzluk eder:

“Abla, abla! Senden şüpheleniyorlar. Böyle böyle yapacaklar’(...) ‘Yarın sidik yarıştıracaksınız. Ama sen üzülme ben kasabın çöplüğünden biraz bağırsak getiririm. Sen onunla vezirin oğlunu yenersin.’⁸⁷(...) Annesi de bu defa hamama gitmelerini söyler. Yine kedi gidip kıza haber verir”
(Özçelik, 1993, s. 678-679).

Kedinin yaptığı kılavuzluk sayesinde kız olduğu anlaşılmaz ve kız kaçıp kurtulur (Özçelik, 1993, s. 677-680).

İncelenen Anadolu masallarında evcil hayvan olarak karşımıza çıkan, kadın veya erkek kahramana kılavuzluk edebilen kedi, kahramanın bilinmeyen bir zamanda sahiplendiği kedisi olabileceği gibi kahramana babası tarafından da verilebilir. Kılavuz kedi olağanüstü bir şekilde konuşur. Masalarda kılavuz kedi sıra dışı bir şekilde bilgilidir, *Altın Perçemli Çocuklar* masalında olduğu gibi kedi yolu bilir ve kahramana gitmesi gereken yolu gösterebilir veyahut *Yedi Kızlar* masalında olduğu gibi kahramanın gerçek kimliğini saklamak için tehlikelerden kurtarmanın bir yolunu bulabilir. *Üç Kız Gardaş* masalında üç kardeşten sadece kedisi olan en küçük kız devin elinden, kedisinin kılavuzluğu sayesinde kurtulmuştur. Nitekim İncelenen Anadolu masallarında tespit edilen kılavuz kedi motifine üç masalda rastlanmış olup, kılavuz kediler ile ilgili belirli özellikler tespit edilmiştir:

- 1) Kılavuz kedinin ortaya çıkışı iki şekilde gerçekleşmektedir:
 - a) Kılavuz kedi, kahramanın bilinmeyen bir zamanda sahiplenip beslediği kedisidir.

⁸⁶ Erkek kahramanın hayatının kurtulmasında hayvan kılavuzluk eder(MMY).

⁸⁷ Kadın kahramanın verilen görevi yerine getirmesinde hayvan kılavuzluk eder(MMY).

- b) Kılavuz kedi, kahraman yolculuğa çıkacağı zaman, kahramana babası tarafından verilir.
- 2) Kılavuz kedi olağanüstü özelliklere sahiptir
- a) Kılavuz kedi olağanüstü bir şekilde, kahramanla konuşur, dile gelir.
- b) Kılavuz kedi bilgilidir; bilgisi sayesinde tehlike anında kahramana ne yapması gerektiği konusunda kılavuzluk ederek, yol gösterir ve kahramanı kurtarır.
- 3) Kılavuz kedi kadın veya erkek kahramana kılavuzluk yapabilir.

4.2.7. Köpek

Köpek, Türk boylarınca üzerine karşıt anlamlar yüklenmiş bir hayvan olmuştur. Prto-Bulgar Türk toplumlarında ve Çin'in kuzeyindeki bazı eski Türk kavimlerinde tapınan ve kurban sunulan bir hayvan olarak görülürken (Çoruhlu, 2002, s. 154), diğer Türk boylarının çoğunluğunda olumsuz bir anlam kazanmış, aşağı görülmüştür. Altay Türklerinin yaratılış mitolojisinde Tanrıya ihanet etmiş bir bekçi olarak görülen köpek(Roux, 2005, s. 89), 12 hayvanlı Türk takviminde de mahsullerin düşük olduğu, hastalıkların arttığı bir yıl olarak kabul edilmiştir (Kalafat, 2016, s.75). Bireysel olarak bir hayvan ruhuna sahip olan, hayatları boyunca bu hayvan ruhundan yardım gören ve ayinleri sırasında yine bu hayvan ruhlarının biçimine giren şamanlar arasında köpek ruhunu alan şamanlar zayıf şaman olarak görülmüştür ve köpek ruhu şamanlar tarafından yer altı seyahatlerinde kullanılan kötü ruh olmuştur (Çoruhlu, 2002,154; Ögel,2014a, s.41). Türk toplumunda aşağı, olumsuz görülen köpeklerin yanı sıra efsanevi köpeklerde varlığını sürdürmüştür: Örneğin Kırgız Türklerinde köpeklerin ulu beyi olarak görülen ve hiçbir yaban hayvanın elinden kurtulamadığı Kumayık adlı son derece önemli bir köpek var olmuştur (Çoruhlu, 2002,154; Ögel, 2014b, s.153). Yine Manas-Han ve oğullarını konu alan destanlarda av köpekleri kahramanların en önemli dostlarıdır (Ögel, 2014a, s.610).

Türklerce bekçi olarak görülen, bazen olumsuz bazen ise olumlu anlamlar kazanan köpek, Anadolu masallarında kimi zaman kahramanın evcil, yardımcı hayvanı olurken kimi zaman da yedi başlı vahşi bir canavar olarak ortaya çıkmıştır. Kitap ve tezlerden elde edilerek, incelenen Anadolu masallarında, Mehmet Yardımcı'nın Malatya ilinden derlemiş olduğu "Kırık Anahtar", Necati Demir'in Anadolu'nun çeşitli yörelerinden derlemiş olduğu ve *Anadolu Türk Masallarından Derlemeler* isimli kitabında topladığı

gibi “Ali Gözü Kız Gözü Yaktı Yandırdı Bizi”, Mine Ayan’ın Şanlıurfa’dan derlemiş olduğu “Alican”, Namık Aslan’ın *Yozgat Masallarında Motif ve Tip Araştırması* adlı doktora tezinde yer alan “İnci Mercan Dağı” ve Esmâ Şimşek’in Yukarı Çukurova bölgesinden derlemiş olduğu “Kör Dev” masalıyla birlikte 5 masalda kılavuz köpek tespit edilmiştir.

4.2.7.1. Motif Tahlili: Köpek

Kırık Anahtar masalında, fakir bir ailenin üç oğlu ve bir kızı vardır. Bir gün evde yiyecek bittiğinden adam çocuklarına bakabilmek için ava çıkar ve geri dönmez. Daha sonra en büyük oğul ava gider ve bir ihtiyar tarafından öldürülür. İhtiyar adam, babaya ve büyük oğluna daha önce yaptığını yapar ve ortanca oğlan da ölür. En küçük oğlan ava giderken, köpek dile gelir:

“Ben de seninle geleceğim. Ben de seninle geleceğim. Ben ne yaparsam sen de onu yapacaksın.” demiş. (...) Köpek sedire çıkmayıp kapının önüne oturmuş. (...) Köpek yemeği koklamış ve yememiş. Bunu gören çocuk da yememiş”⁸⁸ (Yardımcı, 2012, s.152)

Köpeğin yaptıklarını yapan en küçük oğlan ölümden kurtulur. İhtiyar adamı öldüren en küçük oğlan adamın sakallarında kırık anahtar olduğunu görür ve hepsine teker teker bakar. Odalardaki altınları ve gümüşleri alır ve mutlu, zengin bir hayat yaşamaya başlarlar (Yardımcı, 2012, s. 151-152).

Alican masalında, çok zengin bir ailenin Alican adında bir kızı vardır. Kardeşinin askere gitmesini engellemek için erkek kılığına giren Alican, askere gider. Alibey askerde Alican’a âşık olur. Alibey, Alican’ın kız olup olmadığını anlamak için dereye yüzmeye davet eder. Alican bunu köpeğine danışır:

“Eğer gitmezsen senin erkek olduğunu anlar. O yüzden sen, Alibey’e dereye yüzmeye onunla gideceğini söyle. Gerisini bana bırak ben hallederim”⁸⁹ (Ayan, 2019, s. 251)

der. Köpeğinin dediğini yapan kız zor durumdan kurtulur. Ancak bu Alibey İnci Mercan dağına gitmek ve sonrasında da erkeklerin oynayabildiği bir oyun oynamak ister. Köpek:

“Oraya git ama orada sakın bir şey alma. İnci, boncuğa kapılma. Eğer bir şey alırsan inci, boncuğa dalarsan senden şüphelenirler. Bir şey alacak olursan tespah olsun(...) Köpeği oyunu

⁸⁸ Erkek kahramanın hayatının kurtulmasında hayvan kılavuzluk eder(MMY).

⁸⁹ Kadın kahramanın verilen görevi yerine getirmesinde hayvan kılavuzluk eder (MMY).

anlatmış. Alican'a korkmaması gerektiğini söylemiş. Alican oyunun nasıl oynandığını köpeğinden öğrenmiş"⁹⁰ (Ayan, 2019, s. 251-252)

der, köpeğinin dediklerini uygulayan Alican'ın kız olduğu anlaşılmaz ve terhis olur. Terhis olduktan sonra Alican ve Alibey evlenir ve kırk gün kırk gece düğün yaparlar (Ayan, 2019, s. 251-252).

İnci Mercan Dağı masalında, padişahın yedi oğlu ve yedi kızı vardır. Kör olan padişah, yedi oğluna büyükten küçüğe İnci Mercan Dağı'na gidip bir yaprak getirmesi söyler hiçbiri kabul etmez. Yedi kızına büyükten küçüğe sorar en küçük yedinci kızı, erkek kılığında padişah babasını iyileştirmek için İnci Mercan Dağı'na gitmeyi kabul eder ve Ali Efendi olarak köpeğiyle birlikte yola düşer. Kız yolda Vahdi Efendi'yle karşılaşır. Vahdi Efendi, Ali Efendi'nin kız olduğunu anlar ve annesiyle bunu kanıtlamak için plan yapar ve kızla sidik yarıştırmak ister. Olan biteni duyan köpek, kıza her şeyi anlatır ve ne yapması gerektiğini söyler:

*"Sen benim kuyruğumu paçanın arasına kıştır, ben ondan daha uzağa akıtırım, sen hiç meraklanma"*⁹¹ (Aslan, 1994, s. 327)

der. Köpeğinin söylediklerini yapan kız zor durumdan kurtulur. Ancak Vahdi Efendi İnci Mercan dağına gitmek ister. Köpek:

*"Sakın ha inciye mercana el uzatma ben orda onları yer yutarım buraya gelince ötürük olur hep çıkartırım yur yıkar torbaya doldurursun sakın onlara heves etme"*⁹² (Aslan, 1994, s. 327)

der. Köpeği sayesinde bu durumdan da kurtulan genç kızı, Vahdi Efendi tekrar sınamak ister ve yatacağı yere gül döker. Köpek durumu sahibine haber verir ve köpeğinin yardımıyla kız zor durumdan kurtulur. Vahdi Efendi ise vazgeçmek istemez. Köpek: *"Ne yapacaksan bu gece yap işin kötü buradan kaçmaya bak"*⁹³ (Aslan, 1994, s. 327-328) der. Kız, köpeğin dediklerini yapar ve Ali Efendi'nin kız olduğu anlaşılmaz. Yaprığı babasına götürür ve padişahın gözleri açılır. Daha sonra Vahdi Efendi ile muratlarına ererler (Aslan, 1994, s. 325-329). Diğer bir masal olan *Ali Gözü Kız Gözü Yaktı Yandırdı Bizi* masalında da iki kardeşten birinin üç oğlu birinin de üç kızı vardır. Üç kız babası küçümsenir, en küçük kız babasının derdine derman olmak için erkek kılığına girip iş arar (Demir,2018a, s.463-465). *İnci Mercan Dağı* masalında olduğu gibi *Ali Gözü Kız Gözü*

⁹⁰ Kadın kahramanın verilen görevi yerine getirmesinde hayvan kılavuzluk eder (MMY).

⁹¹ Kadın kahramanın verilen görevi yerine getirmesinde hayvan kılavuzluk eder (MMY).

⁹² Kadın kahramanın verilen görevi yerine getirmesinde hayvan kılavuzluk eder (MMY).

⁹³ Kadın kahramanın verilen görevi yerine getirmesinde hayvan kılavuzluk eder (MMY).

Yaktı Yandırdı Bizi masalında da köpek, kız olduğu anlaşılmasın diye kılavuzluk eder. köpek:

“ *Senin altına çiçek serecekler. Sen sağa, sola dönerek bu çiçeği iyice ez, demiş. (...) ‘Bacıcığım, akşam seni muayene edecekler. Ben bir kuş tutup getireyim. Sen onu bacağının arasına koy’ (...)* *Bacıcığım, yarın seni havuza götürecekler. Sen soyunup havuza girme, yalandan oyalan. Oğlan soyunup girince ben atı ürkütürüm. O sırada sen, “At kaçtı” diye, atı tutmaya gidersin. O, sen gelene kadar yıkanır. Sen yıkanmaya girince yine atı ürkütürüm. O, atı getirene kadar sen yıkanır çikarsın. Seni yine göremez”*⁹⁴ (Demir,2018a, s.464-466)

der. Kız, köpeğinin söylediklerini yapar ve zor durumdan kurtulur.

Kör Dev masalında, bir padişahın üç oğlu vardır. Padişah kör olur ve ancak kırk devin ortasındaki ağaçtaki yaprakla iyileşecektir. Padişahın küçük eşinden iki oğlu babalarını iyileştiremez. En son büyük eşinden oğlu yola çıkar. Köpek bu oğlana yol göstermekte ve kılavuzluk etmektedir:

“*Şu yol; ‘Geder selâmetle gelir yol,’ şu yol da; ‘Geder gelmez yol,’ (...)* ‘Önüne bir tiken gelir, ‘Aman ne güzelmiş’ de, ‘Ne gadara güzel kokuyor;’ de. Al bir tanesini bağzına sok, Ordan sonra bir pınar gelir. Bu pınarın biri gan akıyor, biri irin akıyor. O gandan da iç; ‘Ay ne gadar güzel şurubumus,’ de. Bir pança iç, öteki irinden de al; ‘Ne gadar güzel, datlı balımış’ de. Bir pança da ondan iç diyor-. Feryatla, arkandan; ‘öldürüyorlar ha, galdırıyorlar ha...’ diye gulâna arkandaa sedalar gelir. Sakın arkana dönüp de bakma. Az ötede, önüne bir örtük gapı çıkar, onu aç, açık gapıyı da ört. Ordan get, biraz irdede de, itin önünde ot var, atın önünde et var. Onnarı birbirleriyle değişdir. Şimdi oruya varın, devleri orda bulun,”⁹⁵ (Şimşek, 1990, s. 570)

der. Oğlan köpeğin dediğini yapar ve yolu bulur. Daha sonra devden kurtulan ve yaprağı alan kahraman babasını iyileştirir (Şimşek, 1990 s. 569-574).

İncelenen Anadolu masallarında tespit edilen kılavuz köpek, masal kahramanının evcil hayvanı ve ya *Kör Dev* masalında olduğu gibi yolda karşılaştığı ve beslediği bir hayvan olarak ortaya çıkabilmektedir. Kılavuz köpek hem erkek kahramana hem de kadın kahramana kılavuzluk yapar. Kılavuz köpek, masal kahramanıyla olağanüstü bir şekilde konuşabilir ve kahramanın tamamlaması gereken görevinde yol arkadaşlığı yaparak, ona yol ve yöntem gösterir. Sahibine sadık olan kılavuz köpek masallarda normal bir köpeğin aksine sahibinin, bir insanın dediklerini yapmaz, onun yerine sahibi kılavuz köpeğinin söylediklerini yaparak muradına erer. Masallarda son derece bilgili ve akıllıca hareket eden kılavuz köpek, normalin dışında zekâsıyla karşısındaki insanı kandırır. Nitekim

⁹⁴ Kadın kahramanın verilen görevi yerine getirmesinde hayvan kılavuzluk eder (MMY).

⁹⁵ Hayvan erkek kahramanın yolu bulmasında kılavuzluk eder(MST-B563.4.1) / Erkek kahramanın verilen görevi yerine getirmesinde hayvan kılavuzluk eder (MMY).

Anadolu masallarında tespit edilen kılavuz köpek motifiyle ilgili belirli özellikler tespit edilmiştir:

- 1) Kılavuz köpeğin ortaya çıkışı iki şekilde gerçekleşmektedir:
 - a) Kılavuz köpek, kahramanın evcil hayvanıdır
 - b) Kılavuz köpek, kahramanın yolda karşılaştığı ve beslediği bir hayvandır.
- 2) Kılavuz köpek olağanüstü özelliklere sahiptir
 - a) Kılavuz köpek olağanüstü bir şekilde, kahramanla konuşur, dile gelir.
 - b) Kılavuz köpek bilgilidir; kılavuz köpeğin normalin üstünde zekâsı ve bilgisi sayesinde kahramanın görevini tamamlaması ve ne yapması gerektiği konusunda kılavuzluk eder.
 - c) Kılavuz köpek, kahramanın yani sahibinin sözünü değil, kahraman yani sahibi kılavuz köpeğin sözünü dinler, itaat eder.
- 3) Kılavuz köpek hem kadın hem de erkek kahramana kılavuzluk yapar.

4.2.8. Kurt

Doğu Türkçesinde “böri”, Oğuz Türkçesinde “kurt” olarak geçen bu yırtıcı hayvan, Türk mitolojisinde, inançlarında önemli bir yere sahiptir (Roux, 2005, s. 300; Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015, s. 148). Zaman içerisinde kurt, Türkler için tapınılan bir totemden kutsal bir sembol haline gelmiş (Ögel, 1971, s. 12) Türk toplumu kurda kutsiyet atfetmiş, atalarının kurttan geldiğine inanmıştır. Kao-çı Kağan, akıllı ve o kadar iyi olan kızlarına evlenmeleri için sadece tanrıyı laik görmüş ve nihayetinde bu tanrı bir kurt olarak gelmiş, Kao-çı halkı bu kurttan türemiştir. Yine Lin adlı bir memleket tarafından mağlup edilen ve soylarından geriye, 10 yaşında ayakları kesilmiş bir erkek çocuğu kalan Göktürkler, bu çocuğun bir dişi kurt ile karı-koca hayatı yaşamasıyla türemiş, kurt Göktürklerin soyunu kurtarmıştır (Ögel, 2014a,17-37). Kurt, Türklere yerleşecekleri, türeyecekleri yerleri göstermiş, Türkler, kurdun yardımıyla dağları aşmıştır (Ögel, 2014a, s.502).

Altay Türkleri kurdu Göktengri olarak anmış (Kalafat, 2009, s. 217), Yakutlar ise masallarında kutsal ruhların 9 oğlunu kurt şeklinde tasvir etmiştir(Ögel, 2014a, s.46). Kutsal ve koruyucu, ata-ruh olarak tasvir edilen kurt, mezar taşlarının üzerinde, şaman elbiseleri ve malzemelerinde tanrı-kurt olarak yerini almıştır (Çoruhlu, 2002, s.134). Kurt, Türkler için aynı zamanda yiğitlik ve hükümdarlığın da bir sembolü olmuştur. Türk

halkı büyük Hükümdarlara, kudretlerini göstermek için unvan olarak “Kök-Börü” sıfatını kullanmışlardır (Ögel, 2014a, 54).

Türkler, kurdun çeşitli uzuvlarının onları koruyacağına inanmış ve yanında bulundurmuştur: Örneğin Altay Türkleri, yeni doğan bebeklerinin beşiğine astıkları kurt dişi ve kurt pençesinin nazara, kötü ruhlara karşı koruyucu olduğuna, evin kapısına asılan kurt pençesinin ise eve uğur getirdiğine inanmış, Kazak Türkleri nazarlık olarak kurt dişi kullanmıştır(Kalafat, 2009, s. 205-217; Boratav, 2012, s. 74). Erzincan yöresinde kurdun kıyamete kadar yaşadığına inanılmış, Van yöresinde ise halk arasında ölüm meleğinin kurt kılı taşıyan kimseye dokunmayacağı söylenmiştir(Yıldırım, 2013, s. 93; Kalafat, 2009, s. 237).

Kitap ve tezlerden elde edilerek, incelenen Anadolu masallarında, Bilge Seyidoğlu'nun Erzurum'dan derlemiş olduğu “Padişahın Üç Kızı” masalı, Öznur Kara'nın Tarsus'tan derlemiş olduğu “Üç Turunçlar” masallarıyla birlikte 2 kılavuz kurt tespit edilmiştir.

4.2.8. 1. Motif Tahlili: Kurt

Padişahın Üç Kızı masalında, padişahın üç kız ve üç oğlan çocuğu vardır. Çocukların babası ölmeden önce vasiyet eder ve üç kız kim isterse onlara vermelerini söyler. En büyük ve ortanca oğlan babalarının vasiyetini yerine getirmek istemez, ancak en küçük kardeş babalarının vasiyetini yerine getirir ve büyük kız kardeşi kuşa, ortanca kız kardeşi tilkiye ve küçük kız kardeşi kurda verir. Bir zaman sonra kardeşlerini merak eden oğlanlar hem onları görebilmek hem de kuş avlamak için yola çıkarlar. Yolda bir kuyuya denk gelirler. Kuyuya sadece en küçük kardeş inebilir. En küçük kardeş kuyuda karşılaştığı devi öldürür ve burada ki üç kızını alarak yukarı çıkar. Üç kızını sırasıyla ağabeylerine ve kendine alır. Ancak ata binecekleri sırada Üç Kıçlı Köse en küçük oğlanın nişanlısını kaçırmış. Oğlan, nişanlısını bulmak için yola çıkar. Sırasıyla en büyük ablasının, ortanca ablasının ve en küçük ablasının evine tesadüf eder. En küçük ablasının eşi olan kurt, oğlana onu Üç Kıçlı Köse'ye götürmesi için yanına bir kurt verir:

“Peki gidecekse sabah gitsin. Ona bir asker vereyim. O giderse onu parçalar. Parçalarını toplasın eve getirsin. O yolu biliyor, onu götürür.” Onu bir kurdun sırtına bindirir ve kurda: ‘Bunu al git. Üç kıçlı kösenin kapısına bırak, fakat onu parçalar’⁹⁶ (Seyidoğlu, 2016, s.164-165).

⁹⁶ Hayvan erkek kahramanın yolunu bulmasına kılavuzluk eder(MST-B563.4.1).

Kurt oğlanı gideceği yere g6t6r6r ve saklanıp bekler. 6ç Kıçlı K6se oğlanı parçalara ayırır. Kurt oğlanın parçalarını toplayarak eniştesine getirir ve eniştesi onu iyileştirir. Ancak oğlan vazgeçmez ve tekrar gider. İkinci seferinde 6ç Kıçlı K6se oğlanı daha da beter parçalar ve kurt onu tekrar iyileştirir. Kurt:

*“Oğlum b6yle gidip parçalanıp gelmekle olmaz. Sen git kıza s6yle bunun canının yerini sana g6stersin. O canı 6ld6rme dikten sonra sen ondan kurtulamazsın”*⁹⁷ (Seyidoğlu, 2016, s.164-165)

der. Kurdun s6ylediklerini dinleyen oğlan 6ç Kıçlı K6se'nin tılsımını 6đrenir ve onu 6ld6r6r, muradına erer(Seyidoğlu, 2016, s. 158-168).

6ç Turunçlar masalında, padişahın bir oğlu vardır. şehzade, bir ihtiyar kadının testisine su doldurduğunu g6r6r ve o testiye taşla kırar. Testisi kırılan kadın, şehzadeye *“İnşallah seni 6ç Turunçlar derdi tutar da sararıp solasın”* (Kara, 2007, s. 131) der. şehzade, hasta olur ve 6ç Turunçların adını sayıklar ve şehzade yola çıkar. şehzade anneleri avlanmaya giden iki kurt yavrusunu yılandan kurtarır. İnine d6nen kurt şehzadeye yardım etmek ister. şehzade, kurda 6ç Turunçları sorar. Kurt 6ç Turunçların yolunu şehzadeye tarif eder ve şehzadenin yapması gerekenleri anlatır:

*“Ben 6ç Turunçların yerini biliyorum. Hemen şu karşıda g6r6nen Ala Dağı aşacaksın. O dağın ardında her biri birbirinden b6y6k yedi kutlu dağ vardır. Onları da tek tok aşacaksın. Yedinci dağın tepesine varınca orada bir saray g6receksin. O sarayda acımasız bir dev yaşar. İşte bu sarayın iki kapısı vardır. Kapıkırdan biri açık durur, diğerı kapalı durur. Kapıların 6n6nde ise, bir k6pek ve bir de koyun bağlıdır. K6peğin 6n6nde ol, koyunun 6n6nde el var. O kapılara vardığında k6peğin 6n6ndeki otu koyunun 6n6ne, koyunun 6n6ndeki eli k6peğin 6n6ne koy. Açık kapıyı kapat, kapalı kapıyı aç. Açlığın kapıdan içeri gir. Girdiğin yolun iki yanında da dikenler var. Dikenler senin yolda y6r6meni engelleyecek. O zaman onları, ‘şu g6llerin g6zelliğine bak’ diyerek sevgiyle okşa. Bunu s6yleyince dikenler açılıp sana yol verecektir. Yolun sonuna vardığında, b6y6k bir ağaçla karşılaşacaksın. Sarayın sahibi dev, o ağacın allında olur. Eğer devin g6zleri açıksa uyuyor, kapalıysa uyanık demektir. Ağacın sadece bir dalında 6ç tane turunç var. Yerden 6ç taş al ve ‘Bismillah’ diyerek turunçlara al. 6ç taşı da attığın halde turunçlar d6şmezse, oracıkta taş kesilirsin. Turunçları d6ř6rebilirsen, onları kaptığın gibi oradan kaçmaya başla. Eğer turunçları kesmek istersen mutlaka bir su başında kesmeyi unutma.’ demiş”*⁹⁸ (Kara, 2007, s. 132-133).

Kurdun kılavuzluğuyla oğlan 6ç turunçlara sahip olur ve muradına erer. (Kara, 2007, s. 130-134).

⁹⁷ Erkek kahramanın d6şmanlarını yenmesine hayvan kılavuzluk eder(MMY).

⁹⁸ Hayvan erkek kahramanın yolunu bulmasına kılavuzluk eder(MST-B563.4.1)/Erkek kahramanın arzuladığı amaca ulaşmasında hayvan kılavuzluk eder (MMY)

Dede Korkut Kitabı'nda mübarek sayılan kurt (Ergin, 2014, s. 101), İncelenen Anadolu masallarında olağanüstülükler gösterir. Anadolu masallarında sadece erkek kahramana kılavuzluk yapan kurt, kahramanla olağanüstü bir şekilde konuşabilir. Kılavuz kurt masallarda kahramanın kız kardeşiyle evlenerek ve ya kahramanın ormanda tesadüf ettiği kurt yavrularını yılandan kurtarmasıyla ortaya çıkabilir. Kılavuz kurt bilgilidir ve bu bilgisiyle kimselerin bilmediği diyarlara kahramanı götürebilir veyahut ona yolu ve ne yapması gerektiğini öğretebilir. Üstün derecede güçlü olan kılavuz kurt masallarda kahramanı sırtında taşıyabilmektedir. Nitekim, kılavuz kurt ile ilgili tespit edilen belirli özellikler şunlardır:

- 1) Kılavuz kurdun ortaya çıkışı tek bir şekilde gerçekleşmektedir: kurt vahşidir ve kahramanın karşısına tesadüfen çıkar ve vahşi kurt kahramanın kız kardeşiyle evlenir veyahut kahraman kurdun yavrularını bir yılandan kurtarır.
- 2) Kılavuz kurt olağanüstü özelliklere sahiptir
 - a) Kılavuz kurt olağanüstü bir şekilde, kahramanla konuşur, dile gelir.
 - b) Kılavuz kurt bilgilidir; bilgisi sayesinde kahramanı kimsenin bilmediği diyarlara götürebilir veya kahramanın görevini tamamlaması için ne yapması gerektiğini söyler.
 - c) Kılavuz kurt olağanüstü bir şekilde büyük ve güçlüdür: Bu sayede kahramanı sırtında taşır.
- 3) Kılavuz kurt sadece erkek kahramana kılavuzluk yapar.

4.2.9. Kuşlar

Anadolu masallarında sık sık karşımıza çıkan kuş motifi, kimi zaman hangi kuş türü olduğu belirtilerek (karga, kartal, güvercin vb.) kimi zaman ise sadece “kuş” isimlendirmesiyle karşımıza çıkmaktadır. Bu bölümde, incelenen Anadolu masalarında, türü belirtilmeden yalnızca “kuş” olarak geçen kılavuz kuş motifi ana başlık altında ele alınacak, türü belirtilen, karga, güvercin, kartal vb. kılavuz kuşlar ise alt başlıklarda incelenecektir.

4.2.9.1. Anka Kuşu

Olağanüstü ve büyük bir kuş niteliği taşıyan ve Arap-İslam kültüründe Anka veya Zümrüdüanka ismiyle anılan bu olağanüstü varlık, çeşitli mitolojilerde farklı şekilde

adlandırılmıştır. Yunan mitolojisinde Phoenix, Hint mitolojisinde Garuda, İran mitolojisinde Simurg olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk mitolojisinde de Reşideddin'in Anka kuşuyla benzerlik kurduğu tuğrul/toğrul (Ögel, 2014b s. 166) ve kartal olabileceği ihtimali üzerine durulan karakuş isimleriyle anılan ve diğer milletlerinkine göre benzerlik ya da farklılıklar gösteren olağanüstülük ve büyüklük niteliklerini taşıyan bir kuş bulunmaktadır (Duymaz, 1998 s. 91; Çoruhlu, 2002, s. 131). Türklerin Kumay kuşu dedikleri Hüma kuşu, peygamberin hadislerinde ve İslami edebiyatta geçen bir kuştur. İslamiyet'te ve Önasya masallarında Zümrüdüanka kuşu ile Hüma kuşu birbirine karışmıştır. Bu bağlamda Ögel şu ifadeleri kullanmaktadır: *“Hindistan'ın Daruga'sı ile İran'daki Hüma ve Anka kuşlarından da keskin çizgilerle ayrılıyordu. Bu sebeple, Ortaasya mitolojisinde görülen her büyük kartalı, Daruga, Hüma ve Anka kuşları ile birleştirmek doğru değildir”* (Ögel, 2014a, s. 124)

Kitap ve tezlerden elde edilerek, incelenen Anadolu masallarında, Ignác Kúnos'un Anadolu'da derlemiş olduğu “Rüzgâr Dev”, masalı, Mehmet Yardımcı'nın Malatya'dan derlemiş olduğu “Zülfü Siyah” masalı, Yılmaz Kaval'ın Tunceli'den derlemiş olduğu “Zümrüdüanka Kuşu” masalı, Fatma Kutay Çalışkan'ın Arpaçay köylerinden derlemiş olduğu “Cihanşah” masalı, Esmâ Şimşek'in Yukarı Çukurova yöresinden derlemiş olduğu “Gül İle Sinan” masalı, Ferit Ayyıldız'ın İspir ve Pazaryolu yörelerinden derlemiş olduğu “Padişahın Oğullarına Vasiyeti” masalı, Yeliz Bahadır'un Uşak'tan derlemiş olduğu “Zümrüdüanka Kuşu” masalı, Mustafa Sargın'ın Tokat'tan derlemiş olduğu “Anga Guşu” masalı, Satı Kumartaşlıoğlu'nun Balıkesir'den derlemiş olduğu “Padişahın Oğlu”, “Keloğlan” masalları, Talha Tunç'un Manisa'dan derlemiş olduğu “Üç Oğlan Kardeş” masalı, Esra Dalğar'ın Bucak yöresinden derlemiş olduğu “Dev ile Üç Oğlan” Muhammed Bekdik'in Ereğli'den derlemiş olduğu “Keloğlan ve Zümrüdüanka Kuşu”, Rabia Bayezit'in Van-Gevaş yöresinden derlemiş olduğu “Simurg Kuşu” Sagıp Atlı'nın Kastamonu'ndan derlemiş olduğu “Padişah ve Oğulları”, Ahmet Öcal'ın Boğazlıyan-Yozgat çevresinden derlemiş olduğu “Ayı Kulak”, “Yedi Başlı Dev” masallarıyla birlikte varyantlar dâhilinde kılavuz 17 anka tespit edilmiştir.

4.2.9.1. 1.Motif Tahlili: Anka Kuşu

Rüzgâr Dev masalında üç oğlu olan padişah öleceğini anlar ve oğullarına iki vasiyette bulunur. İlk vasiyete göre oğullarından hangisi, padişah öldükten sonra mezarında üç gece beklerse tahta o çıkacaktır. İkinci vasiyete göre ise padişah, kızlarını

her kim ilk evlenmek için isterse, sorgusuzca vermelerini ister. Padişahın vasiyetlerini sadece en küçük oğlan yerine getirir ve tahta geçmesi gereken odur ancak iyi yürekli en küçük oğlan tahtı en büyük kardeşine verir. Kız kardeşlerini de sırasıyla ilk isteyen aslan, kaplan ve kuşla evlendirir. Bir zaman sonra evlenen küçük oğlanın karısını Rüzgar devi kaçıtır. Karısını bulmak isteyen şehzade yola çıkar ve bu yolda sırasıyla kız kardeşlerinin evine tesadüf eder. Aslan ve kaplan eniştelere yardımıyla, Zümrüdüanka kuşu eniştesinin yanına gider. Oğlan olup biteni Zümrüdüanka'ya anlatır. Kuş oğlana karısını aramaktan vaz geçmesini, Rüzgâr devini yenmenin çok zor bir iş olduğunu söyler. Ancak oğlan vazgeçmez. Kuş:

“oğlum bari sen durmazsın anın sarayı filan yerdedir, oraya gideceğn amma kendisine sakın görünme, eyer seni göreceğ olursa hemen öldürür hiç bakmaz, hem de sen anın nereden gelüp nereye gittiğni göremezsın, çünkü o rüzgyar gibidir, kendini sakın”⁹⁹ (Kúnos, 2009, s. 29)

der. Eşini kurtarmak için ola çıkan oğlan, Rüzgâr devinin sarayına gelir ve kuşun sözünü dinlemez, eşini kaçırmaya çalışır. Rüzgâr devi uyanır ve oğlanı öldürür. Şehzadenin eşi, kahramanın ölüsünü torbaya koyar ve atı Şehzadenin ölüsünü kuş eniştesine getirir. Zümrüdüanka oğlanı tekrar diriltir ve oğlanı karısından vazgeçirmeye çalışır. Şehzade vazgeçmez, bunun üzerine kuş:

“oğlum mademki sen bundan vazgeçmeyeceğn oraya vardığnda karını alup kaçma, devin tılsımını anla da ilk önce anı öldürelim soğra karın da sen de kurtulursun”¹⁰⁰ (Kúnos, 2009, s.33)

der. Oğlan kuşun dediğini yapar ve devin tılsımını öğrenip kuş eniştesinin yanına gelir. Zümrüdüanka, kuşlarına emir verir ve oğlanın, deniz aygırını/beygirini yakalamasında kuşlar yardım eder. Zümrüdüanka sayesinde şehzade, rüzgâr devini öldürerek muradına erer. (Kúnos,2009, s.22-36).

Zülfü Siyah masalında padişahın üç oğlu vardır. Padişah günün birinde hasta olur ve ölür. Ancak ölmeden önce oğullarına vasiyette bulunur. Babalarının vasiyetini üç oğlan da yerine getirmez ve küçük oğlan hariç sefer sırasında ölürler. Küçük oğlan tesadüf eseri kurtulur ve intikam almak için ağabeylerini öldüren Arap'ı arar. Yolculuğu sırasında Zümrüdüanka kuşuna tesadüf eder. Kahraman başından geçenleri Anka'ya anlatır ve yardım ister. Anka bütün kuşları çağırır ve Arap'ın yerini bilen olup olmadığını sorar ve sadece bir Anka kuşu, Arap'ın yerini bilmektedir. Kuş padişahı sırtına almış ve :

“ kuş hemen götürüp eliyle koymuş gibi Arap'ın kapısının önüne bırakmış padişahı. ‘Bu Arap'ın ahırda siyah bir atı var, evine gizlice gir ve ahırda ata görünmeden gizlen. Akşam olunca da

⁹⁹ Hayvan erkek kahramana yolu bulmasında kılavuzluk eder(MST-B563.4.1).

¹⁰⁰ Erkek kahramanın düşmanlarını yenmesine hayvan kılavuzluk eder (MMY).

yalnızca ellerini ata göster. At ellerini görünce ürker ve tepinmeye başlar. Bu sefer Arap onu sakinleştirmek için ahıra iner; şeker, fıstık verir. Tekrar ellerini göster. At yine huysuzlanınca bu sefer gelir onu timar eder. Tekrar ellerini göster, bu kez yine susmazsa ona güzel bir kötek atar. Artık ata görünsen bile bir daha ahıra gelmez”¹⁰¹ (Yardımcı,2012, s. 294)

der. Kuşun söylediklerini yapan padişah Arap’ı öldürür ve muradına erer. Yardımcı,2012, s.293-294).

Zümrüdüanka Kuşu masalında bir padişahın kızı olur ve padişah bir sihirbaz çağırır. Sihirbaz padişahın kızının filan şehirdeki fakir bir adamla evleneceğini söyler. Zaman geçer ve kız büyür. Kız, sihirbazın dediği gibi fakir bir oğlana âşık olur. Bunu duyan padişah çok kızar ve kızını fakir gençle evlendirmez, onu başka bir şehirde yaptırdığı eve kapatır. Fakir genç, padişahın kızını görebilmek için onu aramaya çıkar. Yolculuğu sırasında Kaf dağına, Zümrüdüanka kuşunun yanına gelir, Zümrüdüanka kuşundan onu sevgilisine götürmesi için yardım ister, Zümrüdüanka kuşu:

“Ey oğlan, git bana yedi deve eti, yedi depo su, bir tane de inek kasnağı (derisi)bana bul.”
(Kaval,2019, s.658)

der. Oğlan kuşun isteklerini yapar ve çocuğa bir kafes yapıp deriyi üzerine geçirmesini söyler. Kuşun isteklerini yapan oğlan kafesi Zümrüdüanka kuşunun sırtına geçirir. Kuş:

“Bu yükleri benim üzerime yükle sen de bu kafese gir. Bahsettiğin yere yedi sene de ancak varırım. Bu yedi yıl boyunca erzak bitmezse seni oraya ulaştırırım. Ben sana ne zaman ‘gak’ dersem et ver bana, sana ‘guk’ dersem su ver bana”¹⁰² (Kaval,2019,s.658)

der. Zümrüdüanka kuşu oğlanı padişahın şehrine getirir. Oğlan türlü maceralardan sonra sevdiğine kavuşarak muradına erer (Kaval,2019,s.657-659).

Cihanşah masalında padişahın üç oğlu vardır. Padişah oğullarını evlendirmek ister. Büyük oğul vezirin kızıyla, ortanca oğul vekilin kızıyla nişanlanır. Küçük oğul Cihanşah evlenmek istemez, fakat padişah Cihanşah’ı da evlendirmek ister. Cihanşah şehrin dışına dolaşmaya çıkar ve gâipten bir ses Cihanşahın muradının bir kara taşın dibinde olduğunu söyler. Cihanşah babasının gelinlerinden isteklerini bu taşa söyler ve güvercin kılığında bir kız gelir. Cihanşah ve peri kızının düğünleri olacağı zaman, Cihanşah kızın güvercin donunu saklar. Bunun üzerine kız nikâhın artık kendi babasının yanında İsmi Bilor dağında Kaf memleketinde yapılmak zorunda olduğunu söyler ve gider. Cihanşah peri kızının peşine düşer. Cihanşah gittiği bir şehirde iki adam tarafından kandırılıp dağda bırakılır. Dağdan inen Cihanşah yola çıkar ve bir sarayın önünde ihtiyar bir adama denk

¹⁰¹ Erkek kahramanın düşmanlarını yenmesine hayvan kılavuzluk eder (MMY).

¹⁰² Hayvan erkek kahramanın yolunu bulmasına kılavuzluk eder(MST-B563.4.1).

gelir. İhtiyar adam peri kızını bulması için ona yardım eder ve Cihanşah'ı yolu bilen Zümrüdüanka kuşuyla periler memleketine göndermek ister. Anka:

*"Men de dedi boş gelip çıhabilmirem. Men bu adamı nerden götürüm? Meni gereh dedi, besdiyesen (...)
Gırh gün mana dedi gıyruh yedirecehsen (...)
Yediği gadar, gece günüz. gırh bir deyende otuz tene tuluş su,
otuz da gıyruh dedi. Benim arhama göy. Bu adam da bineceh. Eger gederemse götürecem. gedemesem,
meni gırh gün daha besdeyecen (...)
Cihanşah, bah bu çalının dibinde, bu çuhurru yerde anam bizi üç bala
çihartdı. Anası bu taraftan geldi (...)
Anam dedi, perler gızdarına bu tarafta yahalanmışdı"¹⁰³ (Çalışkan, 2018, s.12-13)*

der. Zümrüdüanka kuşu, Cihanşah'ı ikinci denemesinde sevdiği kıza götürür ve Cihanşah muradına erer. (Çalışkan, 2018, s. 7-14)

Gül İle Sinan masalında padişahın üç oğlu vardır. Padişah, oğulları arasından kime tahtını bırakacağına karar vermek ister ve oğullarını bir sınava tâbi tutar. En küçük oğlan, padişahın istediği sınavı verirken bir yılan tarafından alıkonur. Yılan, bir sırrı öğrenmesi karşılığında onu bırakacağını söyler. Sırrı öğrenmek için yola çıkan en küçük oğlan kuşlar padişahının sarayına gelir. Burada padişahın yardımıyla, yolu bilen bir Anka kuşu oğlanı kanadının arasına alıp, bir yazının ortasına götürüp bırakmış. Kuş:

*"Oğlum, şu yolu görüyor musun?" (...)
'Bu yolu devam eyle. İreli varırsan, bir saray çıkar
garşıaa. Sarayın ön gapısında, ganatlı gapı. Birisi gapalı, birisi açık gapının. Açık gapıyı gapa,
gapalı gapıyı aç. Daha ireli varırsan bir çit çeşme var. Biri akıyor, biri gapalı. Onnarın da, gapalı
olanını aç, açık olanını gapat. Daha ireli varırsan oğlum, gapının ağzında bir köpek, bir de at
bağlı. Atın önünde et var, itin önünde ot. Onnarın da yerini değışdir. Ordan da ireli var, padişahın
sarayına çık. Sana sival verecek padişah, senin aradığın Sinan Padişah o. Sen, onun sırrını
soracaksın' (...)
'Seni, yirmidört saat, sarayın başında beklerim. Bana bir yerini görsedirsen,
gorkma, seni gurtarırım"¹⁰⁴(Şimşek, 1990, s.698-699)*

der. Oğlan kuşun dediklerini yapar ve muradına erer (Şimşek, 1990, s.690-705).

Padişahın Oğullarına Vasiyeti masalında padişah oğullarına ölmeden önce Dere kenarında oturmayın, dağ başlarında durmayın, her zaman için sahilden evinize gidip gelin diye vasiyette bulunur. En küçük çocuk babasının vasiyetine uymaz ve çöl ortasında konaklar. Bir ejderha gelerek oğlanın karısını esir alır ve Sinan İle Gül' ün hikayesini öğrenirse onları bağışlayacağını söyler. Oğlan bu hikâyeyi öğrenmek için yola çıkar. Yolda bir Anka kuşunun yavrularını yilandan kurtarır. Minnettar olan kuş, oğlana ondan bir dilek dilemesini ister. Oğlan başından geçenleri anlatır ve Sinan İle Gül' ün hikayesini öğrenmek istediğini söyler. Kuş: *"Eyvah ey ne zor bi işe galmişsan. Şimdi get sen, gırh*

¹⁰³ Hayvan erkek kahramanın yolunu bulmasına kılavuzluk eder(MST-B563.4.1).

¹⁰⁴ Hayvan erkek kahramanın yolunu bulmasına kılavuzluk eder(MST-B563.4.1)/ Erkek kahramanın verilen görevini yerine getirmesinde hayvan kılavuzluk eder (MMY).

tulum şarabınnan, girt dene de guzi getir.”(Ayyıldız, 2001, s. 298)Oğlan kuşun istediklerini yapar kuş:

“ *Tamam, şimdi Sinan Beg'in olduğu yere gideceviük. Onun melmeketine gettük mi, övüne gideceviük. O adami içeri alur. Yeddi sene çalışturur. Sora hekkeyi eder “Gül Sinan'a Neyledi, Sinan Gül'e neyledi”, ondan sora da boynuni keser’ (...)* ‘O hekkeyi bitürdühdən sora deki: ‘Ben bi pencerenin öğüne geçim de bi namaz gılım ondan sora ganim sene halaldur. Boynumi ele vur, ben de ömrüm varisa yeddi sene sora gelürem pencerenin önüne, ganadımı pencerenin öğüne gererim alur seni kaçanm.’¹⁰⁵(Ayyıldız, 2001, s. 298)

Kuşun dediklerini yapan oğlan, kuşun yardımıyla kurtulur ve muradına erer (Ayyıldız, 2001, s. 297-300).

Zümrüdüanka Kuşu masalı ve varyantlarında bir padişahın üç oğlu vardır ve her sene padişahın elmalarını bir dev yer. Padişahın en büyük ve ortanca oğlu devi yakalayamaz. En küçük oğlu ise devi yaralar ve devin ardından bir kuyunun içine girer. Kuyuda bulunduğu üç kızı devi öldürerek kurtarır. Büyük kızı büyük ağabeyine ortanca kızı ortanca ağabeyine, küçük kızı da kendisiyle evlendirmek ister ve kuyudan yukarıya çektirir. Fakat ağabeyleri küçük kızı da kendileri için alarak küçük kardeşlerini kuyuda bırakırlar. Kuyuya düşen oğlan en küçük kızın kendisine verdiği yüzüğü yalar ve ak koçun üstüne bineceği yerde kara koçun üstüne biner ve yerin yedi kat altına iner. Yerin yedi kat altında bir köye gelen oğlan, burada çeşmenin suyunu kesen ve insan yiyen bir devi öldürerek padişahın kızını kurtarır. Oğlan daha sonra burada bir ağacın tepesindeki Zümrüdüanka kuşunun yavrularını yılandan kurtarır. Kuş oğlana yavrularını kurtardığı için minnet duyar ve bir isteğini sorar. Oğlan kuştan onu yeryüzüne çıkarmasını ister. Kuş: “*Bana kırk yük et, kırk yük su getiriseñ seni yeryüzüne çıkarın.*¹⁰⁶” (Bahadur, 2017, s.167)der. Oğlan kuşun dediğini yapar. Kuş oğlanı yeryüzüne çıkarır: “*Guş cark dedikce oğlan et veriyo, curk dedikce su veriyo. Bôle bôle dünya yüzüne çıkıyolâ*” (Bahadur, 2017, s.168). Yeryüzüne Anka kuşunun kılavuzluğunda çıkan oğlan, türlü maceralardan sonra muradına erer (Bahadur, 2017, s. 165-171).

Zümrüdüanka kuşunun kahramanın yeryüzüne çıkmasında kılavuzluk ettiği: Anga Guşu, Padişahın Oğlu, Keloğlan, Üç Oğlan Kardeş, Dev ile Üç Oğlan, Keloğlan ve Zümrüdüanka Kuşu, Simurg Kuşu, Padişah ve Oğulları, Ayı Kulak, Yedi Başlı Dev masallarında, motif dizgisinde kahraman bir kuyuya düşerek yerin yedi kat altına gider ve burada türlü maceralardan sonra Zümrüdüanka kuşunun yavrularını bir yılandan kurtarır.

¹⁰⁵ Hayvan erkek kahramanın yolunu bulmasına kılavuzluk eder(MST-B563.4.1)/ Erkek kahramanın verilen görevini yerine getirmesinde hayvan kılavuzluk eder (MMY).

¹⁰⁶ Hayvan erkek kahramanın yolunu bulmasına kılavuzluk eder(MST-B563.4.1).

Kahramana minnettar olan ve yeryüzüne çıkmanın yolunu bilen kuş onu Kırk yük et ve kırk yük su karşılığında yeryüzüne çıkarır. Kahraman yeryüzüne çıkar ve türlü maceralar sonrasında muradına erer.

Masallarda olağanüstü bir şekilde konuşan kılavuz Anka kuşu kahramanın yolculuğu sırasında tesadüfen kaf dağında, yerin yedi kat altındaki bir ağacın tepesinde karşılaşmasıyla ortaya çıkmaktadır. Sadece erkek kahramana Kılavuzluk yapan Anka kuşu masallarda olağanüstü derecede büyük ve güçlüdür. Anka kuşu masallarda kuşların padişahı olarak anıldığı gibi olağandışı derecede bilgilidir. Zümrüdüanka, Simurg gibi isimlerle anılan bu kuş kimsenin bilmediği “Gül Sinan” hikâyesinin nasıl öğrenileceğini ve yahut yerin yedi kat altından ışıklı dünyaya nasıl çıkılacağını bilir. Kılavuz Anka kuşu aynı zamanda kahramanın kopan bacağına tekrar iyileştirme yeteneğine de sahiptir.

İncelenen Anadolu masallarında, kılavuz hayvan Anka kuşu motifi ile ilgili belirli özellikler tespit edilmiştir:

- 1) Kılavuz Anka ortaya çıkışı tek bir şekilde gerçekleşmektedir: Anka yerin altında bir ağaçta yaşar veya kahramanın karşısına tesadüfen çıkar.
- 2) Kılavuz Anka kuşu olağanüstü özelliklere sahiptir
 - a) Kılavuz Anka kuşu olağanüstü bir şekilde, kahramanla konuşur, dile gelir.
 - b) Kılavuz Anka kuşu bilgilidir; bilgisi sayesinde kahramanı kimsenin bilmediği diyarlara götürebilir, yer altından yeryüzüne çıkarabilir veya kahramanın görevini tamamlaması için ne yapması gerektiğini söyler.
 - c) Kılavuz Anka kuşu olağanüstü bir şekilde büyük ve güçlüdür: Bu sayede kahramanı sırtında taşır.
 - d) Kılavuz Anka kuşunun sıradışı tedavi edici gücü vardır. Kahramanın kopan bacağına tedavi edebilir.
- 3) Kılavuz Anka kuşu sadece erkek kahramana kılavuzluk yapar.

4.2.9.2. Bülbül

Divan edebiyatında aşğın kendisi olan bülbül, âşık edebiyatında sevgilinin kendisi ve ya bir unsuru olarak anlatılabilmiştir. Türkülerde bülbül sık sık kullanılmış, sadece bülbül için yazılan şiir ve türküler de olmuştur.(Temizkan,407-410). Sevgilinin sesi bülbüle benzetilmiş halk arasında bülbül güzel sesi ve tatlı diliyle anılmıştır. Nitekim Anadolu masallarında bülbül haberci yardımcı hayvan, güzel öten bir kuş veya bir

devin canını içinde barındıran varlık olarak karşımıza çıkabileceği gibi kahramana kılavuzluk eden bülbül olarak da varlığını sürdürür. Kitap ve tezlerden elde edilerek, incelenen Anadolu masallarında, Ignác Kúnos'un Anadolu'da derlemiş olduğu "Suskun Sultan" masalı, İbrahim Erşahin'in Kahramanmaraş yöresinden derlemiş olduğu "Altın Kafes" masalı, Lale Tunçbilek'in Şereflikoçhisar'dan derlemiş olduğu "Narin Kız" masallarıyla birlikte varyantlar dâhilinde 3 kılavuz bülbül tespit edilmiştir.

4.2.9.2. 1. Motif Tahlili: Bülbül

Suskun Sultan masalında, küçük bir oğlu olan padişah vardır. Şehzade pınardan su dolduran yaşlı kadının testisini üç kez kırar. Yaşlı kadın şehzadeye, "Allah sizi *Suskun Sultan*'ın aşkına düşürsün" (Kúnos, 2018, s. 64) der. Daha sonra hastalanan şehzade, lalasıyla birlikte *Suskun Sultan*'ı aramak için yola çıkar. Şehzade, çarşıda gezerken kafesinin içindeki bir bülbülü satın alır. Bülbül birden konuşmaya başlar ve şehzadeye neden üzgün olduğunu sorar ve bülbül:

*"Endişelenmenize hiç gerek yok. Yapmanız gereken çok kolay. Bu akşam saraya gidin, giderken beni de yanınıza alın. Sultan yedi kat örtünür; bu zamana kadar ne birisi onun yüzünü ne de o bir başkasınınkini görmüş tür. Kafesimi bir lambanın altına koyun ve sultana nasıl olduğunu sorun. Lakin cevap vermeye tenezzül etmeyecektir. O zaman ona lutfedip de yanıt vermeyecekse, dönüp lambayla konuşacağınızı söyleyin. Sonra da benimle konuşmaya başlayın, ben de size karşılık vereceğim."*¹⁰⁷(Kúnos, 2018, s. 68).

der. Kuşun söylediklerini yapmak üzere saraya giden şehzade, *suskun sultanın* yanına gider ve kuşun söylediği gibi kafesi lambanın altına koyar. *Suskun sultan*, şehzadenin sözlerini duymazlıktan gelir. Fakat bülbül şehzadenin sohbetine karşılık verir ve bir masal anlatır. Masalın sonunda *suskun sultan* dayanamaz ve karşılık verir. Şehzade, bülbül sayesinde ilk gece sultanı konuşturmayı başarır. Ancak *suskun sultan* onu üç defa konuşturan kimseyle evleneceğini belirtir. Bülbül:

*"Sultan sessizliğini bozduğu için öfkelenip lambayı kırdı şehzadem. Bu yüzden bu gece kafesimi duvarın yanındaki askılığa asın"*¹⁰⁸(Kúnos, 2018, s. 72)

der. Kuşun söylediğini yapan şehzade, ikinci gece de *suskun sultanı* konuşturur. Üçüncü gece geldiğinde bülbül:

¹⁰⁷ Erkek kahramanın görevinin yerine ketirmesinde hayvan kılavuzluk yapar (MMY).

¹⁰⁸ Erkek kahramanın görevinin yerine ketirmesinde hayvan kılavuzluk yapar (MMY).

“sultanın ikinci kez kandırıldığı için öfkeden deliye döndüğünü ve askılığı paramparça ettiğini, bu yüzden bir sonraki ziyaretinde kafesi kapının arkasına saklaması gerektiğini söylemiş kendisine”

¹⁰⁹(Kúnos, 2018, s. 74).

Bülbülün kılavuzluğu sayesinde şehzade amacına ulaşır ve Suskun Sultan ile evlenir (Kúnos, 2018, s. 64-75).

Altın Kafes masalında, padişahın bir oğlu vardır. Oğlanın sarayda hiç girmedığı bir oda vardır ve bu odanın anahtarını zorla alıp içeri girer. Odanın içinde bir kız resmi vardır ve oğlan o kıza âşık olur. Kız kendisini konuşturamadığı talipleri öldürmektedir. Padişahın oğlu hem ölmek hem de kıızı elde etmek için yerine kendine benzeyen fakir bir oğlanı koyar. Fakir oğlan ile yola çıkan padişahın oğlu bir bülbüle karşılaşır. Bülbül kendisine altın kafes yaptırılmak ve fakir oğlana altınları verip geri göndermesi karşılığında padişahın oğluna yardım edeceğini söyler. Padişahın oğlu teklifi kabul eder. Bülbül, padişahın oğluna kılavuzluk eder:

“Gızın yanına gadar gırk gapı geçeceksin. Her kapıdaki nöbetçiye bir altın vererek diğer kapıya varacaksın. Tam gızın gapısına gelince, beni goynundan çıkar’ (...) ‘Gızın odasında altın bir şemaden var. Ben uçup onun içine girecem. İçeri girince bana selam ver. ‘Selamun aleykum altın şemaden!’ de.’ demiş. ‘O senin yüzüne bakmaz. Benle konuşur’”¹¹⁰ (Erşahin, 2011, s.619).

Oğlan, bülbülün söylediklerini yapar. Bülbül oğlanla sohbet etmeye başlar, bir hikaye anlatır ve kız dayanamaz konuşur. İkinci gün bülbül tekrar gideceklerini söyler: *“Gene gideceğiz, gene hikaye anlatacam, sen gene tersini söyle!”¹¹¹ (Erşahin, 2011, s.622)* der. Bülbülün söylediklerini yapan oğlan, bülbülün kılavuzluğu sayesinde kıızı konuşturur ve padişahın oğlu ile kız evlenir (Erşahin, 2011, s. 617-623).

Narin Kız masalında, bir annenin iki kıızı vardır ve bu kızlardan üvey olanın ismi Narin’dir. Üvey annesi Narin’i sevmez ve ona türlü kötülükler yapar. Padişahın oğlu bir gün Narin’i görür ve ona âşık olur. Padişahın oğlu, Narin’i istemeye geldiğinde onu kömürlüğe kitler ve Narin yerine diğer kızını padişahın oğluna verir. Padişahın oğlu, Narin’i ararken bir bülbül dile gelir ve padişahın oğluna kılavuzluk eder. Bülbül:

“Aşkı benden iyi bilen yoktur. Bu kadar feryat etme! Şu harap kömürlüğün kapısının önünde eski bir kilim var. Kilimin altında bir anahtar var. O anahtarla kapıyı aç. Narin kız günlerdir orada kilitli. Ben ona bir parça ekmek götürdüm ama yine de baygındır. Narin kıızı kurtar”¹¹² (Tunçbilek, 2017, s. 201)

¹⁰⁹ Erkek kahramanın görevinin yerine ketirmesinde hayvan kılavuzluk yapar (MMY).

¹¹⁰ Erkek kahramanın görevinin yerine ketirmesinde hayvan kılavuzluk yapar (MMY).

¹¹¹ Erkek kahramanın görevinin yerine ketirmesinde hayvan kılavuzluk yapar (MMY).

¹¹² Hayvan erkek kahramana yolu bulmasında kılavuzluk eder(MST-B563.4.1).

der. Bülbülün kılavuzluğuyla Narin'e kavuşan padişahın oğlu muradına erer (Tunçbilek, 2017 s. 200-202).

Kılavuz bülbül motifi masalarda sadece erkek kahramana, diğer bir ifadeyle aşık erkek kahramana kılavuzluk yapmaktadır. Kılavuz bülbül tesadüf eseri karşılaşılan, ancak kahraman tarafından kafeste satın alınılabilen evcil bir hayvan veya bir ağacın tepesinde zgr bir kuş olarak ortaya çıkmaktadır. Kılavuz bülbül olağanüstü bir Şekilde konuşur, hatta öyle ki uzun masallar anlatır. Bülbül, çok aşık olan erkek kahramanı sevdiğine kavuşturur ve bunu suskunluk yemini etmiş, kimsenin konuşturamadığı kadın kahramanı konuşturarak yapar. Olağan dışı akıllı olan bülbül bilgisiyle suskunluk yemini etmiş kadın kahramana adeta bülbül suyu içirir. Diğer bir yandan bülbül, *Narin Kız* masalında olduğu gibi üvey annesinin kötülükler yaptığı Narin'i, erkek kahramana ulaştırabilir. Kılavuz bülbül incelenen Anadolu masallarında sıradışı bir Şekilde iki genci birbirine kavuşturur.

Nitekim Anadolu masallarında kılavuz bülbülün belli başlı özellikleri şunlardır:

- 1) Kılavuz bülbül tesadüf eseri ortaya çıkar. Bülbül, kahramanın tesadüf eseri satın aldığı bir hayvan veyahut ağaç dalında karşılaştığı zgr bir kuştur.
- 2) Kılavuz bülbül olağanüstü özelliklere sahiptir:
 - a) Kılavuz bülbül olağanüstü bir Şekilde kahramanla konuşur.
 - b) Kılavuz bülbül olağanüstü bir Şekilde akıllı, bilgilidir. Hatta yle ki uzun masallar anlatabilir ve kimsenin konuşturamadığı kimseleri konuşturabilir, kahramana bilgisiyle yol gösterir, olaylar karşısında ne yapması gerektiğini söyler.
- 3) Kılavuz bülbül sadece erkek kahramana kılavuzluk yapar.

4.2.9.3. Güvercin

Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan güvercin kutsal, avlanılması yasak olan bir hayvan olarak görülmüş, yuva yaptığı hanenin zengineleşeceğine inanılmıştır (Kalafat, 2013, s.36). Türkler Gvercine genellikle olumlu anlamlar yüklemiş, Ortaasya destanlarında güvercin aklı-gkl olarak tanımlanmıştır (Ögel,2014b, 696). Güvercin, Türk halk inancında bir dönüşüm motifi olarak da karşımıza çıkmaktadır. Örneğin: Tasavvuf ehli hacı Bektaş Veli güvercin Şeklinde görülmüş ve bu güvercin donuna girmek olarak adlandırılmıştır (Kalafat,2013, s.36), Dede Korkut Kitabı "Duha Koca Oğlu Del Dumrul" destanında Azrail güvercin Şeklinde karşımıza çıkmış (Ergin, 2014, s.179), Anadolu

masallarında peri kızları güvercin kılığında tasvir edilmiştir. Olumlu anlamlarının yanında Anadolu'da bazı yörelerde Aydın gibi güvercinin evde beslenmesi iyi karşılanmazken bazı yörelerde, örneğin Erzincan yöresinde ise güvercinin evde beslenmesi felç hastalığına karşı koruyucu nitelikte olduğuna inanılmıştır. (Aydiner, 2012, s.54- Yıldırım, 2013, s.93)

Masalarda güvercin şekil değiştirme motifi, kanadının tedavi edici özellikleri vb. şekillerde karşımıza çıkabildiği gibi kahramana yol gösterici, kılavuz hayvan olarakda görülmektedir. Kitap ve tezlerden elde edilerek, incelenen Anadolu masallarında, Bilge Seyidoğlu'nun Erzurum'dan derlemiş olduğu "Gülanber Hanım" masalı, Demet Şafak Aydın'ın Giresun'dan derlemiş olduğu "Çocuğu Olmayan Padişah ile" masalı, Esra Dalğar'ın Bucak'tan derlemiş olduğu "Kibirli Padişah", Mehmet Şakir Yavuz'un Muş yöresinden derlemiş olduğu "Bezirgan" masallarıyla birlikte 4 kılavuz güvercin tespit edilmiştir.

4.2.9.3.1. Motif Tahlili: Güvercin

Bezirgan masasında çok zengin bir adam vardır. Bu adam bütün servetini Allah yolunda fakirlere dağıtır ve karısı ile iki oğluyla köyden ayrılır. Yolda adamın karısı kaçırlır ve oğlunun birini kurt kapar diğerini ise nehir götürür. Kurt kapan oğlanı bir avcı, nehre düşen oğlanı bir değirmenci bulur, büyütür. Bir süre sonra tesadüfen karşılaşan bu oğlanlar arkadaş olur ve bir padişahın yanında çalışmaya başlarlar. Bir zaman sonra bu padişahın babaları olduğu ortaya çıkar. Babaları, oğullarını kaybettikten sonra bir şehre varır ve orada bir güvercin tarafından padişah seçilir:

*"Oranın ededine göre ölen bir padişahın sonra havaya bir güvercin bırakılmış, güvercin kimin başına konarsa padişah da o olurmuş. Babaları birkaç yıl önce bu memleketten geçerken buranın helki, ölen padişahlarından sonra kendilerine padişah seçiyormuş. Tesadüf orada olan babaları de meydana çıkar. Her seferinde güvercin gelip adamın başına konmuş. Burenin helki de mecbur adedlerine uymuş, babalarını padişah seçmişler"*¹¹³(Yavuz, 2006, s.203)

kuşun kılavuzluğuyla padişah olup oğullarını ve daha sonra karısını bulan adam muradına erer(Yavuz,2006, s. 202-203)

Gülanber Hanım masasında, bir çiftçinin oğlu ve kızı vardır. Çocuklar yetim kaldıktan sonra çiftçi yeniden evlenir. Üvey anne, çocukların babasını kandırarak

¹¹³ Padişah seçiminde (erkek) hayvan kılavuzluk eder(MMY).

çocukları öldürtmeye çalışır. Çocuklar bu durumdan güvercinin kılavuzluğu sayesinde kurtulur:

“Bir güvercin gelir der ki: ‘Bana bir lokma verin, size bir sır vereyim.’ Oğlan vermek istemez fakat kız verir. Kız verince: ‘Üvey anneniz sizi doyuruyor ki babanız sizi götürüp kessin. Hemen kaçın burdan’”¹¹⁴ (Seyidoğlu, 2016, s. 104).

Oğlan ve kız, güvercinin kılavuzluğuyla ölümden kurtulur, türlü maceralar sonrasında üvey anne ölümle cezalandırılır ve kız, oğlan ve baba muratlarına ererler (Seyidoğlu, 2016, s. 104-107).

Çocuğu Olmayan Padişah ile Vezir masalında, padişah ve vezirin çocuğu olmamaktadır. Padişah ile vezir av sırasında rüyalarında bir dede görürler ve bu dede onlara çocuklarının olması için elma verir. Dede, elmanın padişah ve vezir tarafından yenmesi gerektiğini ve bu elmadan doğacak çocukların kız ve oğlan olacağını, doğacak çocukların evlenmesi gerektiğini söyler. Dedenin söylediğini yapan padişah ve vezirin bir süre sonra çocukları olur. Padişahın kızı, vezirin oğlu olur. Padişah kızını vezirin oğluna vermek istemez. Bunun üzerine padişah tellallar bağırır ve güvercin kimin kafasına konarsa kızını onun evlendireceğini söyler:

“Bütün adamları topluyular. Vezirin oğlu da geliyu ama tanınmamak için kafasına bi şey doluyu. Hayvanın postundan bi tane işkembe şeyi alıyu kafasına doluyu tanınmiyim diyi. Bütün insanlar geliyu. Güvercini uçuruyular. Güvercin dolaşıyu, dolaşıyu o vezirin oğlunun kafasına konuyu.

‘Allah Allah düylar bu nasıl olur? Pise mi kaldı bu?’ diyular. ‘Olmaz öyle şey diyular pislige geldi. Güvercin düylar başında pislik olduğu için pislige geldi.’

düylar. Oğlanın alıyular kafasından şeyi. ‘Çıkar onu kafandan’ düylar. Hee oğlanı ordan kovuyular pis diyi. Tekrar güvercini uçuruyular. Güvercin dolaşıyu, dolaşıyu kimsenin kafasına konmadan geri geliyu. ‘Ya bu diğil’ diyular sonra bi daha haber salıyular. ‘Falan gün toplansın bütün genç oğlanlar. Yine güvercin uçurulcak. Kimin başına konarsa padişahın kızı prenses onla evlencek.’ diyular.

Oğlan bu sefer gidıyu temizlenıyu, şeyapıyu. Yine gidıyu şeye onlarla beraber. Ama vezirin oğlu olduğunu bilmıylar kimse. Söylemiyu kendisi. Toplanıyular hepsi beraber delikanlılar. Yine güvercini uçuruyular. Güvercin dönıyu dolaşıyu gene vezirin oğlunun kafasına konuyu. Bakıyular:

‘Ya bu kim?’ diyular. Tekrar güvercini alıp salıyular. Güvercin gene dönıyu dolaşıyu o çocuğun başına konuyu. Vezirin oğlunun başına konuyu. Sonra oğlanı alıyular.

‘Artık düylar olmaz, bu kim?’

‘Bir fakir köylü çocuğuyum ben.’ diyu. Sonra:

‘Daha diyular başka çaresi yok. Bunu buna vericez,’ diyular”¹¹⁵ (Aydın, 2015, s. 382-383)

¹¹⁴ İnsan hayatının kurtulmasında hayvan kılavuzluk eder(MMY).

güvercinin kılavuzluğuyla padişahın kızı vezirle evlenir ve muradına erer (Aydın, 2015 s. 380-383).

Kibirli Padişah masalında, padişahın ikiz erkek çocukları vardır. Padişah rüyasında bir büyücü görür ve padişaha çok günah işlediğini söyler. Büyücü günahlarının bedelini bu dünyada mı yoksa diğer dünyada mı çekmek istediğini sorar; padişah bu dünyayı tercih eder ve sarayı yanıp kül olur. Her şeyini kaybeden padişah yola çıkar. Yolda iki oğlunu kaybeden padişahın oğullarının birini avcı ve birini çiftçi kurtarır. Eski padişahlık yaptığı ülkesinde padişahlık seçimi olur ve güvercin kimin kafasına konarsa o padişah olacaktır:

“(...) Padişahı seçmek için bir güvercin salmışlar. Bu güvercin kimin başına konarsa, o padişah olacaktı. Güvercini salmışlar, güvercin gidip eski padişahın başına konmuş; ancak halk bunu kabul etmemiş. Bu yüzden güvercini yeniden salmışlar. Güvercin yine gidip eski padişahın başına konmuş. Halk yine kabul etmeyince, bu böyle birkaç kez daha tekrar etmiş. Güvercin her defasında padişahın başına konunca en sonunda halk, eski padişahın yeniden padişah olmasını kabul etmiş”¹¹⁶ (Dalğar, 2010, s. 141)

güvercinin kılavuzluğuyla sarayını kaybeden padişah yeniden padişah olur. Daha sonra türlü maceralar sonunda karısına ve çocuklarına kavuşan padişah muradına erer (Dalğar, 2010, s. 140-142).

Anadolu masallarında tespit edilen kılavuz güvercin motifinde güvercin hem erkek hem de kadın kahramana kılavuzluk etmektedir. Kılavuz güvercin olağanüstü bir şekilde konuşur, dile gelir. Kılavuz güvercin kimseler tarafından özenle beslenerek bakılmış, padişah veya eş seçiminde ortaya çıkabildiği gibi, kahramanın karşısında, onu kötülöklere karşı uyarmak ve kılavuzluk yapmak için de ortaya çıkabilir. Kılavuz güvercin son derece bilgilidir, o kimin padişah olacağına veya bir kişinin evleneceği kimseyi herkesten iyi seçer.

İncelenen Anadolu masallarında tespit edilen kılavuz güvercin motifine 4 masalda rastlanmış olup, kılavuz güvercin ile ilgili belirli özellikler tespit edilmiştir:

- 1) Kılavuz güvercinin ortaya çıkışı iki şekilde gerçekleşmektedir:
 - a) Tespit edilen masalarda güvercin kimselerce kafeste beslenen ev hayvanıdır.
 - b) Tespit edilen masalarda kuş tesadüf eseri ortaya çıkar.
- 2) Kılavuz güvercin olağanüstü özelliklere sahiptir

¹¹⁵ Eş seçiminde hayvan kılavuzluk eder(MMY).

¹¹⁶ Padişah seçiminde(Erkek kahramana) hayvan kılavuzluk eder(MMY).

- a) Kılavuz güvercin olağanüstü bir şekilde, kahramanla konuşur, dile gelir.
 - b) Kılavuz güvercin bilgilidir; bilgisi sayesinde, ülkenin padişahını belirleyebilir, kimselere eş seçebilir ve ya kahramanın görevini tamamlaması için ne yapması gerektiği konusunda kılavuzluk eder.
- 3) Kılavuz kuş hem kadın hem de erkek kahramana kılavuzluk yapar

4.2.9.4. İbibik Kuşu

Kitap ve tezlerden elde edilerek, incelenen Anadolu masallarında, Lale Tunçbilek'in Şereflikoçhisar'dan derlemiş olduğu "İki Gardaş" masalında kılavuz sadece bir adet ibibik kuşu tespit edilmiştir.

4.2.9.4.1. Motif Tahlili: İbibik Kuşu

İki Gardaş masalında, saf rolü yapan kurnaz kardeş ve iyi niyetli kardeş vardır. Kurnaz kardeş annesini öldürür ve kardeşini kandırarak mirası almak ister. Daha sonra kurnaz kardeş, hayvanların kaçtığını söyler ve iyi niyetli kardeş, hayvanları aramak için dağın arkasına doğru yola çıkar. Dağa karşısına ibibik kuşu çıkar ve iyi niyetli kardeş ibibik kuşu kılavuzluk eder:

"İbiiiiik. İbiiiiik. Sen çok iyi galplisin. Seni bu hala iten gardaşın. Galk beni takip it. ' deyi (...) İbibik bir toprağa gonuyi. Toprağı eşeleyince bir de ne görsün bir küp altın. İyi niyetli seviniyi amma ibibiğe deyi ki:

'Benim gardaşım safdır. Heç öyle gurnazlık, kötülük idemez. Sen yanılıysin. ' deyi.

İbibik de deyi ki:

'İbibikk! İbibikk! Gel o zaman senle bir oyun idek. ' Allah heç haksızlığa göz yumar mı? İyi niyetliyi gurtarmak için İbibiği göndermiş işte!

Neyse ibibik deyi ki:

Sen bu altınları böylece al eve götür. Gardaşına da de ki:

'Gardaşım, ben bir küp altın buldum. Bunu beraber harcayak. ' de!

Eğer altınlar da yok olursa bil ki gardaşın sana gurnazlık ediyi!

(...)

İbibik geliyi deyi ki:

*'İbibik! İbibik! Sen iyi düşündün iyilik buldun. Galbi temiz olan, fesatlıktan uzak olan gazanır. Sen gazandın. Bu bir küp altın anayın ak sütü gibi helaldir. Mutlu mesut yaşa!' deyî"*¹¹⁷ (Tunçbilek, 2017, s. 65-66).

ibibik kuşunun kılavuzluğuyla kurnaz kardeş cezalandırılır ve iyi niyetli kardeş muradına erer (Tunçbilek, 2017, s. 62-66).

4.2.9.5. Karga

Türk toplumu karga ve kargagiller ailesinden olan kuzguna anlamlar yüklemiş, belirli inançlar etrafında şekillendirmiştir. Bu bölümde Türk kültüründe anlamlar yüklenen karga ve kuzgun bir arada alınarak, incelenen Anadolu masallarında karşımıza çıkan kılavuz karga ve kılavuz kuzgun motifi birlikte değerlendirilecektir.

Türk kültüründe hem olumlu hem de olumsuz anlamların yüklendiği hayvanlardan biri de kargadır. Yakut kabilelerinin kutsal atalarından saydığı karga (Ögel, 2014a, s. 39), Uygur Türkleri tarafından kutlu ve haber getirici kuş olarak nitelendirilmiştir. Tanrı tarafından Uygur hükümdarı Böğü-Han'a gönderilmiş tüm dilleri bilen karga, Böğü-Han'ın habercisidir (Ögel, 2014a, s. 85). Tatar Türkleri de karga familyasından olan Kuzgunun haber getirici kuş olduğuna inanmışlardır. Kuzgunun davranışlarına göre bir anlam çıkaran Tatar Türkleri, Kuzgunun çıkardığı "kıvık-kıvık" sesinin felaket habercisi, yere inip 3 yöne bakmasını ise bolluk olarak yorumlamışlardır (Kalafat, 2013, s. 56). Kazak Türklerinde ise uzun yaşamıyla bilinen karga, sonsuzluğun, tokluğun ve derin düşüncenin sembolü olarak görülmüştür (Bogenbayev ve Calmırza, 2014, s. 69-79). Anadolu coğrafyasına gelindiğinde, Balıkesir yöresinde, karga uğursuz görülmüş ve ölümün işareti sayılmıştır (Olgunsoy, 2007, s. 133-134). Kars'ın Aras Vadisi'ndeki köylerde ve Azerbaycan'da ise kismetlerinin kim olacağını öğrenmek isteyen genç kızların, nevrüz bayramında yaptığı bir ritüelde özel yapılmış ve genç kızlar tarafından pencere kenarına konulmuş bir parça çöreğin, kargalar tarafından damat adayına götürüleceğine inanılmıştır (Kalafat, 2013, s. 40).

Kitap ve tezlerden elde edilerek, incelenen Anadolu masallarında, Yılmaz Kaval'ın Tunceli'den derlemiş olduğu "Alik ile Fatik" masalı, Abdullah Doğan'ın Adıyaman'dan derlemiş olduğu "Helal Hamza ile Haram Hamza" masalı, Muhammed Bekdik'in Ereğli'den derlemiş olduğu "Yedi Kardeşin Bir Bacısı" masalı, Ahmet Serdar Arslan'ın

¹¹⁷ Erkek kahramanın düşmanlarını yenmesinde hayvan kılavuzluk eder(MMY).

Çankırı'dan derlemiş olduğu “Zekiye” masalı, Satı Kumartaşlıoğlu'nun Balıkesir'den derlemiş olduğu “Lark Lark” masalı, Yeliz Bahadır'un Uşak'tan derlemiş olduğu “Gül ile Sinan” masallarıyla birlikte varyantlar dâhilinde 6 kılavuz karga tespit edilmiştir.

4.2.9.5. 1. Motif Tahlili: Karga

Alik ile Fatik masalında, biri kız biri erkek iki yetim çocuk vardır. Babaları yeniden evlenir ve üvey annesi çocuklara kötü davranır. Üvey anne, kocasını kandırıp çocukları öldürmeye ikna eder. Bir karga dile gelerek onları uyarır:

“ *Bunlar sizin başınızı kesecekler. Fatik sen Alik'in şapkasını alıp kaç. Alik sen de peşine düştüklerinde ortadan kaybol.*’ demiş”¹¹⁸ (Kaval, 2019, s. 347)

karganın kılavuzluğuyla Alik ve Fatik, ölümden kurtulurlar.

Helal Hamza ile Haram Hamza masalında, Helal Hamza ve Haram Hamza adında iki kardeş vardır. Dev, Helal Hamza'nın âşık olduğu kızını ve kızının bir kardeşini kaçıtır. Haram Hamza, kardeşleri bulmak için yola çıkar. Haram Hamza, karganın yavrularını yılandan kurtarır ve karga ona minnettar olur, isteğini sorar. Kahraman kendisini, Yemen'e götürmesini ister:

“*Karga; ‘Seni götürürüm, ancak ben ‘pırt’ dedikçe ağzıma bir dilim ekmek, bir damla su vereceksin.*’ demiş. (...) ‘*Burası Yemen.*’”¹¹⁹ (Doğan, 2006, s. 213)

der. Burada devi öldüren Haram Hamza, kızını ve kızının kardeşini alıp memleketine döner. Kızın kardeşleri kızını, Helal Hamza'ya verirler ve muradına erer (Doğan, 2006 s. 212-213).

Yedi Kardeşin Bir Bacısı masalında, bir ailenin yedi oğlu vardır ve aile bir kız çocuğu istemektedir. Yedi oğlan geçinebilmek için evden ayrılır ve daha sonra ailenin bir kızını alır. Ancak kız, yedi kardeşinin olduğunu bilmez. Karga, kıza yedi kardeşinin olduğunu söyler ve onu kardeşlerinin evine kadar götürür:

“*Karga karga karga gak gak gak*

Dön de hele bana bir bak bak

Bu kara kargaya at bir topak

Yedi kardeşinle buluşturak.’ (...)”

¹¹⁸ Erkek /kadın kahramanın hayatının kurtulmasında hayvan kılavuzluk eder(MMY).

¹¹⁹ Hayvan erkek kahramanın yolu bulmasına kılavuzluk eder(MST-B563.4.1).

'Haydi, şimdi, yola çıkma vakti.' Kız karakarganın sırtına binmiş. Binerken de bir torbanın içine et, yanına da su almış.(...)En sonunda karga, kızı kardeşlerinin evine indirmiş"¹²⁰ (Bekdik, 2014, s. 271-272)

kardeşlerine kavuşan kız, türlü maceralar sonrası muradına erer (Bekdik, 2014, s. 270-273). Zekiye masalında(Arslan, 2017, s. 424-425) *Yedi Kardeşin Bir Bacısı* masalında, olduğu gibi karga, beş oğlan kardeşinin olduğunu bilen kızı kardeşlerinin evini kadar götürür:

*"Bak ecük ganun vir de demiş seni gardaşlarına götüriviriyim' demiş. (...) Garganın yanına gelmiş. 'Garga, hadi gidelim' demiş. Garga üstünden uça uça gide gide, kız altından gide gide oğlanların evine varmışlar. 'Aha bura gardaşlarının evi' demiş"*¹²¹ (Arslan, 2017, s. 424).

Lark Lurk masalında, her sene bir dev gelerek elma ağacındaki elmayı alıp gitmektedir. Yine dev elma için geldiğinde üçüncü oğlan devi küçük parmağından vurur ve bir kuyuya kadar dev takip eder. Yanlışlıkla kara koyuna binen oğlan yerin yedi kat altına gider. Karga, yavrularını kurtaran kahramanı mükâfatlandırır ve kahramana istediğini sorar:

"Ben yedi kat yukarı dünya yüzüne çıkmak istiyorum.'

'Tamam oğlum' diyor karga.

*'Kırk kilo et, kırk kilo da su getir. Ben lark dedim mi et vereceksin, lurk dedim mi su vereceksin' diyor"*¹²² (Kumartaşlıoğlu, 2006, s. 417-419).

karga, kahramanı yerin yedi kat altından yeryüzüne çıkarır. Daha sonra babası ve iki kardeşini vurup öldüren küçük kardeş, üç kızla evlenir ve muradına erer (Kumartaşlıoğlu, 2006, s. 415-420).

Gül ile Sinan masalında, bir adamın üç oğlu vardır. En küçük oğlunun ismi Keloğlan'dır, babasının ölümünden sonra yola çıkan Keloğlan, devler diyarına varır. Dev, Keloğlan'a bir bilmece sorar, bunun cevabını aramak için tekrar yola çıkar. Keloğlan kuzguna bilmeceyi sorar (Bahadır, 2017 s. 304-306). Kuzgun Keloğlan'a kılavuzluk eder:

"Len gardeşim git işiñe bak. Seni öldürü, asā, kesē, dünya yüzüne salıvemez bu adam. Götürün ben seni adamıñ yanna ya, gençliğıñe acıyon seniñ. Nēden geldiyeñ oraya git.' déyo. Keloğlan:

'Yook ben bu işi anlicen.' déyo. Guzgun paşa:

'Anlicen mi?' déyo. Keloğlan:

¹²⁰ Hayvan kadın kahramanın yolu bulmasına kılavuzluk eder(MMY).

¹²¹ Hayvan kadın kahramanın yolu bulmasına kılavuzluk eder(MMY).

¹²² Hayvan erkek kahramanın yolu bulmasına kılavuzluk eder(MST-B563.4.1).

'Anlicen!' d yo. Guzugun Paşa:

'Min  yleyse sırtıma!' d yo.

Guzgun Paşa Keloğlan'a bi pusula veriyo:

'Bu pusulayı birbirine s rt n m  ben yokardan gelirin. Ganadıma eliği vurabiliseğ ben seni gurtarın. EĞer vuramazsağ bu adam seni  ld r . Sorduğuğ sorununun cevabını anladıveri ya, sağ selamet  ıkamağ' d yo guş. ¹²³ (Bahadur, 2017, s. 306).

Anadolu masallarında tespit edilen kılavuz karga motifinde, karga yerin yedi kat altında yaşayan ve kahramanın karganın yavrularını bir yılandan kurtarmasıyla ortaya çıkabileceği gibi kılavuz kargaya kahramana yolculuğu esnasında tesadüf edebilir veyahut kılavuz karga *Yedi Kardeşin Bir Bacısı* masalında olduğu gibi kahramanın karşısında belirerek de ortaya çıkabilmektedir. Hem erkek hem de kadın kahramana kılavuzluk yapan karga, olağandışı bir Şekilde kahramanla konuşabilir, dile gelir. Masallarda kılavuz karga bir insanı sırtında taşıyacak kadar g c l d r ve yerin yedi kat altından kahramanı yeryüzüne çıkarmanın yolunu sadece karga bilmektedir. Olağanüstü bir Şekilde bilgili olan kılavuz karga, kahramanı kimselerin bilmediği diyarlara götürebilir, kahramana zorluklar karşısında ne yapması gerektiği hakkında kılavuzluk yapabilir.

Anadolu masallarında tespit edilen kılavuz karga motifine altı masalda rastlanmış olup, kılavuz karga ile ilgili belirli özellikler tespit edilmiştir:

- 1) Kılavuz karganın ortaya çıkışı üç Şekilde gerŐekleŐmektedir:
 - a) Kılavuz karga yer altında, ağağta yaşayan bir hayvandır.
 - b) Kılavuz karga tesadüfen yolculuğu sırasınca kahramana rast gelir.
 - c) Kılavuz karga kahramanın yaşadığı yerde, karşısında belirerek de ortaya çıkabilmektedir
- 2) Kılavuz karga olağanüstü özelliklere sahiptir
 - a) Kılavuz karga olağanüstü bir Şekilde, kahramanla konuşur, dile gelir.
 - b) Kılavuz karga bilgilidir; bilgisi sayesinde, kahramanı yer altından yer üstüne çıkarabilir ve ya kimsenin bilmediği diyarlara götürebilir. Zordurumda kalan kahramana zorlukları atlatması için yol gösterebilir.
 - c) Kılavuz karga olağanüstü bir Şekilde büyük ve g c l d r: Bu sayede kahramanı sırtında taşır.
- 3) Kılavuz karga hem kadın kahramana hem de erkek kahramana kılavuzluk yapar.

¹²³ Erkek kahramanın verilen görevi yerine getirmesinde hayvan kılavuzluk eder(MMY).

4.2.9.6. Kartal

Türk kültürünün önemli simgelerinden biri olan kartal, güçlü yapısı ve büyüklüğüyle Türk toplumunun inanç ve düşüncelerinde önemli roller üstlenmiştir. Türklere göre kartal, hükümdarlık, adalet, güç ve kuvvetin sembolü olduğu gibi güneş ve Gök Tanrının simgesi olmuştur (Çoruhlu, 2002, s. 133-134). Kırgız, Altay gibi bazı Türk boyları kartallardan türediğine inanmış ve özellikle Yakut Türklerinde son derece önemli olan şamanların yeryüzüne bir kartal tarafından getirildiği inancı hâkim olmuştur. Yakutlara göre şaman olacak çocuk doğmadan önce ruhu bir kartal tarafından yenmiş ve daha sonra kırmızı çam veya gürgen ağacına kartal tarafından ruhun bulunduğu yumurtalar bırakılmıştır. İyi olan şamanlar kırmızı çam ağacına bırakılan yumurtadan, kötü olan şamanlar ise gürgen ağacına bırakılan yumurtadan çıkmış ve hayatları boyunca kartal anaları tarafından korunduklarına inanılmıştır (Ögel, 2014a, s.648). Türkler tarafından Hayat ağacının en tepesine yerleştirilen kartal, çift başlı olarak tasvir edilmiş ve gök tanrının gücünü, kudretinin temsil eden bu hayvanın göğün yeryüzüne açılan kapısında oturup göğü koruduğuna inanılmıştır (Eliade, 1999, s. 106-107; Ögel, 2014a, s. 650). Kartal Yakutlar için son derece önem arz etmiştir, Yakutlara göre bahar, ancak koruyucu ruh kartalın kanat çırpmasıyla oluşmuştur ve Yakut Türkleri yakınlarında bir kartal gördüklerinde ona kurban sunmuşlar, yanlışlıkla bir kartal öldürdüklerinde şaman çağırıp törenle gömmüşler. Yine çocuğu olmayan, kısır kadınlar kartaldan çocuk dilemiş, kartal adına yalan yere and içenlerin ocağı sönmüştür (Roux, 2005, s.189).

Kartal, Türklerin savaş aletlerine ve devletlerine sembol olmuş Orta Asya’da Uygur Türkleri tarafından evcilleştirilmiş, av için kullanılmıştır (Kalafat, 2013, s. 42; Ögel 2014b, s. 121). Selçuklu çağında yalnızca bir tılsım işaretine dönüşen kartal, Anadolu coğrafyasında da halk tarafında ulu olarak görülen kimselerin isminde varlığını korumuştur (Ögel, 2014b, s.166; Kalafat, 2015, s.137-138)

Anadolu masallarında yırtıcı bir kuş, yardımcı hayvan olarak karşımıza çıkan Kartal, Kitap ve tezlerden elde edilerek, incelenen Anadolu masallarında, Seher Korucu’nun Beyşehir yöresinden derlemiş olduğu “İki Başlı Ejderha”, İbarhim Erşahin’in Kahramanmaraş’tan derlemiş olduğu “Güvercin kız”, “Padişahın Yedi Oğlu”, “Fındık ile Fıstık”, Muhammed Bekdik’in Ereğli yöresinden derlemiş olduğu “Kuyu ve Ayı” Saim Sakaoğlu’nun Gümüşhane ve Bayburt illerinden derlemiş olduğu “Melikşah”, Ahmet

Serdar Arslan'ın Çankırı'dan derlemiş olduğu "Elma", "Demirkıran" masalında dâhil olmak üzere 8 masalda kılavuz kartal motifi tespit edilmiştir.

4.2.9.6.1. Motif Tahlili: Kartal

İki Başlı Ejderha masalında, ayakkabı ustası delikanlı ve yağız bir genç vardır. İki başlı ejderhadan dolayı köyün halkı akan suyu kullanamamaktadır. Haftada bir genç kız, iki başlı ejderhaya kurban verilmekte, genç kız yuttuktan sonra ejderha uykuya dalmakta ve o sırada köy halkı su çekmektedir. Delikanlı genç, iki başlı ejderhayı öldürmek için yerin yedi kat altına gitmek ister. Delikanlı ve yağız genç, kartaldan onu yerin yedi kat altına götürmesini ister. Kartal:

"Peki diyor götürürüm, anca ben gidebilirim oraya başka kimse gidemez." (...)'Kocaman bir büyük fiçı bana et, koca bir fiçıda su benim kanatlarıma oturtacaksın.' diyor. 'Nihayeti kendin de ortasına oturacaksın ben seni götürcem. Giderken cak dedikçe su cuk dedikçe su vereceksin bana.'(...)'Madem kolaysa ben götürürüm seni.'"¹²⁴ (Korucu, 2019, s. 186)

der. Kartalın söylediklerini yapan oğlanı kartal yer altına götürür. Oğlan yer altına indikten sonra kartala ne yapması gerektiğini sorar. Kartal:

'Sen direk düz git. Önüne elbet biri çıktığında sor.' (...)'Kim yaşlı bir adam ileriye geriye bir bilgili olup da, onlara ders veren kimse o yaşlının yanına git, otur ondan öğüdünü al ne icap ediyorsa yap.' diyor"¹²⁵ (Korucu, 2019, s. 187).

kartal, kahramanı yerin yedi kat altına götürür ve kahraman kılavuzluk eder. Kahraman, iki başlı ejderhayı öldürür. Yeraltında evlenen genç yeryüzüne çıkmak için kartaldan rica eder: *"İki fiçı eti suyu koymuşlar. Gelinle damat kartalın sırtına binmişler. Gökyüzüne çıkmışlar gitmişler"*¹²⁶ (Korucu, 2019 s, 190). Gelinle damadın mutlu evlilikleri olur ve muratlarına ererler. (Korucu, 2019, s. 185-190)

Fındık ile Fıstık masalında, padişahın üç oğlu vardır ve her sene dev alma bahçelerine dadanmaktadır. Küçük oğlan devin peşinden devi öldürmek için gider. Kuyuya inen küçük oğlan tam iple yukarı çıkacakken kardeşleri ipe bıçak vurarak onu aşağı düşürürler. Kuyudan aşağıya düşen oğlan kartal yavruları görür ve bir yılanın onlara saldırmakta olduğunu farkeder. Kartalın yavrularını yilandan kurtaran kahramanı kartal yeryüzüne çıkarır:

¹²⁴ Hayvan erkek kahramanın yolunu bulmasına kılavuzluk eder(MST-B563.4.1).

¹²⁵ Hayvan erkek kahramanın yolunu bulmasına kılavuzluk eder(MST-B563.4.1).

¹²⁶ Hayvan erkek kahramanın yolunu bulmasına kılavuzluk eder(MST-B563.4.1).

“Ben seni çıkarırım. Benim zürriyetimi kurtardın.” diyor. “Bana kırk tuluk su, kırk tuluk dike getirirsen, ben seni kurtarırım.’ Diyor(...)Hayvan oğlanı yukarıya çıkarıyor”¹²⁷ (Erşahin, 2011, s. 352).

türlü maceralar sonrasında memleketine dönen ve ağabeylerini öldüren küçük kardeş, muradına erer (Erşahin, 2011, s. 346-358).

Padişahın Yedi Oğlu masalında, padişahın yedi oğlu vardır. Kardeşlerin en küçüğü gül bahçesindeki kuyudan içeri girer. Padişahın en küçük oğlu, yeraltındaki devi öldürür ve yeryüzüne çıkmak ister. Köyün padişahı oğlanın dileğini gerçekleştiremez. Daha sonra kartalın yavrularını yilandan kurtaran kahraman, kartal tarafından yeryüzüne çıkartılır.

‘Madem yeryüzünü diledin. O zaman bir tarafıma et yüklen, bir tarafıma da süt yüklen!’ demiş. (...) İşi biten gartal, yeraltına dönmüş. Oğlannan kız da padişahın yanına varmış”¹²⁸ (Erşahin, 2011, s. 361).

kartalın kılavuzluğuyla yeraltından yeryüzüne çıkan kahraman memleketine döner, yeraltında tanıştığı kızla evlenir ve muradına erer (Erşahin, 2011, s. 359-361).

Kuyu ve Ayı masalında, Susuzlar adında bir köy vardır ve tek bir kuyuda su bulunmaktadır. Kuyunun yanındaki ayı, uyanık olduğu zaman kuyuya su doldurmak için gelen genç kızları yemektedir. Bir yiğit ayıyı öldürür. Yiğit oğlanda büyü olduğu için devamlı yeryüzünde kalamamaktadır. Köylüler oğlanın yaptığına karşılık olarak ona bir kartal gönderir:

“İnsanlara alışkın olduğu belli besili bir kartal gelmiş. Oğlanı sırtına almış. Kartalın kanadının birinde et diğerinde su varmış. Kartal: ‘Gak dersem et, guk dersem su vereceksin.’ demiş. Kartal gitmiş, gitmiş et bitmiş. Kartal ‘gag’ demiş, oğlan bacağından bir parça et koparıp kartala vermiş. Kartal etin tadından etin insan eti olduğunu, vücudundan kopardığını bilmiş. Eti dilinin altına koymuş. Sonra yeryüzüne çıkınca kartal oğlana: ‘Yürü bakalım sen önden.’ demiş. Oğlan yürümeye başlamış, ama ayağı çekiyormuş. Kartal hemen dilinin altındaki et parçasını çıkarıp yapıştırmış oğlanın vücudundan kestiği yere”¹²⁹ (Bekdik, 2014, s. 265).

Oğlan, kartalın kılavuzluğuyla yeryüzüne çıkar, oğlan genç kızla evlenir, muradına erer (Bekdik, 2014, s. 264-265).

Demirkıran masalında, Demirkıran, Kayışkıran ve Zincirkıran adında üç kardeş vardır. Bu üç kardeş ormanda yaşamaya başlar. Üç kardeş bir kuyu görürler, en büyük ve ortanca kardeş kuyudan aşağı inemez, en küçük kardeş Demirkıran, kuyudan sarkarak

¹²⁷ Hayvan erkek kahramanın yolunu bulmasına kılavuzluk eder(MST-B563.4.1).

¹²⁸ Hayvan erkek kahramanın yolunu bulmasına kılavuzluk eder(MST-B563.4.1).

¹²⁹ Hayvan erkek kahramanın yolunu bulmasına kılavuzluk eder(MST-B563.4.1).

aşağıya iner. Kardeşleri tarafından kandırılan Demirkıran yeraltında kalır ve bir köye denk gelir. Kuyunun yanındaki yedi başlı ejderhaya haftada bir kurban sunulmakta ve o sırada su çekilmektedir. Yedi başlı ejderhayı öldüren Demirkıran'a köy halkı yedi kat yukarıya nasıl çıkacağını anlatır. Kartal, yavrularını yilandan kurtaran kahraman/Demirkıran kartaldan onu yeryüzüne çıkartmasını ister. Kartal:

“Bu, diyor, kolay bir şey değil. Yalnız, diyor, sen bir şartla çıkarsın. Bana yedi batman su, yedi batman da et lazım. Anca bu durumda seni yedi kat üstüne çıkarırım (...) Oğlan kuşun kanadının bir tarafına yedi batman eti koyuyor, bir tarafına da yedi batman suyu koyuyor. Oğlan sırtına biniyor; yola çıkıyor. Harp dedikçe eti veriyor, hurp dedikçe suyu veriyor. Harp hurp, harp hurp, harp hurp derken tam yerin üstüne çıkmaya az kala et bitiyor. Oğlan bacağında eti kesip kuşun ağzına veriyor. Kuşun ağzına verince kuş onu çıkartıyor. Hadi sen git, diyor.”¹³⁰ (Arslan, 2017, s. 349).

Kartal sayesinde yeryüzüne çıkan Demirkıran, o sırada evlenen kardeşlerini öldürür, kardeşlerinin yerine evlenir ve muradına erer (Arslan, 2017, s. 348-350).

Elma masalında, yılda bir elma veren bir ağaç vardır. Üç kardeş devin elmayı alıp götürmemesi için nöbet tutar. En büyük ve ortanca kardeş elmayı deve kaptırır. En küçük kardeş devî yaralar. Daha sonra devin peşinden bir kuyuya giden en küçük kardeş, devî öldürür. Kardeşleri tarafından kandırılan küçük kardeş, yeraltında kalır. Kartal, yavrularını yilandan kurtaran küçük kardeş kartaldan onu yeryüzüne çıkarmasını ister. Kartal:

“Sen demiş, ‘Bana kırk lokma et, kırk lokma su getir; ben seni çıkartırım. Sen demek benim yavrularımı gurtardın. Ben seni yukarı çıkardırım’¹³¹ (Arslan, 2017, s. 352-353)

der. Kartal sayesinde yeryüzüne çıkan küçük kardeş, türlü maceralar sonrası ağabeylerini öldürür ve muradına erer.

Melikşah masalında, bir padişahın çocuğu olmamaktadır. Suyun başında oturan bir adam, elma verir ve padişahın çocuğu olur. Çocuğun ismini bir pir, Melikşah koyar ve Melikşah, maymunlar diyarının padişahı olur. Melikşah, cadı tarafından kandırılır ve dağın üzerine kuşlar tarafından bırakılır. Peri padişahının kızı Şemse-bânu'ya âşık olan Melikşah, Şemse-bânu'yu bulmak için Gehergin Kalasına gitmek ister. Kuşlar padişahı bütün kuşları çağırır. Gehergin Kalasının yerini ancak altı yüz yaşındaki bir kartal bilir. Kartal Melikşah'a Gehergin Kalasına kadar kılavuzluk eder:

“Anamız bizi Gehergin Kalası'na yakın bir yere cüçüklemiş. Anamızın çocuğu yaşamıyormuş. Oysa bir ejderha gelir anamızın cüçüklerini yermiş. Bir gün ejderha yine yavruları yemeye gelmiş,

¹³⁰ Hayvan erkek kahramanın yolunu bulmasına kılavuzluk eder(MST-B563.4.1).

¹³¹ Hayvan erkek kahramanın yolunu bulmasına kılavuzluk eder(MST-B563.4.1).

oradan bir adam çıkıp bu ejderhayı öldürmüş, çocuklar kurtulmuş. Anaları gelince acıktıklarını söylemişler. O da kendisini az kalsın Gehergin Kalası'nın perilerinin avlayacağını, zor kurtulduğunu söylemiş. Ben bu adamı, anamın cücüklediği ağaca götürürüm, daha başkasını bilmem, tanımam.' (...) Gehergin Kalası'na yaklaşıp da o ağacın oraya gelince kuş sırtından Melikşah'ı indirir. 'Melikşah, buraya kadar bilirim, buradan sonra yol az çeker. Yaklaştık artık, sen gidersin.'"¹³² (Sakaoğlu, 2002, s. 402).

kartalın kılavuzluğunda Şemse-bânu'yu Gehergin Kalasından alan Melikşah ile Şemse-bânu, ıssız, çöl gibi bir yerde dinlenirler. Irmakta yıkanırken Şemse-bânu'yu kurt kapar, Melikşah ölünceye kadar Şemse-bânu'nun mezarını bekler (Sakaoğlu, 2002, s. 397-404).

Güvercin Kız masalında, padişahın bir oğlu vardır. Evlenme çağına gelen padişahın oğlu, rüyasında dünya güzelini görür ve ona âşık olur. Kuşlar padişahı bütün kuşları çağırır. Kafüküf Dağının arkasındaki periler padişahının yerini ancak bir kartal bilir ve kartal kahramana gideceği yer kadar kılavuzluk eder:

" Benim yaşım şu oldu. Ben bir zaman getirdim oraya. Oranın beri yanında kartal kayaları var. Ben oranın cücüyüm. Orada doğmuşum. Orayı ben bilirim.' (...) Ertesi sabah olunca oğlan koca kartala: 'Beni geri şehire endir. Bana burdan sağ çıkarsam, gızı vereceklerdi.'di. Kartal: 'Tamam.' der. Şehre endirir."'¹³³ (Erşahin, 2011, s. 424-425).

padişahın oğlu, türlü maceralar sonrası memleketine döner ve dünya güzeli ile evlenir (Erşahin, 2011 s. 419-429).

Anadolu masallarında tespit edilen kılavuz Kartal motifine sekiz masalda rastlanmış olup, kılavuz Kartal ile ilgili belirli özellikler tespit edilmiştir. Masalarda sadece erkek kahramana kılavuzluk yaptığı tespit edilen kartal, olağanüstü bir şekilde konuşan, bir insanı sırtına bindirecek kadar büyük ve güçlü bir hayvandır. Kılavuz kartal masalarda iki şekilde karşımıza çıkmaktadır; o yaşayan kuşlar arasında en yaşlı ve bilge olan kuştur veyahut yerin yedi kat altında yaşayan, yavrularını koruyan bir mahlûktur. Her iki durumda da kahraman, kimselerin gidemediği yola kendisini götürebilecek bir kılavuz ararken kılavuz kartal ile karşılaşır. Nitekim Anadolu masallarında kılavuz kartalın belli başlı özellikleri şunlardır:

- 1) Kılavuz kartalın ortaya çıkışı iki şekilde gerçekleşmektedir:
 - a) Kılavuz kartal yer altında, ağaçta yaşayan vahşi bir hayvandır.
 - b) Kılavuz kartal kuşların en yaşlısıdır. Kuşlar padişahı tarafından çağrılır.
- 2) Kılavuz kartal olağanüstü özelliklere sahiptir

¹³² Hayvan erkek kahramanın yolunu bulmasına kılavuzluk eder(MST-B563.4.1).

¹³³ Hayvan erkek kahramanın yolunu bulmasına kılavuzluk eder(MST-B563.4.1).

- a) Kılavuz kartal olağanüstü bir şekilde, kahramanla konuşur, dile gelir.
 - b) Kılavuz kartal bilgilidir; bilgisi sayesinde kahramanı yer altından yer üstüne çıkarabilir ve ya kimsenin bilmediği diyarlara götürebilir.
 - c) Kılavuz kartal olağanüstü bir şekilde büyük ve güçlüdür: Bu sayede kahramanı sırtında taşır.
- 3) Kılavuz kartal sadece erkek kahramana kılavuzluk yapar.

4.2.9.7. Kuş

Divanu Lugati't-Türk'te kut, devlet ve talih simgesi olan kuşlar (Akkoyunlu ve Ercilasun, 2015, s. 86), ilk olarak Türk yaratılış destanlarında karşımıza çıkmıştır. Türk yaratılış destanlarında kuş, tanrının isteğiyle su altından toprak getirmekle görevlendirilmiş, Altay yaratılış destanında ise tanrı Ülgen kuş biçiminde tasvir edilmiştir (Ögel, 2014a, s. 465). Türk boyları çeşitli kuşları, “ongun olarak görmüştür. Koruyucu sayılan bu ruhlar her Türk boyu için farklılık göstermiştir: Örneğin, Kayı boyunun kuşu: Sunkar. Avşar boyunun kuşu ise Cure-laçın kuşu olmuştur (Ögel, 2014a, s. 385-401). Boylar için kutsal sayılan ve büyük önem verilen bu kuşlara hiçbir şekilde zarar vermemek esas alınmıştır (Ögel, 2014a, s.40-41). Kuşlar, Şamanlar tarafından da koruyucu, yardımcı ruh olarak görülmüştür ve bu sebeple törenlerinde hayvan-ata'nın, yani kuş atanın kemiklerinden ve tüylerinden oluşan kutsal bir elbise giyerek göğe uçabilmişlerdir. Kuş tipi elbiseleri ise yalnızca göğe uçabilen şamanlar kullanmıştır (Çoruhlu, 2002, s. 151; Ögel, 2014a, s. 42).

Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan kuşlarla ilgili çeşitli inanışlarda mevcuttur, bazı Kırgız ve Altay boyları kendilerinin yırtıcı kuşlardan türediğine inanmış (Ögel, 2014a, s.646-651), mevsimlerin değişmesi bir kuşun kanat çırpmasına bağlanmıştır. Anadolu coğrafyasına gelindiğinde kuş tanrının elçisi, habercisi sayılmış (Ögel, 2014a, s.706-707), kişinin üzerine kuş konması ve kuş pislemesi uğur olarak yorumlanmıştır (Yücel, 2011, s.40).

Kitap ve tezlerden elde edilerek, incelenen Anadolu masallarında, İbrahim Erşahin'in Kahramanmaraş yöresinden derlediği “Hiçhiç Oğlan”, “Gündeşlioğlu”, “Fatmacık”, “İki Arkadaş” masalları, Ignác Kúnos'un Anadolu'da derlemiş olduğu “Üç Şehzade (Meram Şah ile Sade Sultan)”, “Kuş Peri” masalları, Meltem Yılmaz'ın Kırşehir'de derlemiş olduğu “Gençlikte Mi Kocalıkta Mı” masalı, Satı

Kumartaşlıoğlu'nun Balıkesir'den derlemiş olduğu, "Rüzgaroğlu" masalı, Esra Çam'ın Yunt Dağı'ndan derlemiş olduğu "Avcı Mehmet" masalı, Mustafa Sargın'ın Tokat'tan derlemiş olduğu "Sığırcı Ahmet Ağa" masalı, Seher Korucu'nun Beyşehir'den derlemiş olduğu "Balıkçı Kurtçu" masalı, Sagıp Atlı'nın Kastamonu'ndan derlemiş olduğu, "Padişahla Zengin Adam", "Üç Kardeş", "Şah Mehmet" masalları, Fatma Kutay Çalışkan'ın Arpçay köylerinden derlemiş olduğu "Devlet Kuşu" masalı, Kenan Çiftçi'nin Aydın'dan derlemiş olduğu "Yolcu ve Padişah" masalı, Lale Tunçbilek'in Şereflikoçhisar'dan derlemiş olduğu "Uluğ Kuş" masalı, Ahmet Serdar Arslan'ın Çankırı'dan derlemiş olduğu "Kuma Gömülen Gelin" masalıyla birlikte varyantlar dâhilinde 18 kılavuz kuş tespit edilmiştir.

4.2.9.7.1. Motif Tahlili: Kuş

Hiçhiç Oğlan masalında, öksüz ve yiğit bir oğlan, yola çıkar. Yolda kör bir devle karşılaşır ve onu oğlu olduğuna ikna eder. Daha sonra geldiği bir memlekette padişah bir kuşun kılavuzluğunda kızına eş seçilmektedir. Bu memlekette havaya bırakılan talih kuşu kimin başına konarsa padişah kızının eşi o olacaktır. Talih kuşu oğlanın başına konar ve ona padişahın kızını verirler:

"Siftah guşu goyuruyorlar. Büyük gızın guşu geliyor birinci vezirin oğlunun başına gonuyor. İkinciye goyuruyorlar ikinci vezirin oğlunun üsdüne gonuyor. Üçüncü guşu goyuruyorlar. Guş dolanıyor, çevriniyor kimsenin üstüne gonmuyor. 'Hele bir daha goyurun!' Goyuruyorlar. Dolanıyor, dolanıyor, çevriniyor, kimsenin üstüne gonmuyor. 'Hele bir daha goyurun.' Goyuruyorlar. 'Bir daha goyurun.' Goyuruyorlar. Gene yok. 'Hele bir daha goyurun.' Goyuruyorlar, gene yok. 'Kim galdı, kim galdı, kim galdı?' (...) Guş dolanıyor çevriniyor, geliyor, oğlanın üstüne gouyor(...)Üçüncüde gene goyuruyorlar. Guş gene gelip onun üstüne gonuyor(...) Şimdi onu ona nikâhlıyorlar"¹³⁴ (Erşahin, 2011, s. 398-399)

Kuşun eş olarak gösterdiği türlü maceralar geçiren öksüz ve yiğit oğlan, vezir olur ve muradına erer (Erşahin, 2011 s. 383-407).

Üç Şehzade (Meram Şah ile Sade Sultan) masalında babaları ölen üç şehzade ok atarak padişahın kim olacağına karar verir. En küçük kardeş padişah olur ve evlenir. Ancak evlendiği eşini bir dev kaçıtır. Padişah, eşini kurtarmak için devin peşinden gider. Yolda bir dev karısına rastlayan padişah, dev karısından, her gün yemesi için bir adam göndermek şartıyla, eşini devin elinden nasıl kurtaracağını öğrenir. Eşini devin elinden

¹³⁴ Kadın kahramanın eş seçiminde hayvan kılavuzluk eder(MMY).

kurtaran padişah dev karısına olan sözünü tutmayı unuttur ve dev karısı, padişah ile eşini kaçıır. Padişah, dev karısını kendilerini bırakması için ikna eder ve yola çıkarlar. Yolda dev yeniden padişahın eşini kaçıır. Padişah eşini ararken dibinden sesler gelen bir kuyu görür. Kuyudan bir kuş çıkar ve padişaha ne aradığını sorar. Padişah kuyuda ne olduğunu merak eder. Kuş Peri padişahının kızının evlendiğini söyler. Padişah kuştan onu kuyuya indirmesini ister. Kuş:

*“Ben şimdi gidüp su dolduracağım eyer o vakta kadar beni beklersen seni kuyuya indiririm’ (...)
'şimdi ben seni aşağı indirdiğimde seni gördükleri gibi hepsi birbirine girüp içimize adam oğlu geldi
deye başına üşüşürler, sen de aman padişahım beni sen kurtar derdimin çaresini bul dersin, o da
nedir o dedikte başına geleni hem istediğn şeyi söyle, o senin derdine çare bulur”*¹³⁵(Kúnos, 2009, s. 49)

der. Kuş kahramanı kuyuya indirir ve kuşun söylediklerini yapan kahraman, eşini devin elinden kaçırmamanın yolunu peri padişahından öğrenir. Eşini devin elinden kurtaran padişah türlü maceralar sonunda muradına erer. (Kúnos, 2009, s.41-51)

Kuş Peri masalında padişahın bir kızı vardır. Başka evladı olmayan padişah, kızını doğar doğmaz bir odaya kapatır, burada büyütür ve çıkmasına izin vermez. Bir zaman sonra odada canı sıkılan kıza bir kuş alırlar. Kız rüyasında Yemen padişahını görür ve ona âşık olur. Kız kuştan onu Yemen padişahına götürmesini ister. Kuş:

*“Pekiğ amma götürdüğm yerden çabuk çıkmalısın, zere ben horoz öttüğ vakit
ölürüm soğra gittiğn yerden buraya gelemezsin’ (...)
'haydı sultanım senin sevdiğn şte şu odada yatıyor, haydı git amma çok durma”*¹³⁶(Kúnos, 2009, s. 256)

der. Kuşun söylediklerini yapan kız ertesi günlerde tekrar gitmek ister. Kuş her gece gitmenin tehlikeli olduğunu söylese de kızın ısrarlarına dayanamaz ve onu Yemen padişahına götürmeye devam eder. Ancak üçüncü gece kız, kuşun söylediğini yapmaz ve kuş ölür. Kız, çoban kılığında yemen padişahının yanında çalışmaya başlar. Yemen padişahı, çoban kılığındaki kıza çok sevdiği için yanından ayırmaz. Fakat Yemen padişahı, babasının ısrarıyla başka birisiyle evlenir ve çoban kılığındaki kız kendini asar. Bunu gören Yemen padişahı ve evlendiği gelinde kendisini asarak intihar eder. Kuşun verdiği taşla ise yeniden dirilip muradına erer (Kúnos, 2009, s. 256-258)

¹³⁵ Hayvan erkek kahramanın yolunu bulmasına kılavuzluk eder(MST-B563.4.1)/ Erkek kahramanın ne söylemesi gerektiğine kılavuzluk eder(MMY).

¹³⁶ Hayvan kadın kahramanın yolunu bulmasına kılavuzluk eder(MMY).

Gençlikte Mi Kocalıkta Mı masalında fakir bir oduncu ormana odun kesmeye gider ve orada gaibden bir ses duyar. Ses, oduncuya bir fealkete uğrayacağını bunu gençlikte mi kocalıktamı istediğini sorar. Oduncu gençlikte istediğini söyler. Oduncunun evi yanar, çocukları selde kaybolur, karısını ise bir padişah kaçıırır. Yaşananlardan sonra oduncu başka bir şehre gider ve bu şehirde padişah seçimi vardır. Şehir halkı yeni padişah seçimini bir kuşa yaptırır, kuş kimin kafasına konarsa padişah o olur ve kuş oduncunun başına konar:

“Devlet guşunu üç defa uçuruyollarmış, Devlet guşu, kimin başına gonarsa o padişah olacaamış. Saraya dooru adamlar yürüyo, oduncu dayı da onlara dooru yürüyo. Oduncu dayı perişan bir vaziyette, saç sahal yürümüş, üstü başı yırtıh. Padişah, “Uçurun bahıyım, şu devlet guşunu” diyo. Devlet guşu uçuyo, dolanıyo dolanıyo oduncu dayının başına gonuyo¹³⁷” (Yılmaz, 2019, s.282-284)

Kuşun kılavuzluğuyla padişah seçilen oduncu, karısı ve çocuklarını da bularak muradına erer(Yılmaz, 2019, s.284). *Gençlikte Mi Kocalıkta Mı* masalı ve varyantlarında, kahramanların ve varyantların isimleri değişiklik gösterebilir. Ancak masalların motif dizgisi değişmemektedir. Bu masallar *Rüzgaroğlu, Avcı Mehmet, Sığırıcı Ahmet Ağa, Padişahla Zengin Adam, Balıkçı Kurtçu* isimli masallardan oluşmaktadır. Örneğin *Avcı Mehmet* masalında, Avcı Mehmet ava giderken önüne iki güvercin çıkar ve ona “gençliğinde mi vereyim, kocalığımda mı?” (Çam, 2018, s.317) sorusunu sorarlar. Karısında ısrarıyla “gençliğimde” diyen Avcı Mehmet’in evi yanar, çocukları selde kaybolur, karısı ise başkasıyla evlenir. Yaşananlardan sonra Avcı Mehmet başka bir köye gider ve bu köyde padişah seçimi vardır. Köy halkı padişah seçimini bir kuşa yaptırır, kuş kimin kafasına konarsa padişah o olur ve kuş Avcı Mehmet’in başına konar. Avcı Mehmet padişah olur:

Nasil seçelim padişahi, bir kuş koyalım o kuş kimin kafasına konarsa onu padişah seçelim. Onun üstü perişan, balıklı şeyli gidip Avcı Mehmet’in başına konuyormuş. Köylüler: 318 - Olmaz, deyip kabul etmiyorlarmış. Bunun üstü başı perişan, bundan padişah mı olur, diyorlarmış. Onu bir odaya kapatmışlar. Kuş bacadan girmiş yine Avcı Mehmet’in başına konmuş. Köylüler artık yok bunun çaresi bu padişah olacak demişler. Avcı Mehmet, padişah olmuş¹³⁸(Çam, 2018, s.317-318)

kuşun kılavuzluğunda köylüler Avcı Mehmet’i padişah yapar ve Avcı Mehmet karısı ile çocuklarını da bularak muradına erer (Çam, 2018, s.317-318). Diğer bir masal *Sığırıcı*

¹³⁷ (Erkek kahraman)Padişah seçiminde hayvan kılavuzluk eder (MMY).

¹³⁸ (Erkek kahraman)Padişah seçiminde hayvan kılavuzluk eder (MMY).

Ahmet Ağa masalında da Sığırcı Ahmet felaketleri gençliğinde ister. Karısı ile çocukları kaybolur. Bir zaman sonra bir şehire gelir. Bu şehirde adet üzerine padişahı bir kuş seçer ve üç defa başına konan kuş sayesinde Sığırcı Ahmet padişah olur. Sığırcı Ahmet sonrasında karısını ve çocuklarını bularak muradına erer (Sargın, 2018, s.947-950):

“Oranıñ padişā ölmüş. Bu, dövlət guşu uçarsa, kimiñ başına gonarsa, padişah o diyolar. Hep toplaniyo toplaniyo. Bu heç kimseniñ başına gonmuyo. Nerde varısa diyolar, ēylān ediñ! Kimde, kimde misafir ne, kim varısa gelsiñ! Bi diyælar ki, bi ıñdıyarıñ evinde bi misafir var diyolar. Onu çağırıñ! Bu guş, dövləd guşu dönüyó onuñ başına gonuyo. Kimse gabul edmiyó(...)Bi daa uçuruyolar. Gine gediyo, aynı onuñ bağına gonuyo. TeĖrar bi daa ediyólar. Üçüncü oluncu, diyæ ki, tamam! Ganun ganun diyó¹³⁹” (Sargın, 2018, s.949).

Devlet Kuşu masalı ve varyantlarında padişah oğullarına kendisini ne kadar sevdiklerini sorar en küçük oğlan tuz kadar çok sevdiğini söyler. Bunu duyan padişah oğlunun öldürülmesini emreder. Cellat, oğlanı öldürmeye kıyamaz ve oğlanı bırakır, padişaha öldüğünü söyler. Oğlan yolda giderken bir şehre varır. Bu şehirde padişah seçimi vardır. Halk padişah seçimini bir kuşa yaptırır, kuş kimin kafasına konarsa padişah o olur ve kuş oğlanın başına konar. Oğlan padişah olur:

“burda devlet guşu var onu elden govacıyım. Kimin başına gonarsa o bu şeherin pedeşahi olacağ herkes hazır olur guşu elden goyuralar”¹⁴⁰(Çalışkan, 2018, s.147)

kuş, oğlanın başına konar. Ancak halk, oğlanın yabancı olduğunu söyleyerek padişahlık hakkı olmadığını savunur ve kuş üç defa daha salınır. Üç tekrarda da kuş, kahramanın başına konar. Kuşun seçimini halk kabul eder ve oğlan padişah olur(Çalışkan, 2018, s.146-148).

Gündeşlioğlu masalında zengin ve ünlü Gündeşlioğlu'nun hiç çocuğu yoktur. Bu duruma üzülen Gündeşlioğlu, Allah'a bir çocuk vermesi ve onun yerine zenginliğini alması için çok yalvarır. Bir zaman sonra duaları kabul olur, Gündeşlioğlu'nun ikiz oğlu olur ve tüm servetini kaybeder. Yaşadığı yerden ayrılan Gündeşlioğlu'nun başına birtakım felaketler gelir, çocuklarından birini kurt kapar, diğerini ise sel götürür ve Hanımı da kaybolur. Gündeşlioğlu bir şehirde sarayın hamamında külhanlık yapmaya başlar. Az bir vakit sonra o şehirde padişah seçimi vardır. Halk padişah seçimini bir kuşa yaptırır, kuş kimin kafasına konarsa padişah o olur ve kuş Gündeşlioğlu başına konar. Ancak halk, Gündeşlioğlu'nu pis olduğu için beğenmez, padişahlık hakkı olmadığını savunur ve kuş

¹³⁹ (Erkek kahraman)Padişah seçiminde hayvan kılavuzluk eder(MMY).

¹⁴⁰ (Erkek kahraman)Padişah seçiminde hayvan kılavuzluk eder(MMY).

üç defa daha salınır. Üç tekrarda da kuş, kahramanın başına konar. Kuşun seçimini halk kabul eder ve oğlan padişah olur:

*“Orda padişah seçilmiştir. Millet meydana toplanırmış. Bir kuşu saltıvermişler. Kuş kimin başına konarsa, onu padişah seçerlermiş. Kuş sarayın hamamını yakan külhanın başına konmuş(...)Üç kere denemişler, üçünde de ona konmuş”*¹⁴¹(Erşahin, 2011, s.419)

kuşun kılavuzluğunda halk, Gündeşlioğlu’nu padişah yapar ve daha sonra Gündeşlioğlu karısı ile çocuklarını da bularak muradına erer(Erşahin, 2011, s. 415-419).

Fatmacık masalında masalında Fatmacık adlı öksüz bir kız vardır. Üvey annesi, Fatmacık’a hep kötü davranır. Padişahın oğlu Fatmacık ile evlenmek ister. Üvey anne kendi kızını padişahla evlendirmek için Fatmacık’ın gözlerini alarak onu dereye atar. Yaşlı bir adam Fatmacık’ı dereye bulur ve onu evine götürür, bakar. Fatmacık bahçede gezinirken bir kuş gelir. Kuş:

“Cik cik! Fatmacık gözlerin ceplerinde!” der. *“Onları gözüne takarsan, gözlerin açılır. Şu yaprağı da gözüne çalarsan çok güzel olur.”*¹⁴² (Erşahin, 2011, s.515)

der. Kuşun söylediklerini yapan Fatmacık, yeniden görmeye başlar ve türlü maceralar sonrası padişahla evlenip muradına erer (Erşahin, 2011, s.510-515).

İki Arkadaş masalında iki adam yola çıkar ve arkadaş olur. Biri diğerini kandırır ve yemeğini yer. Ancak kendi yemeğinden gözleri karşılığın da verir. Kör olan adam bir çam dibine oturur, arkadaşı onu bırakıp gider. Kör adam çam dibinde otururken bir kuş :

*“Şimdi benden bir tüy düşer şalvarının üstüne. Onu al. Saa gözüü sol cebinde, sol gözüü saa cebinde. Yerine gusun, ‘Mismillah!’ desin. Bunu da çalsın eskikinden eyi olur.”*¹⁴³(Erşahin, 2011, s.573)

der. Kuşun söylediklerini yapan adamın gözleri görmeye başlar (Erşahin, 2011, s.572-576).

Yolcu ve Padişah masalında bir yolcu atıyla giderken yolda donmak üzere bir kuş bulur ve onu ısıtır. Kuş dile gelerek yolcuya teşekkür eder ve başı derde girdiğinde ona yardım edeceğini söyler. Yolcunun başına yolda türlü olaylar gelir ve yolda bir padişahın evine varır. Padişah yolcuya bir şart karşılığı kızını ve tüm malını vermeyi teklif eder. Yolcu, padişahın teklifini kabul eder. Padişah, yolcuyu karanlık bir odaya, başını kestiği

¹⁴¹ (Erkek kahraman)Padişah seçiminde hayvan kılavuzluk eder(MMY).

¹⁴² Kadın kahramanın iyileşmesine hayvan kılavuzluk yapar (MMY).

¹⁴³ Erkek kahramanın iyileşmesine hayvan kılavuzluk yapar (MMY).

üç cesedin yanına koyar ve üç kafayı tekrar birleştirirse kızlarını, servetini verceğini söyler. Ancak birleştiremezse padişah kellesini kesecektir. Bunun üzerine yolcu çağresizce ağlamaya başlar ve kuş gelerek:

“*Kanadımdan bir tüy kopar. Daha sonra kelleleriyle, boğazlarına sür*”¹⁴⁴ (Çiftçi, 2015, s.266)

der. Kuşun dediklerin yapan yolcu muradına erer (Çiftçi, 2015 s.265-268)

Uluğ Kuş masalında anneleri ölen ve üvey annelerinden eziyet gören biri kız diğeri oğlan iki kardeş vardır. İki kardeşi babaları günün birinde uzak bir ormana bırakır. İki kardeş ormanda bir çıkış yolu ararken kardeşlerin küçüğü olan kız daha fazla dayanamaz ve ağabeyi ona mağarada beklemesini söyler. Oğlan tek başına bir ülkeye gelir. Bu ülke halkı çok zengindir ve tek dertleri kimin padişah olacağına karar verememeleridir. Bu ülkede bir Dede Horkut vardır ve Dede Horkut bilirkişidir. Padişah seçimi için halk dede korkuta danışır ve o da uluğ kuş ile padişah seçmeye karar verir. Dede horkut:

“*Madem herkes ülkeyi yönetecek güçde benim uluğ kuşu akşam ezanında şu uluğ camiden uçuralım kimin omzuna konarsa o padişah olsun.*”(…) *‘Uluğ kuş kime gideceğini bilir.’*

¹⁴⁵(Tunçbilek, 2017, s.173).

der. Dede horkut uluğ kuşu şehrin üzerinde bırakır ve kuş, öksüz oğlanın başına konar şehir halkı kabul etmez ancak kuş üç defa salınır ve üçünde de öksüz oğlan nerede olursa olsun onu bulup başına konar:

“*Akşam ezanında kuşu bırakmış. Bizim oğlan da tam ülkenin kapısından girmiş. Kuş uçmuş, dolanmış oğlanın omzuna konmuş (...)* Dede Horkut demiş ki: *‘Tamam, o zaman uluğ kuşu bir daha uçuralım.’ Uluğ kuşu bırakmışlar. Uluğ kuş uçmuş, dolanmış yine çocuğun omzuna konmuş*¹⁴⁶.” (Tunçbilek, 2017, s.173-174).

kuşun kılavuzluğuyla çocuk padişah olup kardeşiyle muradına erer (Tunçbilek, 2017, s.172-174).

Üç Kardeş masalında, üç oğlu olan padişahın evinin önünde bir nar ağacı vardır. Vakti gelince bir dev narları alıp gider. Üç kardeş devin narları alıp götürmemesi için nöbet tutar. En büyük ve ortanca kardeş devden korkup kaçır. En küçük kardeş devi yaralar. Daha sonra devin peşinden bir kuyuya giden en küçük kardeş, devi öldürür.

¹⁴⁴ Erkek kahramanın hayatının kurtulmasında hayvan kılavuzluk eder (MMY).

¹⁴⁵ (Erkek kahraman) Padişahlık seçimine hayvan kılavuzluk eder (MMY).

¹⁴⁶ (Erkek kahraman) Padişahlık seçimine hayvan kılavuzluk eder (MMY).

Kardeşleri tarafından kandırılan küçük kardeş, yeraltında kalır. Kuş yavrularını yılandan kurtaran küçük kardeş kuşdan onu yeryüzüne çıkarmasını ister. Kuş:

*“Yalnız benim dediklerimi bulacaksın. Kırk tulumba su ve kırk tulumba et. Bunları bulacaksın.”*¹⁴⁷(Atlı, 2011, s.295)

der. Kuşun söylediklerini yapan oğlan, kuş sayesinde yeryüzüne çıkar. Küçük kardeş, türlü maceralar sonrası muradına erer (Atlı, 2011, s.293-297)

Şah Mehmet masalında Şah Mehmet köydeki en güçlü adamdır ve güreşte kimse onu yenemez. Bir gün Şah Mehmet başka bir köyde kendisi gibi güçlü değirmenciyle güreşir. Fakat birbirlerini yenemezler ve arkadaş olurlar. Değirmenci ve Şah Mehmet kendilerine güreşecek başka birini bulmak isterler ve bir çiftçiyle güreşirler. Ancak çiftçiye yenemezler. Şah Mehmet, değirmenci ve çiftçi arkadaş olurlar. Bir köye yerleşerek sırasıyla yemek yapıp çalışırlar. İlk gün değirmenci, ikinci gün de çiftçi yaptığı yemeği bir cüceye yedirir. Sıra Şah Mehmet’e gelir, Şah Mehmet cüceye biraz yemek verdikten sonra cüce ikinci kez yemek ister. Bu sefer Şah Mehmet, cücenin kafasını keser. Cücenin kafası yuvarlanarak bir kuyuya girer. Şah Mehmet’in arkadaşları cücenin kafasının gittiği kuyuya sırayla girmeye çalışırlar. Kuyuya sadece Şah Mehmet inebilir. Şah Mehmet, kuyunun içindeki köyde yaşayan köylülerin su alabilmek için her gün deve, bir kurban verdiklerini öğrenince devi öldürür. Kuyuda bulduğu üç tane kızı da yukarı çıkartır. Fakat arkadaşları ona ihanet eder ve onu kuyuda bırakırlar. Şah Mehmet kuyudan çıkmaya çalışırken yerin dahada altına gider. Burada bir kuş yavrularını yılandan kurtarır. Kuş minnettar olur ve ne istediğini sorar. Şah Mehmet kendisini ışık dünyaya çıkarmasını ister. kuş:

*“Kırk batman et, kırk batman su alıp sırtına binmesini ve “lok” deyince eti, “luk” deyince suyu ağzına vermesini.”*¹⁴⁸ (Atlı,2011, s.301)

söyler. Kuşun dediklerini yapan Şah Mehmet, ışık dünyaya çıkar ve arkadaşlarını öldürüp muradına erer (Atlı, 2011, s. 298-301).

Kuma Gömülen Gelin masalında dul bir kadının üç oğlu vardır. Bu oğlanlardan biri evli ikisi bekârdır. İki abisi askere giden en küçük kardeş evli olan kardeşinin eşine ilgi duyar. Gelin küçük kardeşi reddeder ve küçük kardeş geline iftira atar. Bu iftira üzerine gelini kuma gömerek cezalandırırlar. Oradan geçen bir kervancı gelini kurtarır ve oğluyla evlendirir. Ancak geline bu defa da Arap hizmetkâr ilgi duyar. Gelin Arap

¹⁴⁷ Hayvan erkek kahramanın yolunu bulmasına kılavuzluk eder(MST-B563.4.1).

¹⁴⁸ Hayvan erkek kahramanın yolunu bulmasına kılavuzluk eder(MST-B563.4.1).

hizmetkârı da reddeder ve Arap hizmetkâr gelinin çocuklarını sırasıyla öldürür. Kervancı tekrar geline yardım eder. Daha sonra geline, acıyıp asılmaktan kurtardığı adam ve dört kardeş çoban da ilgi duyar. Gelin onları da reddederek bir keloğlan kılığına girer. Keloğlan kılığında çalışırken padişahı seçen kuş salınır ve gelinin başına konar:

*“ padişahı mefat idiyo. Mefat itdükten sora esgiden guş görüyülerimiş. Devlet guşu, bütün halk toplanırımış. Devlet duşunu goyvürülerimiş. Guş kimin başına gonarsa padişah o olurmuş(...)Devlet guşu göyviryolar, guş dönüyor, dönüyor hiç kimsenin başına gonmuyor. Gidiyor bir duvara gonuyor. Bir daha göyviryolar gine öyle. Yahu niye, kim galdı felan (...) Devlet guşunu goyviryolar, dönüyor, dönüyor, dönüyor, geliyor o kelin başına gonuyor. Olmaz diyolar, bir daha salyolar gine onun başına gonuyo. O zaman üçüncü diyince hak bunun diyolar. Onu padişah seçiyolar”*¹⁴⁹(Arslan, 2017, s.338-339).

Gelin padişah olur ve muradına erer (Arslan, 2017, s.336-340).

Masallarda tespit edilen kılavuz kuş olağanüstü özelliklerde sahiptir ve sıradışı bir şekilde konuşur. Masallarda kılavuz kuş, kahramanın beslediği evcil kuşu olabileceği gibi kahramanın tesadüf eseri karşılaştığı bir hayvan olarakta ortaya çıkabilmektedir. Hem erkek hem de kadın kahramana kılavuzluk yapan kılavuz kuş olağanüstü bir şekilde bilgilidir. Bu bilgisi sayesinde kahramana görevini nasıl tamamlayacağını anlatabilir, bir kimseden ne istemesi gerektiğini öğretebilir, eş seçebilir veyahut bir ülkeyi yönetecek kimseyi belirleyebilir. Örneğin *Uluğ Kuş* masalında Türklerce bilge olarak görülen ve danışılan Dede Korkut, padişah seçimini bir kuşa yaptırır. Korkut Ata Uluğ kuştan şüphe duyulmaması gerektiğini söyler ve Uluğ kuşu akşam ezanından sonra salarak, padişah seçimini yapar. Masalda kuşa kutsiyet atfedilirken, padişah seçiminde kut inancı görülmektedir ve kuş hiçbir zaman yanlış seçim yapmaz, o en doğru kararı verir. Kılavuz kuş aynı zamanda kahramanı gitmek istediği yere, yerin yedi kat üstüne veyahut kaf dağına götürülebilir. Kılavuz kuş olağanüstü güçlüdür; kahramanı sırtına bindirerek yolculuk yapmasını sağlayabilmektedir. Kılavuz kuşun kanadı veya tüyü sıradışı bir şekilde iyileştiricidir. Örneğin *Yolcu ve Padişah* masalında olduğu gibi kuşun tüyü, kesilmiş başları vücutla birleştirerek ölüleri tekrar canlandırabilir veyahut *İki Arkadaş* masalında olduğu gibi kahramanın kör olan gözlerini iyileştirebilir.

İncelenen Anadolu masallarında tespit edilen kılavuz kuş motifine 18 masalda rastlanmış olup, kılavuz kuş ile ilgili belirli özellikler tespit edilmiştir:

4) Kılavuz kuşun ortaya çıkışı iki şekilde gerçekleşmektedir:

¹⁴⁹ (Kadın kahraman) Padişah seçimine hayvan kılavuzluk yapar (MMY).

- c) Tespit edilen masalarda kuş kafeste beslenen kahramanın ev hayvanıdır.
 - d) Tespit edilen masalarda kuş tesadüf eseri ortaya çıkar.
- 5) Kılavuz kuş olağanüstü özelliklere sahiptir
- c) Kılavuz kuş olağanüstü bir şekilde, kahramanla konuşur, dile gelir.
 - d) Kılavuz kuş bilgidir; bilgisi sayesinde, ülkenin padişahını belirleyebilir, kimselere eş seçebilir ve ya kahramanın görevini tamamlaması için ne yapması gerektiği konusunda kılavuzluk eder.
 - e) Kılavuz kuşun kanadı veya tüyü olağandışı bir şekilde iyileştiricidir.
 - f) Kılavuz kuş olağanüstü bir şekilde güçlüdür.
- 6) Kılavuz kuş hem kadın hem de erkek kahramana kılavuzluk yapar.

4.2.9.8. Leylek

Türk kültüründe Leylek ile ilgili pek çok inanış olmakla birlikte bu inanışların en başında Göktürklerin kurttan türeyişiyle ilgili efsane gelmektedir. Efsaneye göre 18 kardeşten hayatta kalmayı başaran ve kurttan doğmuş olan en büyük kardeşin “yaz” ve “kış tanrıları” ile olan evliliğinden doğan dört çocuğu vardır. Bu çocuklardan en büyüğü Leylek olup uçmuş, geriye ise Kırgız adlı ikinci çocuk, ismi okunamamış olan üçüncü çocuk ve Türk adlı dördüncü çocuk kalmıştır. Nitekim efsaneye göre Türklerin kardeşlerinden biri Leylek olup uçmuştur(Ögel,2014a, s.30-31). Konar-göçer bir yaşam süren Türk toplumu kendisi gibi göçebe olan bu kuşla belki de en yakın ilişkiyi, kardeşlik ilişkisini kurmuş, kendine yakın hissetmiştir. Türk toplumu leylek öldürmenin büyük günah olduğuna, Leylek yuvası yıkanın yuvasının yıkılacağına inanmıştır. Hiç şüphesiz Leyleklerle ilgili bu inanışların temelinde yukarıda bahsettiğimiz efsanenin etkisi azımsanmayacak kadar çoktur. Bu bağlamda kardeşlik olgusunun dışında Leylek tanrısal bir birleşmenin çocuğudur, Leyleğe bir kutsiyet atfedilmiştir.

Hun hükümdarı Atilla, bir kuşatma sırasında şehirdeki Leyleklerin doğal aksine şehri terk ettiğini görmüş, Leyleklerin şehrin mutluluğunu götürdüğüne inanmış ve bunu şehrin düşeceğine yorumlamıştır (Roux, 2005 s. 80-81) . Türk halk inançlarında ise Leylek görenin işlerinin yolunda gideceğine, leyleğin uğurlu olduğuna ve onu uçar vaziyette görenin, o yıl boyunca çok seyahat edeceğine inanılmış, batı Türklerinde ise Leylek baharın müjdecisi olarak görülmüştür (Aydın, 2012, s. 58; Kalafat, 2013, s. 57).

Kitap ve tezlerden elde edilerek, incelenen Anadolu masallarında, Bilge Seydioğlu'nun Erzurum yöresinden derlemiş olduğu "Leylek I", "Leylek II", Abdullah Doğan'ın Adıyaman Yöresinden derlemiş olduğu "Elma" masalıyla birlikte 3 masalda kılavuz leylek motifi tespit edilmiştir.

4.2.9.8. 1. Motif Tahlili Leylek

Leylek I masalında, bir padişahın üç kızı vardır. Padişah tellal aracılığıyla kızlarını evlendireceğini haber verir. Büyük kız mendilini bir sadrazamın oğluna, ortanca kız mendilini vezirin oğluna, küçük kız da mendilini leyleğe atar. Padişah küçük kızı evlatlıktan reddedip leyleğe verir. Leylek, küçük kızı peri padişahı ile evlenmesine kılavuzluk eder:

"Leylek: 'Kalk sultanım, seni götürüp ona kavuşturayım. O da evlendi düğünü yapılacak. Senin elin onun eline değdiği zaman çocuk dünyaya gelir. O zaman siz de birbirinize kavuşursunuz.' (...)
Kanadının üstüne alır ve uçar. Oğlanın memleketine gelir, babasının konağının önünde inerler.
(...) Leylek: 'Eğer sen bu konaktan içeri girersen, seni görünce bütün insanlar elbisene bakarlar. Gelin kendi elbiselerine kimsenin bakmadığını görünce, ben gelin olmuyorum. O elbiselerini çıkarıp bana versin. Ben gelin olayım ve herkes bana baksın der. Sen de; Bizim adete göre gelini içeri sağdıç karısı verir. Beni sağdıç yapın vereyim dersin'"¹⁵⁰ (Seyidoğlu, 2016, s. 22-24)

peri padişahının gelini olan kız, muradına erer. Bilge Seyidoğlu'nun Erzurum'dan derlediği *Leylek I* masalının bir varyantı olan *Leylek II* masalında (Seyidoğlu, 2016, s. 25-31) da *Leylek I* masalında olduğu gibi leylek kadın kahramanın kocasına kavuşmasına kılavuzluk eder.

Elma masalında, paşanın dört oğlu vardır. Elmanın meyveleri kaybolduğu için padişah, meyveyi yiyememektedir. Küçük oğlan, gece elmaları çalan yılanı yaralar. Daha sonra yılanı bulmak için yola çıkar. Leyleğin yavrularını yilandan kurtaran, kahramanın yeryüzüne çıkmasına kılavuzluk eder:

"(...)Paşanın oğlu; 'Beni dünyaya götür.' demiş. Leylek; 'Seni dünyaya götürmem için kırk ekmek, kırk ölü hayvan getireceksin. Yoksa bu denizi aşamam.' demiş. Paşanın oğlu kırk ekmeği ve kırk hayvan ölüsünü bulup leyleğe getirmiş. Leyleğin sırtına binip yola çıkmış. Paşanın oğlunu dünyaya ulaştırmış. Oğlanın ayağını da tekrar yapıştırıp yavrularının yanına dönmüş"¹⁵¹ (Doğan, 2006, s. 197).

¹⁵⁰ Kadın kahramanın arzuladığı amacına ulaşmasında hayvan kılavuzluk yapar(MMY).

¹⁵¹ Hayvan erkek kahramanın yolunu bulmasına kılavuzluk eder(MST-B563.4.1).

daha sonra yılanı öldüren kahraman, evlenir ve muradına erer.

İncelenen Anadolu masallarında tespit edilen kılavuz leylek hem erkek kahramana hem de kadın kahramana kılavuzluk yapar. Kılavuz leylek yerin yedi kat altında bulunan bir ağaçta yaşayan ve kahramanın leyleğin yavrularını yilandan kurtarmasıyla veyahut evlendirmek üzere kahramanın yaşadığı eve gelerek ortaya çıkabilir. Kılavuz leylek olağandışı bir şekilde kahramanla konuşur, dile gelir. Kılavuz leylek kahramanı sırtında taşıyacak kadar büyük ve güçlüdür. Akıllı ve bilgili olan kılavuz leylek kahramanı gitmek istediği yere ulaştırır ve kahramana amaçları doğrultusunda ne yapması, nasıl hareket etmesi gerektiği hakkında kılavuzluk eder.

Anadolu masallarında kılavuz leylek motifinde üç masalda rastlanmış olup, kılavuz leylek ile ilgili belirli özellikler tespit edilmiştir:

- 1) Kılavuz leyleğin ortaya çıkışı iki şekilde gerçekleşmektedir:
 - a) Kılavuz leylek yer altında, ağaçta yaşayan bir hayvandır.
 - b) Kılavuz leylek kahramanın evine gelir ve onu evlendirmek için götürür.
- 2) Kılavuz leylek olağanüstü özelliklere sahiptir
 - a) Kılavuz leylek olağanüstü bir şekilde, kahramanla konuşur, dile gelir.
 - b) Kılavuz leylek bilgilidir; bilgisi sayesinde, kahramanı yer altından yer üstüne çıkarabilir ve ya kimsenin bilmediği diyarlara götürebilir.
 - c) Kılavuz leylek olağanüstü bir şekilde büyük ve güçlüdür: Bu sayede kahramanı sırtında taşır.
- 3) Kılavuz leylek hem kadın kahramana hem de erkek kahramana kılavuzluk yapar.

4.2.10. Tilki

Tilki Türklerde hilekâr ve kurnaz bir hayvan olarak tanınmıştır. 12 hayvanlı Türk takviminde yer alan tilki hakkında hem olumlu hem de olumsuz inanmalar Türk kültüründe mevcut olmuştur. Örneğin avcılarını yok etmek isteyen, yer altının kötü ruhu bir kara tilkiden söz edilirken (Ögel, 2014a, s.29), aynı zamanda tilki kahramanların koruyucu ruhuda olabilmektedir; imparator T'ai-tsung'un koruyucu ruhu bir tilkidir ve o tilki öldürülünce imparator da ölür (Çoruhlu, 2002, s.157;Ögel, 2014a, s.607). Şaman başlığında yer alan tilki postu, tilkinin Şamanist ayinlerde yer almış olabileceğinin de bir göstergesidir (Çoruhlu, 2002, s.157).

4.2.10.1. Motif Tablili: Tilki

Anadolu masallarında kurnazlığı, hilekârlığı ve akıllılığıyla öne çıkan tilki, kılavuz hayvan olarak Nedim Bakıcı'nın Niğde'den derlemiş olduğu "Tozlu Bey ile Tilki" masalı, Aziz Kılınç'ın Yakaafşar yöresinden derlemiş olduğu "Tozlu Beyle Tilki", "Okan Alay'ın Bingöl yöresinden derlemiş olduğu "Değirmenci ile Tilki", "Yılan ile Abdullah" masalları, Esmâ Şimşek'in Yukarı Çukurova yöresinden derlemiş olduğu "Keloğlan ile Tilki" masallarıyla birlikte varyantlar dâhilinde 8 kılavuz tilki tespit edilmiştir.

Tozlu Bey ile Tilki masalında, bir değirmenci vardır. Tilki, değirmencinin ununu yemektir ve değirmenci tilkiyi yakalar. Tilki, kendisini bırakmak şartıyla değirmenciye mallarını geri ödeyeceğini söyler ve tilki ile değirmenci yola çıkar. Tilki sayesinde değirmenci kılık değiştirir ve Tozlu Bey olur. Tilki, Fit padişahının kızıyla değirmencinin/Tozlu Bey'i evlendirmek ister ve kahramana kılavuzluk eder:

"Tozlu Bey ile tilki yola düşüyorlar. Padişahın tam muhitine varıyorlar. Tilki, Tozlu Bey'e 'Sen burada dur. Ben saraya gidip Fit padişahının kızını isteyeyim, geleyim.' diyerek oradan ayrılır. Tilki saraya yaklaşır. Orada nöbetçiler bekliyor. Bekçiler tilkiyi padişahın yanına götürürler. (...) Yolda giderlerken tilki Tozlu Bey'e 'Hele sen şu çamura bir yuvarlan.' der. Tozlu Bey çamura yuvarlanır. Üstü başı çöl-çamur olur. Tozlu Bey'in üstü başı çamur olunca tilki hemen padişaha koşar"¹⁵² (Bakıcı, 2000, s. 236).

Daha sonra devin sarayını ele geçirmesine yardım eden tilkinin kılavuzluğuyla Tozlu Bey ile padişahın kızı evlenir ve muradına erer (Bakıcı, 2000, s. 235-238). *Tozlu Beyle Tilki* masalının bir diğer varyantında da değirmencinin padişahın kızı ile evlenmesine farklı bir yöntemle kılavuzluk eder:

"Dilki getirmiş bi bakmış altın sorkuç var, iyi. Tozlu beye demişi ki:

- Bi altın gırığı bul gel bakalım. Ufak bi altın al.

- N'olcak bu?

- Sen garışma!"¹⁵³ (Kılınç, 2001, s. 356-357).

Tozlu bey tilkinin söylediğini yapar. Tilkinin kılavuzluğu sayesinde padişahın kızıyla evlenen Tozlu Bey, daha sonra tilkinin yardımıyla devin sarayını ele geçirir ve muradına erer (Kılınç, 2001, s. 355-359). *Değirmenci ile Tilki* masalı ve varyantları (Alay, 2005, s. 171-173) farklı isimlerle anılsa motif yapısı aynı olan masallardır. Bu masallarda tilkinin

¹⁵² Hayvan ekek kahramanın yolunu bulmasına kılavuzluk eder./Erkek kahramanın arzuladığı amacına ulaşmasında kılavuzluk eder(MMY).

¹⁵³ Erkek kahramanın arzuladığı amacına ulaşmasında kılavuzluk eder(MMY).

yaptığı kılavuzluk farklılık göstermekle beraber tilkinin işlevi değişmez. Tilki, kurnazlığıyla kahramanı padişahın kızı ile evlendirir. *Değirmenci ile Tilki* masalında da motif dizgisi *Tozlu Bey ile Tilki* masalında olduğu gibi ilerlemektedir. Tilki, değirmencinin padişahın kızı ile evlenmesine kılavuzluk eder:

“Bak, sen bir darmençisin, sen görgüsüz olun. Orada, önüne çeşit çeşit yemek goyarlar. Onu yiyeçâm, bunu yiyeçâm diye görgüsüzlük yapma. Güzel, temiz temiz ye. Ben, öte dolanırım, beri dolanırım, lâmbayı söndürürüm. Sen, tabağındaki yemeği ye, başka tabakdakını goy. Lâmba yandı mı, ‘doydum,’ diye geri çekil -diyor- Benim tembaham bu. Bir de, apartmana bakıp da, üsdünü çırpma. Sana görgüsüz derler, bu da iki. Bir de, apartmanı dâniyep, elbiseni geri daneme. Sana üç tene tembahem var. Bu üçünü dutacan,’ diyor.”¹⁵⁴ (Şimşek, 1990, s. 503-504).

Keloğlan ile Tilki masalında da bağa bir tilki dadanır, tilki onu dövmeme şartıyla Keloğlan’ı vezir yapacağını söyler ve tilki Keloğlan’ın padişahın kızı ile evlenmesine kılavuzluk eder:

“Aman Keloğlan beni dövme seni vezir yapacağım.”

‘Nasıl olacak bu iş?’

‘Sen bana güven, peşimdem gel!’

Keloğlan arkada tilki önde gide gide bir saraya varıp padişahın huzuruna çıkarlar.”¹⁵⁵ (Özçelik, 1993, s. 380).

Yılan ile Abdullah masalında, Abdullah bitkin hâlde bir yılan görür. Yılana yardım etmek ister. Ancak yılan canlanınca, Abdullah’ı öldürmek ister ve ona dolanır. Abdullah ve yılan bu halde giderlerken bir tilkiye rast gelirler. Abdullah tilkiye durumu anlatır ve ondan şeriat yapmasını ister: Tilki:

“Ben şimdi size şeriat yapacağım, ama bir kişiyle şeriat yapılmaz. Şeriat için iki kişi lazımdır. Siz, hala bir kişisiniz, önce sizin birbirinizden ayrılmanız gerekecek. Eğer yılan seni bırakıp uzakta durursa, ben o zaman size şeriat yapacağım.’
Yılan, Abdullah’tan ayrılıp uzaklaşır.

(...) ‘De vur o zaman yılanı öldür! Yılan güvenilir biri değildir, ona itibar edilmez!’¹⁵⁶ (Alay, 2005, s. 176-177).

Kurnaz tilkinin kılavuzluğu sayesinde Abdullah yılanı öldürür, ölümden kurtulur ve muradına erer(Alay, 2005, s. 176-177).

¹⁵⁴ Hayvan ekek kahramanın yolnu bulmasına kılavuzluk eder./Erkek kahramanın arzuladığı amacına ulaşmasında kılavuzluk eder(MMY).

¹⁵⁵ Hayvan ekek kahramanın yolnu bulmasına kılavuzluk eder (MST-B563.4.1).

¹⁵⁶ Erkek kahramanın hayatının kurtulmasında hayvan kılavuzluk eder(MMY).

Anadolu masallarında tespit edilen kılavuz tilki iki şekilde ortaya çıkmaktadır: tilki, kahraman tarafından yakalanır ve kahraman, tilkiyi öldürmeyerek canını bağışlar veyahut kahraman ormanda tesadüfi tilkiyle karşılaşır. Kılavuz tilki sadece erkek kahramana kılavuzluk yapar. Olağandışı bir şekilde kahramanla konuşabilen, dile gelen tilki, olağanüstü kurnazdır. Tilki kurnazlığıyla fakir kahramanı zengin gibi göstererek padişahın kızıyla evlendirebilir ve ya kahramanı yılandan kurnazlığı sayesinde kurtarabilir.

Anadolu masallarında kılavuz tilki motifi ile ilgili belirli özellikler tespit edilmiştir:

- 1) Kılavuz tilkinin ortaya çıkışı iki şekilde gerçekleşmektedir:
 - a) Kılavuz tilki değirmenci tarafından yakalanarak canı bağışlanır.
 - b) Kılavuz tilki, kahramanla ormanda tesadüf eseri karşılaşır.
- 2) Kılavuz tilki olağanüstü özelliklere sahiptir
 - a) Kılavuz tilki olağanüstü bir şekilde, kahramanla konuşur, dile gelir.
 - b) Kılavuz tilki olağanüstü bir şekilde kurnazdır. Tilki kurnazlığıyla padişahları, devleri, halkı kandırabilir.
- 3) Kılavuz tilki sadece erkek kahramana kılavuzluk yapar.

4.2.11. Yılan/ Ejderha

Yılan, Türk kültüründe kimi zaman kötülüğün, uğursuzluğun temsilcisi, kimi zaman ise kutsal, şifa kaynağı olarak var olagelmiştir. Yılan, 12 hayvanlı Türk takviminde yer almış ve bu yılın soğuk geçeceği, doğan çocukların itaatkâr olacağına inanılmıştır. Yılan, bazı Türk kavimlerinde tanrıya ihanetin, şeytanın sembolü olarak da görülmüştür: Örneğin Altay Türklerinin yaratılış mitolojisinde Tanrıya ihanet ederek şeytana uyan ve yasak meyvenin tadına ilk bakan yılan olmuştur(Ögel, 2014a, 489). Yakut Türklerinde olağanüstü güce sahip olan, ancak gururu ve kibri yüzünden tanrının üstünlüğünü tanımayı reddeden “ilk şamanın” vücudu yılanlardan oluşmuş(Eliade, 1999, s. 94), bunlardan ayrı bazı şaman dualarında olağan dışı bir canavar olarak tasvir edilen Erlik’in kamçısı da yılan biçiminde biçimlendirilmiştir(İnan, 1986, s. 40). Yılanı olumsuz gören kavimlerin yanında, ona olumlu anlamlar yükleyenlerde var olmuştur: Örneğin Ural bölgesinde bulunan Başkurt Türkleri yılanı tapmış(Esin,1972,s.82) Sibiryada bulunan bazı Türkler ise yılandan figürler yapmış ve bu yılan figürlerinin kendilerine yardım edeceğine inanmışlardır(Ögel, 2014a, s.53). Yine bazı şamanlar yılanı yardımcı, koruyucu ruh olarak görmüş, yer altı ve yer üstü seyahatlerinde yılandan medet

ummuştur(Seyidoğlu,1998,s.87). Türklerde saadet ve şifa sembolü olarak da görülen yılan, Hükümdar armaları, mabetler ve özellikle sağlık kuruluşlarında resmedilmiş olup, Orta Asya'dan Anadolu coğrafyasına taşınmış ve Selçuklu döneminde yapılan sağlık kuruluşlarının mimarisinde, kale duvarlarında yılan figürü yerini almıştır(Kalafat,2015, s.117). Anadolu da Tokat yöresinde yolculuğa çıkacak kimsenin önünden geçen yılan uğursuzluk sayılmış(Kalafat,2016, s.92), Kütahya yöresinde ise eve asılan yılan derisinin kötü ruhları uzak tutacağına ve yılan derisinin bazı hastalıklara iyi geldiğine inanılmıştır (Yücel,2011,s.43-59).

Sözlü halk kültüründe sıklıkla karşımıza çıkan yılan motifi, Orta Asya'dan getirdiği inanışları Anadolu coğrafyasında Hint, İnan, Sümer, Hitit gibi kültürlerle harmanlayarak, üst tarafı insan alt tarafı ise yılan olan, olağan dışı bir yaratık yani “Şahmeran” yılanların padişahı olarak da karşımıza çıkmıştır.

12 hayvanlı Türk Takviminde bir yıl ismi Ejderha Türk kültüründe yılanların büyük olanlarına verilen isim olduğu gibi (Boratav, 2012, s.66), Çin mitolojisinden Türk kozmolojisine geçtiği düşünölen kanatlı ve ağzından alevler çıkaran bir hayvan olarak yerini almıştır.

Kitap ve tezlerden elde edilerek, incelenen Anadolu masallarında, Ignác Kúnos'un Anadolu'da derlemiş olduğu “Yılan Peri ile Sihirli Ayna” masalı, Mehmet Yardımcı'nın Malatya'dan derlemiş olduğu “Akıllı şehzade” masalı, Abdullah Doğan'ın Adıyaman'dan derlemiş olduğu “Keloğlan” masalı, Fatma Kutay Çalışkan'ın Arpaçay köylerinden derlemiş olduğu “Yılan” masalı, Lale Tunçbilek'in Şereflikoçhisar'dan derlemiş olduğu “Çobanın Yüzüğü”, “Sığır Çobanı ile Yılanlar” masalları, Sagıp Atlı'nın Kastamonu'ndan derlemiş olduğu “Yılan Padişahı”, “Kaval”, “Yılan”, “Keloğlan” masalları, Mustafa Sargın'ın Tokat'tan derlemiş olduğu “Avcı Ahmet” masalı, Ahmet Serdar Arslan'ın Çankırı'dan derlemiş olduğu “Sihirli Mühür” masalı, Satı Kumartaşlıoğlu'nun Balıkesir'den derlemiş olduğu “Arap Köleler”, Takke ile Kese” masalları, Esra Dağı'nın Safranbolu'dan derlemiş olduğu “Çoban ve Ağa” masallarıyla birlikte varyantlar dâhilinde 15 kılavuz yılan tespit edilmiştir.

4.2.11.1. Motif Tahlili: Yılan/ Ejderha

Yılan Peri ile Sihirli Ayna masalında, oduncunun bir oğlu vardır. Oduncu ölmeden önce oğluna ormanda bulunan bir ağacı kesmemesini söyler. Oduncunun oğlu ormanda

yılan ile filin kavgasına denk gelir, yılan fili yutar ve filin dişleri yılanın ağzında kalır. Yılanı filin dişinden kurtaran oduncunun oğluyla, yılan yola çıkarlar. Yılan, oduncunun oğlunun yaptığı iyilik karşısında oduncunun oğlunun sihirli aynayı elde etmesine kılavuzluk eder:

“Yılan, ‘Az sonra annemin evinde olacağız,’ demiş. ‘Kapıyı açtığına ona benim akrabam olduğunu söyle. Seni içeri alacaktır. Sana kahve verecek, sakın içme. Yemek ikram edecek, sakın yeme. Kapının köşesinde bir ayna parçası asılıdır. Annemden yalnız onu iste!’”¹⁵⁷ (Kúnos, 2019, s. 152-153).

Yılanın kılavuzluğuyla sihirli nesneyi elde eden oduncunun oğlu, sihirli aynanın gücü sayesinde dilekleri kabul olur ve türlü maceralar sonunda muradına erer (Kúnos, 2019, s. 151-159).

Akıllı şehzade masalında, padişahın üç oğlu vardır ve padişah kendi tahtını kime bırakacak diye oğullarını sınar. Padişahın oğulların üçü de padişahın verdiği parayı harcar ve sınavı başaramaz sadece üçüncü oğlu padişahın verdiği parayı yılanla köpeğe yardım etmek için kullanır. Yılan şehzadeye iyiliklerinden yaptığı iyiliklerinden dolayı kılavuzluk eder:

“Ey insanoğlu, ben yılanlar padişahının oğluyum. Sana yardım etmemi istersen bana söyle. Beni yere bırak. Burada kalırsak kurda kuşa yem oluruz. Sana olan borcumu ödemem için beni takip et. Ben konuş deyinceye kadar da sakın konuşma”¹⁵⁸ (Yardımcı, 2012, s. 122).

Yılanın ve yılanlar padişahının kılavuzluğuyla sihirli nesneyi elde eden şehzade, sihirli nesne sayesinde dileğine kavuşur ve muradına erer (Yardımcı, 2012, s. 121-123).

Keloğlan masalında Halep’te yaşlı bir kadının kel bir oğlu vardır. Keloğlan sırasıyla bir köpeğe, kediye ve yılanla yardım eder. Yılanla yardım eden Keloğlan’a yılan kılavuzluk ve yardım eder. Yılan:

“Gel benimle.’ deyip Keloğlan’ı arkasına takmış. Bir yere gitmişler. Her taraf yılanmış. Keloğlan bakmış ki her taraf yılan. Yılan; ‘Bismillah’ de geç.’ demiş. Gitmişler. Keloğlan bakmış ki alt tarafı yılan, üstü insan olan biri namaz kılıyor. Adam namazını kılmış. Keloğlan, selam vermiş. Meğer yılanın babası olan bu adam, yılanların padişahıymış. Yılan; ‘Bu benim babam. Yılanların padişahıdır. Sana, ‘Dile benden ne dilersem.’ derse, cıncıklı sofrayı iste.”¹⁵⁹ (Doğan, 2006, s. 236).

Yılanın kılavuzluğuyla cıncıklı sofrayı/sihirli nesneyi ele geçiren Keloğlan, türlü maceralar sonunda yılan padişahının kızı ile evlenir ve muradına erer (Doğan, 2006, s. 236-239).

¹⁵⁷ Erkek kahramanın ne söylemesi gerektiğine hayvan kılavuzluk eder (MMY).

¹⁵⁸ Hayvan erkek kahramanın yolunu bulmasına kılavuzluk eder(MST-B563.4.1).

¹⁵⁹ Hayvan erkek kahramanın yolunu bulmasına kılavuzluk eder(MST-B563.4.1)/Erkek kahramanın ne dilemesi gerektiğine hayvan kılavuzluk eder (MMY).

Yılan masalında, bir çoban, büyük bir yılanı tesadüf eder. Çoban, yılanı yılanların olduğu bir dağa götürür. Çobanın yaptığı bu iyiliğinin karşısında yılan çobanı mükâfatlandırır:

“Gel dedi ey insanoğlu peşimceh gel. Bu ilanın içinceh girdi kimisi eyağının altında galır, kimisi gaçır. Çekilin deyir kanara ilannar bütün kanara çekilir. Gedir oturullar, birisi gelir deyir ki; ey insanoğlu sana, deyecehdiki arzun nedi? Niyetin nedi? Denenki ey pedşahım senin sağlığını. Deyennen soñra bu iki üç defa saña tekrarlıyif deyeceh. Deyennen soñra deyersen ey pedşahım dilinin altındaki üzüh. Deyir ey insanoğlu niyetin nedi? Deyir pedşahım senin sağlığını. Yoñ deyir oğlum niyetin nedi? Deyir pedşahım senin sağlığını. Yoñ deyir oğlum niyetin nedi? Vallah deyir senin sağlığını. Oğlum deyir niyetin nedi benim sağlımdan saña ne var? Deyir pedşahım öyleyse dilinin altındaki üzüh. Bu heh elliir üzüh, düşür, al deyir. Bu üzügü alır, deyirki bunu yaladınımı geceler etrafın bütün asgerle çevrileceh. Saña söyliyecehlerki: Gırahı, yıhahı, vurañı? Ya gır, vur, yıh de, ya ne vurun, ne yıhun, ne gırın deyir. Peki deyir. Ordan üzügü alır gelir”¹⁶⁰ (Çalışkan, 2018, s.169-170).

Yılanın kılavuzluğuyla çoban, sihirli nesneyi/yüzüğü elde eder ve yüzük sayesinde, padişahın kızıyla evlenir. Türlü maceralar sonunda çoban, muradına erer (Çalışkan, 2018, s. 169-172). Diğer bir masal *Çobanın Yüzüğü* masalında da, çoban iki çocuğun bir yılanı öldürmeye çalıştığını görür ve yılanı kurtarır. Yılan, onu kurtardığı için çobanı mükâfatlandırır:

“Yılan dile gelmiş: ‘Ben sana üç gündür el ediyorum. Sen bir türlü gelmedin. Benim babam yılanlar şahı yüce Şahmeran. Sen beni kurtardığın için o, seni bizim dünyamıza çağırıyor. Senin ne dileğin varsa sana verecek. Senden ne istediğini isterse sadece yüzüğünü iste!’ demiş. (...)

‘Benim en kıymetli iki varlığım var. Biri oğlum biri de yüzüğümdür. Ama sen oğlumu kurtardın. Yüzüğüm sana feda olsun. Sen bu yüzüğü al ama bu yüzüğü nereden aldığını ve sırrının ne olduğunu kimseye söyleme! Sen gönlünden ne dilek geçirirsen sabah ezanında bir abdest al, iki rekât namaz kıl sonra bu yüzüğü yala! Ne dilersen olur.’ demiş”¹⁶¹ (Tunçbilek, 2017, s. 190).

Yılan masalında olduğu gibi *Çobanın Yüzüğü* masalında da yılanın kılavuzluğuyla sihirli yüzüğü elde eden çoban, padişahın kızı ile evlenir. Padişahın kızı çobanı kandırır ve yüzüğü ele geçirir. Türlü maceralar sonrasında yüzüğü ele geçiren çoban denizin ortasında bir saray yaptırır ve muradına erer (Tunçbilek, 2017, s. 189-193).

Sığır Çobanı ile Yılanlar masalında, sığır güden bir çoban iki yılan görür. Çoban, kara yılanı öldürmeye çalışırken sarı yılanın kuyruğunu keser. Çoban, durumu annesine anlatır ve annesi, çobana kara yılanı öldürmesini söyler. Çoban, kara yılan ile sarı yılan

¹⁶⁰ Hayvan erkek kahramanın yolunu bulmasına kılavuzluk eder(MST-B563.4.1)/ Erkek kahramanın ne dilemesi gerektiğine hayvan kılavuzluk eder (MMY).

¹⁶¹ Hayvan erkek kahramanın yolunu bulmasına kılavuzluk eder(MST-B563.4.1)/Erkek kahramanın sihirli nesneyi kullanmasında hayvan kılavuzluk eder(MMY).

annesinin birbirini öldürmeye çalıştığını görür ve kara yılanı öldürür. Sarı yılan çobanın bu iyiliği karşısında çobanın ne yapması gerektiğini anlatır ve ona kılavuzluk eder:

*“O sırada hemen sarı yılan çobana deyî ki: ‘Şimdi benim anam gelir. Senden dilek ister. Ondan sakın bir şey dileme deyî. Ne mal ne mülk dileme. Sadece dilinin altından öpmeyi dileyirim de! Anam sana bütün hayvanların dilini öğretecek. Amma sen sen ol sakın bu marifetini kimseye söyleme’ deyî”*¹⁶² (Tunçbilek, 2017, s. 37).

Sarı yılanın kılavuzluğuyla hayvanların dilini öğrenen çoban, padişahın kızını iyileştirir ve kız ile evlenir. Daha sonra hayvanlar konuşma yeteneğini sırrını kimseye söylemeyen çoban muradına erer ve kara yılan ölür (Tunçbilek, 2017 s. 36-41).

Yılan Padişahı masalında, Keloğlan hayvanlarını güderken bir yılan yavrusunun ateşe düşüp yandığını görür ve yılanı ateşten kurtarır. Yılan hayatını kurtardığı için Keloğlan’ı mükâfatlandırır ve kılavuzluk eder:

*“Ben yılanlar padişahının kızıyım, korkma. Benim babamın sarayı falan yerin altındadır. Şimdi ben koca çakıla girince o da hemen çıkar. Beni kurtardığın için babam sana ne istersen verir, istersen dünyayı da verir, sakın alma. Lakin senin ağzına üç kere tükürürüm, o sana yeter. Fakat kimseye bu sırrı söyleme, söylersen ölürsün.’ der”*¹⁶³ (Atlı, 2011, s. 262).

Yılanın kılavuzluğu sayesinde Keloğlan, hayvanlarla konuşma yetisi kazanır ve bu yeteneği sayesinde tehlikelerde kurtulur (Atlı, 2011, 262-264).

Avcı Ahmet masalında, Avcı Ahmet bir yılan ile geyiğin kavga ettiği görür. Avcı Ahmet, yılanı vurmaya isterken geyiği vurur ve yılanı kurtarır. Yılan/şahmeranın kızı, Avcı Ahmet’i yardımlarından dolayı mükâfatlandırır:

*“Şahmereli’niñ gızıyım ben diyæ. Beni gurtardıñ. Allah razı olsun diyæ. Doğru söyleduğün için diyö. Saña addımıdı emme oña iras geldi diyæ. Pekey, doğru söyleduğün için diyæ, gedeg, babama diyæ. Baba.. Babam padişah diyæ, yılannarıñ padişâ diyæ. Saña diyæ, diledünü, isde.. verü diyæ. Muradıñı verü diyæ. Ne verü? Onuñ diyæ, diliniñ altında bi möhür vardu diyæ, babanıñ diyæ. O möhür diyæ, Ğindi, aldımıydı diyæ, bi acuhduğün yerde, ya möhür ben acıhdım derse diyæ, saña tüllü çeşid yemeğ çıhadu diyæ. Onu isde sen diyæ. Gız buña ahl öğrediyæ, gederkene. Emme diyæ, gorhıma diyæ. Yılannarıñ üsdüne basa basa, ben yılannarıñ üsdüne basa basa gederim diyæ. Sen de basa basa gel diyæ. Heş gorhıma diyæ”*¹⁶⁴ (Sargın, 2018, s. 869-870).

Şahmeran’ın kızına yardım eden Avcı Ahmet, yılanın kılavuzluğuyla sihirli nesneyi/mührü elde eder. Mührü elde eden Avcı Ahmet, başına gelen türlü maceralardan

¹⁶² Erkek kahramanın ne dilemesi gerektiğine hayvan kılavuzluk eder (MMY).

¹⁶³ Erkek kahramanın ne dilemesi gerektiğine hayvan kılavuzluk eder (MMY).

¹⁶⁴ Erkek kahramanın ne dilemesi gerektiğine hayvan kılavuzluk eder (MMY).

sonra muradına erer (Sargın, 2018, s. 869-871). Diğer bir masal *Sihirli Mühür* masalında, köpeği ve kedisi olan bir adam vardır. Yolda giderken bir yılanı kurtarırlar. Yılan bu yardım karşılığında adamı mükâfatlandırır ve ona kılavuzluk eder:

*“Ben diyo yılannar padişahının ohuyum. Gidelim diyo. Babama diyo. Babamdan siz dilek dileyin diyo. O size istediünüzü verü diyo. Yalnız babamın azının içinde bi tane mühür vardır diyo. O mühürü isteyin diyor”*¹⁶⁵ (Arslan, 2017, s. 505).

Yılanın kılavuzluğuyla *Avcı Ahmet* masalında olduğu gibi sihirli nesneyi/mührü elde eden kahraman, türlü maceralardan sonra muradına erer (Arslan, 2017, s. 505-506).

Kaval masalında, çobanın hayvanlarını güttüğü dağ yanar ve yılan çobandan yardım ister. Yılana yardım eden çobana yılan, yılanlar padişahının kızı olduğunu söyler ve yılan, çobana kılavuzluk eder:

“Sen benim arkam sıra gel. Ben yılanlar padişahının kızuyım. Sana babam mal vermek ister ama sen bir kirli kese, bir kirli tas, bir de kaval iste. Sakın başka bir şey isteme. Vermezse ben senin arkana düşüp giderin, o zaman mecbur kalır bunları verir.’ der.

*Yılanla beraber çoban, yılanlar padişahının evine gider”*¹⁶⁶ (Atlı, 2011, s. 269).

Yılanlar padişahı çobanın bu üç dileğini gerçekleştirir fakat çoban yılanlar padişahından çok korktuğu için sekiz gün sonra korkudan ölür. Bu üç eşya çobanın oğlu Mehmet’e kalır, türlü maceralar sonunda Mehmet köyüne dönmek zorunda kalır ve sıradan bir hayat sürer (Atlı, 2011, s. 269-271). Bir diğer masal olan *Yılan* masalında da dağa odun kesmeye giden bir adam bir yılanı kurtarır. Yılana yardım eden adama yılan, yılanlar padişahının kızı olduğunu söyler ve yılan, yardımları karşılığında adama kılavuzluk eder:

*Bunlar gide gide yılanlar padişahının köşküne yanaşırken yılan durup insanoğluna: ‘Ben, seni babamın evine getiriyorum. Babam der ki: ‘İnsanoğlu dile benden ne dilerse?’ Sen de, sağlığını dilerim dersin. Böyle böyle üç defa der. Yine, sağlığını dilerim dersin”*¹⁶⁷ (Atlı, 2011, s. 272-273).

Yılan masalında olduğu gibi yılanlar padişahı adamın üç dileğini gerçekleştirir. Bu üç dileğin nesnelere tas yerine fes olmak kaydıyla benzer nesnelere. Rüyasında İstanbul’da padişah kızı gören adam, padişahın kızını aramak için yola koyulur. Daha sonrasında padişahın kızı ile evlenir ve muradına erer (Atlı, 2011, s. 272-275).

¹⁶⁵ Erkek kahramanın ne dilemesi gerektiğine hayvan kılavuzluk eder (MMY).

¹⁶⁶ Hayvan erkek kahramanın yolunu bulmasına kılavuzluk eder(MST-B563.4.1)/ Erkek kahramanın ne dilemesi gerektiğine hayvan kılavuzluk eder (MMY).

¹⁶⁷ Hayvan erkek kahramanın yolunu bulmasına kılavuzluk eder(MST-B563.4.1)/ Erkek kahramanın ne dilemesi gerektiğine hayvan kılavuzluk eder (MMY).

Keloğlan masalında, bir annenin üç oğlu vardır. Köyden çıkan çocuklar üç yol ayırımına gelir ve üçü de farklı yoldan giderler. En küçük çocuk yolda köpeğe, kadına ve yılanı yardım eder. Hayatı kurtulan yılan, en küçük oğlana kılavuzluk eder: “*Sen bana iyilik ettin. Beni âdemoğlundan kurtardın. Seni babamın yanına eleteceğim. Sakın babamdan bir çapçapan dile.’ der*”¹⁶⁸(Atlı, 2011, s. 276). Yılanın kılavuzluğuyla sihirli nesneyi/çapçapanı elde eden Osman, padişahın kızı ile evlenir. Ağabeyi tarafından kandırılan Osman çapçapanı kaybeder. Çapçapanı tekrar elde eden Osman, padişahı Kafdağı’nın arkasına gönderir ve muradına erer (Atlı, 2011 s. 276-283).

Arap Köleler masalında, oğlan her gün bayıra gidermiş. Bir gün bayırda bir yılan enciği bulur. Yılanı kasaya sığmayacak kadar büyütür ve yılanı bulduğu yere götürmeye gider. O sırada yılan dile gelir ve oğlana kılavuzluk eder:

*“Babalık, beni aldığın yere koyduğün zaman, aldığın yerden annem babam çıkar. Hiç korkma. Seni annem babam aşağı evimize indirir. İndiğin zaman hiç korkma. Senden huzur dilerler öldürmedin diye, baktın diye. Sen annemden hiçbir şey dileme. Parmağındaki yüzüğü dile, yeter’ demiş oğlana”*¹⁶⁹ (Kumartaşlıoğlu, 2006, s. 310).

Yılanın kılavuzluğuyla yüzüğü elde eden oğlan, zengin kızla evlenir. Kız, oğlanı kandırır ve yüzüğü çalar. Yüzüğü tekrar elde eden oğlan, evini ve karısını tekrar elde eder ve muradına erer (Kumartaşlıoğlu, 2006, s. 310-313).

Takke ile Kese masalında, bir çiftçi iki yılan görür. İki yılan birbirini kovalarken ateşin içine girerler ve çiftçi yılanlardan birini kurtarır. Yılan yardımları karşılığın çiftçiyi mükâfatlandırır:

“Ben şahmeranın kızıyım. Ben şimdi seni babama götüreceğim. Babamdan da en eski sandığını iste.’ (...) ‘Az gitmişler ve önlerine bir delik gelmiş. Yılan önden girmiş.

‘Sen de arkamdan gel’ demiş.

*Arkasında birçok yılan varmış. Bütün yılanlar birden kafasını kaldırmış. Yılan da çiftçiye: ‘Korkma! Üstlerine bas. Bir şeycik olmaz’ demiş”*¹⁷⁰ (Kumartaşlıoğlu, 2006, s. 451).

Sandığın içinde eski bir para kesesi ve bir takke vardır. Çiftçi sandığı eve götürür ve daha sonrasında ölür. Kız çocuğu, çiftçinin oğlunun eski para kesesini ve takkesini kurnazlıkla

¹⁶⁸ Hayvan erkek kahramanın yolunu bulmasına kılavuzluk eder(MST-B563.4.1)/ Erkek kahramanın ne dilemesi gerektiğine hayvan kılavuzluk eder (MMY).

¹⁶⁹ Hayvan erkek kahramanın yolunu bulmasına kılavuzluk eder(MST-B563.4.1)/ Erkek kahramanın ne dilemesi gerektiğine hayvan kılavuzluk eder (MMY).

¹⁷⁰ Hayvan erkek kahramanın yolunu bulmasına kılavuzluk eder(MST-B563.4.1)/ Erkek kahramanın ne dilemesi gerektiğine hayvan kılavuzluk eder (MMY).

elde eder. Daha sonra padişahın kızını iyileştiren çiftçinin oğlu, kızla evlenir ve muradına erer (Kumartaşlıoğlu, 2006, s. 453-455).

Çoban ve Ağa masalında, çoban ağanın kızına âşık olur. Ağa tavşanları kaybetmeden kırk gün güderse kızını vereceğini söyler ve bunu düşünürken çoban, bir yılanın yandığını görür ve onu kurtarır. Yılan, tavşanları nasıl güdeceği hakkında çobana kılavuzluk eder:

“Sen hiç teleşe etme, bu tavşanları goyve şimdi gitsinle. Gırk gün gezsınle. Kırbirinci gün ‘çakıcuğum, çakmakcuğum’ dersin hepsi toplanıp senin yanına gelüle. Sen de onları ağaya verip gızı alusun.’ deyip ordan gitmiş. Çoban tam gırk gün orda otumuş. Gırk birinci gün ‘çakıcuğum, çakmakcuğum’ demiş bütün tavşanla yanına toplanmış. Onnarı almış gaval çala çala ağanın yanına varmış”¹⁷¹ (Dağı, 2008, s. 85).

Yılanın kılavuzluğu sayesinde, tavşanları güden çobana ağa, yine de kızını vermez. Fakat çoban, bir yolunu bulur ve kız ile evlenerek muradına erer (Dağı, 2008, s. 85-86).

Kara Ejder İle Kızıl Ejder masalında padişahın yedi yaşian gelen her çocuğu çalınmaktadır. Üzüntüden yolculuğa çıkan padişah yolda ejderha ile karşılaşır. Ejderhaya başından geçenleri anlatır. Ejderha:

“Merak etme, bu mesele kolayca halledilir. Tüm çocuklar şimdi Sümbül Köşk'tedir. Lakin bu yer, buradan hayli uzaktadır. Oraya yalnız gitmen ise pek kolay olmayacaktır. Dağın ardında ağabeyimin yaşadığı bir çöle varacaksın. Onun evlatları benimkilerden büyüktür, o köşkü de epey iyi bilirler. Sen ağabeyime git, iyi dileklerimi ilet ve kendisinden seni Sümbül Köşke götürmesini rica et.’(...) ‘Sana söylemeyi unuttum.’ demiş ejderha. “Benim adim Kara Ejder, ağabeyiminki de Kızıl Ejder'dir. Şimdi geri dönüp ona Kara Ejder'in selama getirdiğini söyle. Adımı ondan başkası bilmediğinden, kardeşim seni be gönderdiğime ikna olacak. O vakit sana sırtını dönecek ki sen de güvenle yanına yaklaşabilesin. Lakin aman ha sakın yine önünde durayım deme yoksa bu sefer o alev saçan yanıcı bakışlarının kurbanı olursun.”¹⁷² (Kunos,2018, s.419-420)

Kara Ejderin dediklerini yapan Padişah, Kızıl Ejderin yanına gider ve durumu anlatır. Ejder:

“Evladım, Sümbül Köşke girmek istiyorsan eğer.’ demiş Kızıl Ejder, “İçeri girmeye çalışmadan evvel kapısında durup: ‘Beni Kızıl Ejder gönderdi! diye bağır. Bunun üzerine karşında bir Arap belirecek ki çocuklarını alan hırsız perinin ta kendisidir o. Ne istediğini sorduğu vakit ona, çaldığı çocuklardan en irisini koca ejderhanın istediğini söyle. Karşı çıkarsa en ufağını iste. Yine karşı

¹⁷¹ Erkek kahramanın verilen görevi yerine getirmesinde hayvan kılavuzluk eder(MMY).

¹⁷² Hayvan ekek kahramanın yolnu bulmasına kılavuzluk eder./Erkek kahramanın arzuladığı amacına ulaşmasında kılavuzluk eder(MMY).

*çıkarsa Kızıl Ejder'in kendisini huzurunda istediğini söyle. Sonra başka bir şey söyleme ve yanıma dön*¹⁷³ (Kunos,2018, s.421)

Padişah Kızıl ejderhanın dediklerini yapar ve bir Arap gelir. Arap padişaha tek bir şartla çocuklarını vereceğini, o şartı yerine getirmese vermeyeceğini söyler. Arap'ın şartı Porsuk adlı büyücüden kaçırdığı çocuğun geri alınmasıdır. Padişah tekrar Kızıl Ejdere danışır. Kızıl Ejder:

*"Evladım, korkma. Bu Porsuk denen kadın o kadar da ürkülecek biri değildir. Ne var ki büyücülükte pek maharetlidir. Sihirle hakkından gelmek pek mümkün değildir, gelgelelim tuhaf da bir âdeti vardır ki yılın bir günü hiç sihre bulaşmaz. Bu sebeple ancak o gün alt edilebilir. Sen bir ay boyunca sabırlı ol ve bekle. Ben de bu süre içinde o malum günü keşfedip seni haberdar edeyim." (...) 'Oraya vardığın vakit, dev anasının alıkoyduğu delikanlı su çekmek için pınara gelecek. Çocuğun kasketini kapıp kendi başına yerleştir. Böylece bulunduğu yerden kımldamaktan aciz kalacak çocuğa dilediğini yaparsın.*¹⁷⁴" (Kunos,2018, s.423)

der. Ejderhanın dediklerini yapan padişah, Arap'ın şartını yerine getirerek çocuklarını alır. Kızıl Ejder ve Kara Ejder padişaha tüyünden bir parça verir. Padişah muradına erer(Kunos,2018, s.414-428)

Anadolu masallarında tespit edilen kılavuz yılan ve ya ejderha vahşi bir hayvandır, kahramanın tesadüf eseri yılan ve ya ejderhaya yardım etmesiyle kılavuz hayvan ortaya çıkar. Kılavuz yılan olağanüstü bir şekilde kahramanla konuşur ve ona sihirli bir nesne, yetenek bahşeder veyahut bahşedilmesini sağlar. Kılavuz ejderha da olağanüstü bir şekilde kahramanla konuşur ve ona zorluklar karşısında ne yapması gerektiğine dair kılavuzluk eder. Kılavuz ejderha ve kılavuz yılan sadece erkek kahramana kılavuzluk etmektedir.

Anadolu masallarında kılavuz yılan ve ejderha motifinde belirli özellikler tespit edilmiştir:

- 1) Kılavuz yılanın ve ejderhanın ortaya çıkışı tek bir şekilde gerçekleşmektedir: kılavuz ejderha ve yılan vahşi bir hayvandır kahraman onunla tesadüf eseri karşılaşır.
- 2) Kılavuz yılan ve ejderha olağanüstü özelliklere sahiptir
 - a) Kılavuz yılan ve ejderha olağanüstü bir şekilde, kahramanla konuşur, dile gelir.

¹⁷³ Hayvan ekek kahramanın yolnu bulmasına kılavuzluk eder./Erkek kahramanın arzuladığı amacına ulaşmasında kılavuzluk eder(MMY).

¹⁷⁴ Hayvan ekek kahramanın yolnu bulmasına kılavuzluk eder./Erkek kahramanın arzuladığı amacına ulaşmasında kılavuzluk eder(MMY).

- b) Kılavuz ejderha bilgilidir; bilgisi sayesinde, kahramanın dūřmanlarını yenmesine kılavuzluk eder.
- 3) Kılavuz yılan ve ejderha sadece erkek kahramana kılavuzluk yapar.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

İnsanlar ve hayvanlar yaratılıştan günümüze, dünya üzerinde, çok boyutlu ilişkiler kurarak bir arada yaşamış varlıklardır. İnsan tarih öncesi çağlardan bu güne hayvanlardan yiyecek, giyecek, ulaşım gibi çeşitli sebepler doğrultusunda yararlanmış, avlamış, evcilleştirmiştir. Tüm bu sosyal etkileşimler sonucu hayvanların insanlığın hayatının, kültürünün bir parçası olması ve masallara yansması kaçınılmaz olmuştur. Masallar yüzyıllar boyunca icra edildikleri kavimlerin tüm maddi manevi kültürünü, bilinçaltını, dünya üzerindeki tecrübelerini barındırarak, kendine özgü anlatım tekniği ve anlatıcılarıyla adeta masallar kendi sözlü kimliğini oluşturmuştur. Bu sözlü kimliklerin içinde var olan hayvanlar ve bu hayvanlara yüklemiş oldukları anlam dünyası dikkat çeker. Belki de insan tam keşfedemediği doğal yaşamı, masal benliğinde hayvanları idealize ederek, onlara anlam yükleyerek, insani güçsüzlüğünü anımsamadan, gerçekleştirmek istediği kendi doğrularını yaratmıştır. Bu bağlamda incelenen Anadolu masallarında, bazı hayvanların kılavuzluk görevi üstlendiği görülmüştür. Bu hayvanlar: Aslan, at, balık, fare, inek, kedi, köpek, kurt, güvercin, ibibik, Anka, bülbül, karga, kartal, leylek, tilki ve yılan/ejderha olarak karşımıza çıkmaktadır. Masallarda kahramana en fazla kılavuzluk yapan hayvan “at” olarak tespit edilmiş onu sırasıyla; kuş, Anka, yılan/ejderha, inek, kartal, tilki, karga, köpek, güvercin, kedi, leylek, bülbül, kurt, aslan, balık ve fare takip etmiştir.

Kılavuz hayvan geçmişte kahraman tarafından kendisine iyiliklerde bulunmuş hayvanlardır, yani kılavuz hayvan, bir iyiliğin karşılığı olarak kılavuzluk yapan hayvanlardır. Kılavuz hayvanlar masallarda doğanın aksine insanlardan daha bilgili ve zeki yaratıklardır. Bu hayvanlar adeta var olan ve var olmayan her şeyin sırrına vakıf olmuş olağanüstü yaratıklardır. Kimseler hatta Türk kültüründe bilge olarak görülen karakterlerin bile bilgisini, kılavuz hayvanın bilgisi aşmaktadır. Masallarda en zorlu yolu sadece kılavuz hayvan aşabilir, hiç kimsenin bilmediği sırrın nasıl öğrenileceğini, varlıkların tılsımlarının yerlerini kılavuz hayvan gösterebilir ve kılavuz hayvan herkese kılavuzluk yapmaz. Anadolu masallarında kılavuz hayvanlar katışıksız bağışçılar

değillerdir. Onlar kahramanın bir iyiliğine, iyi niyetine, olaylar karşısında ki tutumuna karşılık rehberlik yaparlar. Kılavuz hayvan ailenin en küçük oğluna, öksüz kalmış çocuklara ve ailenin en küçük kadın kahramanına kılavuzluk yapar. Belki de kılavuz hayvan bireylerin çocukluktan yetişkinliğe geçişindeki masal kahramanına zekâsını nasıl kullanacağını öğreten, onu eğiten ilkel varlıktır veya en küçük kahraman, öksüz kalmış, yetiştirilememiş çocuk, hâlâ çocuk saflığına sahip, yetişkinliğe adım atmamış kahramanın içinde kontrol edemediği hayvani dürtülerin bir yansıması, bu dürtülerin kontrol edilmeye çalışılmasıdır. Kılavuz hayvan aynı zaman da kahramanın masaldaki kötü karakteri yenmesinde rolü olabilecek en uygun hayvandır, yani kahramanın masalın devamında yaşayacaklarını, kültürel benliğimizde anlamlar yüklediğimiz kılavuz hayvandan yola çıkarak anlamlandırabilmek mümkündür. Kılavuz hayvan, masal kahramanını bir yolculuğa çıkartabildiği gibi aynı zamanda masal kahramanının dış dünyaya açılmak için çıktığı yolda karşılaştığı bir varlıktır. Kılavuz hayvan masal kahramanını değil, masal kahramanı kılavuz hayvanı bulur ve yardım ister. Kılavuz hayvan, kahramanın çıktığı yolda bazen akıl danıştığı hayvan bazen de kahramanı masalda gideceği yola yönlendiren hayvandır, bu yol tıpkı İlahi Komedi'de Dante'nin çıktığı hayat yolculuğu gibidir. Dante hayat yolculuğunun ortasında kendini doğru yolun kaybolduğu karanlık bir ormanda bulur ve burada sihirli bir yardımcı olan Virgil ile karşılaşır ve Virgil ona bu en ünlü yolculukta kılavuzluk eder. Bu yolculuk Dante'yi önce cehenneme, sonra arafa, sonunda iste cennete götürür. Masal kahramanı çıktığı bu yolculukta zorlukları kılavuz hayvan sayesinde alt eder, tehlikelerden korunur, amacına ulaşır. Masallarda da kılavuz hayvanı dinlemeyen kahraman amaçladığı hedefe ulaşamaz başarısız olur. Kahraman, kılavuz hayvanın söylediklerini yaptığı sürece hayatta kalır, düşmanlarını alt eder.

Nitekim Anadolu masallarında insana doğanın dışında bir hayvan kılavuzluk eder ve akıl verir. Bu durum kültürel benliğin izleriyle de ilgili olduğu gibi insanın bilinçsel benliğinin de bir etkisidir. Anadolu masallarında ortaya çıkan kılavuz hayvan, Türk kültüründe genellikle kutsiyet atfedilmiş hayvanlardır örneğin: Aslan masallarda kutlu dağlarda veya mukaddes ormanlarda, at Türk kültüründe kutsal sayılan sulara veya alp-eren tipi yaşlı kişilerin verdiği elmanın yenmesiyle ortaya çıkar. Kılavuz hayvan masallarda kimi zaman tanrısallaştırılır kimi zaman ise tanrının bir hizmetkârı olarak tasvir edilir. Masallarda kılavuz hayvan sıradan bir hayvan olarak görülmez; kılavuz hayvan insan gibi konuşan, kahramanı gitmek istediği yere ulaştırır, yolu bulmasında

yardımcı olan, kahramana eş seçen, bir ülkeye padişah tayin eden, kahramanın düşmanlarını nasıl yeneceğini, sağlığına nasıl kavuşacağını, kime ne söyleyeceğini bildiren, yol gösterici, öncü hayvandır.

KAYNAKÇA

Ahmed Bin Mahmud. (1977a). *Selçuk-Nâme I*. (Hazırlayan: Erdoğan Merçil), İstanbul: Tercüman Yayınları.

Ahmet Eflâkî. (1973). *Âriflerin Menkıbeleri, II, Tercüme* (Hazırlayan: Tahsin Yazıcı), İstanbul: Hürriyet Yayınları.

Alptekin, A. B. (2002). *Taşeli masalları*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Alay, O. (2005). *Bingöl masalları (inceleme-metin)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Alsaç, F. (2020a). *Masalların tematik çözümlemesi*. İstanbul: Hiperyayın.

Alsaç, F. (2020b). *Masal kahramanlarının tip çözümlemesi*. İstanbul: Hiperyayın.

Arat, R. R. (1979). *Kutadgu bilig I Metin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Arslan, A. S. (2017). *Çankırı masalları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aslan, N. (1994). *Yozgat masallarında motif ve tip araştırması: İnceleme – metinler*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aşık Paşa. (2000). *Garib-nâme I-II*. (Hazırlayan: Kemal Yavuz), İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Atlı, S.(2011). *Kastamonu masalları (araştırma-inceleme-metin)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ayan, M. (2019). *Şanlıurfa masalları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aydın, D. Ş. (2015). *Giresunlu bir masal anası: Arife Şafak'ın masal anlatıcılığı ve masalların bağlamsal çözümlemesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aydın, H. (2012). *Iğdır masalları (inceleme-metin)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aydiner, M. (2012). *Aydın'da halk inançları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aykıt, A. (2013). *Müneccimbaşı Ahmed Dede'nin Şerhu Ahlâk-ı Adûd adlı eseri, metin tahkiki ve değerlendirme*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ayverdi, İ. (2010). *Misalli büyük Türkçe sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Yayınları.

Ayyıldız, F. (2001). *İspir ve Pazaryolu yöresi masalları (metin ve incelemeler) (2 cilt)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Bahadır, Y. (2017). *Uşak'tan derlenen masallar üzerine bir inceleme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Uşak: Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bayezit, R. (2019). *Van-Gevaş yöresi anlatı geleneği (hikaye-masal)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bayat, F. (2017). *Kadim Türklerin mitolojik hikâyeleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Bekdik, M. (2017). *Konya-Ereğli masalları*. Konya: Kömen Yayınları.

Bettelheim, B. (2019). *Masalların büyüü*. (Çev: S. G. Elibal), İstanbul: İnkılâp Yayınları.

Bogenbayev, N., Calmıraz, A. (2014). Eski Türk dünya görüşündeki “kut” ve “karga”

Boratav, P. N. (2001). *Masallar -1- uçar leyli*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Boratav, P. N. (2007). *Zaman zaman içinde*. İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları.

Boratav, P. N. (2012). *Türk mitolojisi Oğuzların – Anadolu, Azerbaycan ve Türkmenistan Türklerinin mitolojisi*. (Çev: R. Özbay), Ankara: Bilgesu Yayınları

Boratav, P. N. (2016). *Köroğlu destanı*. Ankara: Bilgesu Yayınları.

Çağbayır, Y. (2017). *Orhun yazıtlarından günümüz Türkiye Türkçesinin söz varlığı: Ötüken Türkçe sözlük*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Çalışkan Kutay, F. (2018). *Arpaçay köylerinden derlenen masalların ve halk hikâyelerinin motif incelemesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çam, E. (2018). *Yunt Dağı yörük masalları: metin ve bağlam merkezli bir inceleme*.

- Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çiftçi, K.(2015). *Aydın halk masalları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çoruhlu, Y. (2002). *Türk mitolojisinin anahatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Dağı, S. (2008). *Safranbolu masalları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dalğar, E. (2010). *Bucak masalları üzerine bir inceleme*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demir, N. (2018a). *Anadolu Türk masallarından derlemeler*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Demir, N. (2018b). *Danişmend Gazi destanı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Demir, N. (2018c). *Satuk Buğra Han destanı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Dil Derneği (2005). *Türkçe sözlük*. Ankara: Dil Derneği Yayınları.
- Dilçin, C. (2013). *Yeni tarama sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Dilek, İ. (2002). *Altay destanları I*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Doğan, A. (2006). *Adıyaman yöresi masalları üzerine bir inceleme*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Doğan, D. M. (2011). *Doğan büyük Türkçe sözlük*. Ankara: Yazar Yayınları.
- Donuk, A. (1988). *Eski Türk devletlerinde idarî-askerî unvan ve terimler*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları
- Duymaz, A. (1998). Anadolu ve Balkan Türklerinin halk anlatmalarında mitolojik bir kuş: zümrüdü anka. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 91-97.
- Düzbakar, Ö. (2009). XV-XVIII. yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde elçilik geleneği ve elçi iâşelerinin karşılanmasında Bursa'nın yeri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(6), 182-194.
- Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî. (2004). *İbn Battûta seyahatnâmesi I*. (Çev: A. Sait Aykut), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Eliade, M. (1999). *Şamanizm*. (Çev: İ. Birkan), Ankara: İmge Kitabevi.

- Ercilasun, A. B., Akkoyunlu Z. (2015). *Kaşgarlı Mahmud Dîvânı Lugâti't-Türk giriş-metin-çeviri-notlar-dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergin, M. (2014). *Dede Korkut kitabı I giriş - metin - tıpkıbasım*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergin, M. (2017). *Orhun Abideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Erşahin, İ. (2011). *Kahramanmaraş masalları üzerine tip ve motif araştırması*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Esin, E. (1978). *İslâmiyetten önceki Türk kültür târihi ve İslâma giriş (Türk kültürü el – kitabı, II, cild 1/b'den ayrı basım)*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- Evliya Çelebi. (2011e). *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Kütahya, Manisa, İzmir, Antalya, Karaman, Adana, Halep, Şam, Kudüs, Mekke, Medine 9. cilt 1. kitap*. (Hazırlayanlar: Seyit Ali Kahraman), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Günay, R. M. (2020). *Erzurum il merkezine bağlı beş köyde kültür değişimleri açısından masal anlatma geleneği üzerine bir inceleme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- İnalçık, H. (2009). *Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu üzerine araştırmalar –I klasik dönem (1302-1606): siyasal kurumsal ve ekonomik gelişim*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnan, A. (1986). *Tarihte ve bugün Şamanizm materyaller ve araştırmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kalafat, Y. (2009). *Halk inançlarından mitolojiye I*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Kalafat, Y. (2013). *Türk halk inanmalarından hayvan üslubu'nda mitolojik devridayım -I*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Kalafat, Y. (2015a). *Türk halk edebiyatından Türk halk inançlarına* Ankara: Berikan Yayınevi.
- Kalafat, Y. (2015b). *Türk kültürü halklarda mitik-mistik kavşakta su*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Kalafat, Y. (2016). *Türk halk inançlarından hayvan üslubunda mitolojik devridayım -III*. Ankara: Berikan Yayınevi.

- Kalafat, Y., Turan, A. (2015). *Türk halk inançlarından hayvan üslubunda mitolojik devridayım -II*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Kara, E. (2017). *Türk destanlarında şamanistik unsurların tespiti ve değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kara, Ö. (2007). *Tarsus masalları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kara, R. (1996). *Erzincan masalları: metinler ve incelemeler, I*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kasımoğlu, H. (2010). *Van yöresine ait Türk halk masalları*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kaval, Y. (2019). *Tunceli'den derlenen masallar (metin-inceleme)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Uşak: Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kılınç, A. (2001). *Yakaafşar kasabası anlatı türleri üzerine bir inceleme (hikaye, masal, fıkra)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Korucu, S. (2019). *Beyşehir masalları üzerine bir inceleme*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Köksal, H. (2003). *Battal Gazi destanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kumartaşlıoğlu, S. (2006). *Balıkesir masallarında motif ve tip araştırması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kúnos, I. (2009). *Osmanlı dönemi Türk halk masalları I*. (Çev: M. Ozan), Ankara: Turhankitabevi Yayınları.
- Kúnos, I. (2018). *44 Türk masalı*. (Çev: O. Mızrak), İstanbul: Tuti Kitap.
- Kúnos, I. (2019). *Türk masalları*. (Çev: E. N. Akbaş), İstanbul: Maya Kitap.
- Mahir, M. B. (1999), *Meddah Behçet Mahir'in bütün hikâyeleri*. (Hazırlayanlar: Saim Sakaoğlu, Ali Berat Alptekin, Yurdanur Sakaoğlu, Esmâ Şimşek), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

- Nizamülmülk. (2018). *Siyasetnâme*. (Hazırlayan: Sadık Yalsızuçanlar), İstanbul: Antik Yayınları.
- Ozan, M. (2018). *Ocaktan gelen haber 1887 ve 1889 Ignác Kúnos derlemesi Török népmesék*. Ankara: Turhankitabevi Yayınları.
- Ögel, B. (1971). *Türk kültürünün gelişme çağları*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Ögel, B. (1991). *Türk kültür tarihine giriş VI*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ögel, B. (2014a). *Türk mitolojisi I. cilt*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ögel, B. (2014b). *Türk mitolojisi II. cilt*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özçelik, M. (2004). *Afyonkarahisar masalları*. Isparta: Fakülte Kitabevi.
- Roux, J. P. (2005). *Orta Asya'da kutsal bitkiler ve hayvanlar*. (Çev: A. Kazancıgil ve L. Arslan), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Sakaoğlu, S. (2002). *Gümüşhane ve Bayburt masalları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Sakaoğlu, S. (2019). *Masal araştırmaları I*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Sargın, M. (2018). *Tokat masalları üzerine araştırma ve incelemeler*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Muğla: Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Seyidoğlu, B. (2016). *Erzurum masalları*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Şimşek, E. (2001a), *Yukarı Çukurova masallarında motif ve tip araştırması I. cilt.*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Şimşek, E. (2001b), *Yukarı Çukurova masallarında motif ve tip araştırması II. cilt*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Şimşek, E. (2019). Türk halk kültüründe yılan ve “Yılan Kale” (Ceyhan/Adana) anlatıları üzerine değerlendirmeler. *Akra Kültür Sanat Ve Edebiyat Dergisi*, 7(19), 13-33.
- Thompson, S. (2016a). *Motif-index of folk-literature Volume 1: A-C*. Indianapolis: Indiana University Pres.
- Tunçbilek, L. (2017). *Şereflikoçhisar masallarının Propp metoduna göre incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Türk Dil Kurumu (2011). *Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Türkdoğan, S. T. (2019). *Alevi inançlarında hayvan mitolojisi ve tabusu*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Unat, F. R., Köymen, M. A. (1957). *Kitâb-ı Cihan-Nümâ Neşri Tarihi II. cilt* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Uslu, B. (2017). *Türk mitolojisi*. İstanbul: Kamer Yayınları.
- Yardımcı, M. (2012). *Malatya masalları*. İstanbul: Malatya Kitaplığı Yayınları.
- Yavuz, M. Ş. (2006). *Muş masalları üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldırım, H. (2013). *Erzincan Kemaliye ilçesindeki yaygın halk inanışları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, M. (2019). *Kırşehir'den derlenen masalların Kohlberg'in zihinsel ahlaki gelişim kuramına göre incelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yücel, İ. E. (2011). *Tavşanlı'da eski Türk inançlarının izleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.